

Regional analyse for Hedmark 2014

Attraktivitetsanalyse: Befolkningsutvikling, næringsutvikling og scenarier

KNUT VAREIDE & MARIT O. NYGAARD

TF-notat nr. 58/2014

Tittel: Regional analyse for Hedmark 2014
Undertittel: Attraktivitetsanalyse: Befolkningsutvikling, næringsutvikling og scenarier
TF-notat nr: 58/2014
Forfatter(e): Knut Vareide og Marit O. Nygaard
Dato: 16. januar 2015
ISBN: 978-82-7401-754-2
ISSN: 1891-053X
Pris: 180,- (Kan lastes ned gratis fra www.telemarksforskning.no)
Framsidedfoto: Illustrasjon Nygaard/Vareide
Prosjekt: Regionale analyser 2014
Prosjektnr.: 20140170
Prosjektleder: Knut Vareide
Oppdragsgiver(e): Hedmark fylkeskommune

Spørsmål om dette notatet kan rettes til:

Telemarksforskning
Postboks 4
3833 Bø i Telemark
Tlf: +47 35 06 15 00
www.telemarksforskning.no

Resymé:

Utviklingen i Hedmark med hensyn til befolknings- og næringsutvikling er beskrevet og analysert med bruk av Attraktivitetsmodellen. Attraktivitetsmodellen er også brukt til å vise ulike scenarier for befolknings- og arbeidsplassutvikling. Det er også kapitler om utdanningsnivå, innovasjon i næringslivet og resultater fra NHOs NæringsNM.

Knut Vareide er utdannet sosialøkonom (cand oecon) fra Universitetet i Oslo (1985). Han har arbeidet ved Telemarksforskning siden 1996.

Marit Owren Nygaard er utdannet samfunnsøkonom (M.Sc. Economics) fra Universitetet for miljø- og biovitenskap i Ås (2012). Hun har jobbet ved Telemarksforskning siden 2013.

Forord

Denne rapporten inngår i en serie med analyserapporter for kommuner, regioner og fylker i Norge, som er utført av Telemarksforskning i 2014. Det er benyttet en modell for attraktivitet som er utviklet med støtte fra Oslofjordfondet i forbindelse med prosjektet *Attraksjonskraft gjennom stedsinnovasjon*. Modellen er videreutviklet vesentlig i løpet av 2014, blant annet gjennom at det er utviklet en scenariomodell som viser hvordan utviklingen kan bli i framtiden i ulike scenarier.

De regionale analysene er svært verdifulle for forskningen i slike prosjekt, siden vi får anvendt modeller og empiriske metoder for ulike geografiske områder. Gjennom dette arbeidet får vi også testet relevans og kvalitet gjennom dialog med mange forskjellige og kompetente oppdragsgivere som arbeider profesjonelt med regional utvikling i praksis.

Telemarksforskning har laget slike regionale analyser i en årrekke. Tidligere var analysene i stor grad deskriptive, og nøyde seg stort sett med å beskrive en rekke indikatorer for befolknings- og næringsutvikling. Etter hvert har vi lagt mer vekt på å finne sammenhenger, gjennom å koble de ulike trekkene i en region sammen i stadig mer helhetlige modeller. De fleste oppdragsgiverne etterspør slike rapporter fordi de skal brukes i en strategisk sammenheng. Da er det ikke tilstrekkelig kun å beskrive ulike utviklingstrekk hver for seg.

For at utviklingen på et sted skal kunne påvirkes gjennom bevisste strategier, er det nødvendig å forstå sammenhengene og avdekke årsaker og drivkrefter til den faktiske utviklingen. Først da blir analysene virkelig nyttige i det strategiske arbeidet. Med den nye scenariomodellen blir den strategiske relevansen enda sterkere, fordi vi har et redskap som kan kalibrere målene i den regionale utviklingen for hver enkelt kommune, region eller fylke. Vi kan da også vise hvordan de strukturelle forholdene sannsynligvis vil påvirke framtidig utvikling, og hva som skal til for at et sted kan realisere sine målsettinger.

Bø, 16. januar 2015

Knut Vareide

Prosjektleder

Innhold

Sammendrag.....	5
1. Befolkning.....	8
2. Arbeidsplasser	13
3. Bostedsattraktivitet	37
4. Scenarier for framtidig vekst	45
5. Utdanning	52
6. Innovasjon	58
7. NæringsNM.....	67

Sammendrag

Hedmark har hatt vekst i folketallet etter 2000, men veksten er ganske lav i forhold til de fleste fylkene. Det er litt mindre nettoinnvandring til Hedmark enn ellers i landet. Flyttingen mellom Hedmark og andre norske fylker har over tid vært i balanse. Det har vært omtrent like mange som flytter inn til Hedmark, som flytter ut. Hedmark har et svært høyt fødselsunderskudd, og det er først og fremst dette fødselsunderskuddet som gjør at befolkningsveksten er så lav.

Det har også vært vekst i antall arbeidsplasser i Hedmark siden 2000, men arbeidsplassveksten har vært lav i forhold til veksten i resten av landet. Veksten i antall arbeidsplasser kom i årene fram til 2008. Etter 2008 har det blitt færre arbeidsplasser i fylket. Nedgangen i antall arbeidsplasser etter 2008 skyldes nedgang i næringslivet. Det har vært et kraftig fall i antall arbeidsplasser i næringslivet etter finanskrisen. Nedgangen i antall arbeidsplasser i næringslivet i Hedmark siden 2008 er større enn i noe annet fylke.

Når vi skal analysere utviklingen i næringslivet, deler vi opp næringslivet i tre strategiske næringstyper, basisnæringer, besøksnæringer og regionale næringer. Vi har forsøkt å skille mellom strukturelle årsaksforhold og attraktivitet. De strukturelle betingelsene er forhold som har med lokalisering og bransjestruktur å gjøre, som vanskelig kan påvirkes. Attraktivitet er et mål for om veksten har vært over eller under forventet vekst, der vi har tatt hensyn til de strukturelle betingelsene.

Basisnæringer er de bedriftene som produserer for et nasjonalt eller internasjonalt marked. Basisnæringene omfatter primærnæringer, industri og de mest konkurranseutsatte tjenestene som forskning, tele, IKT, engineering og liknende. Hedmark har hatt en sterk nedgang i antall arbeidsplasser i basisnæringene. Nesten hver fjerde arbeidsplass i basisnæringene har blitt lagt ned siden 2000. Mye av denne utviklingen skyldes strukturelle forhold. Hedmark har mange arbeidsplasser i bransjer med nedgang, som landbruk og tradisjonell industri. Samtidig er det få arbeidsplasser i vekstbransjer, som oljenæringer og teknologiske tjenester. Den ugunstige bransjestrukturen forklarer imidlertid bare deler av nedgangen. Hedmark har hatt en svak utvikling også etter at vi har korrigert for bransjestrukturen. Hedmark har dermed ikke vært attraktiv for basisnæringer.

Besøksnæringene omfatter de bedriftene som er avhengige av at kundene må være personlig til stede. Det er bransjer som overnatting, servering, butikkhandel, kultur og diverse personlige tjenester. Besøksnæringene omfatter turistbransjene, men er definert litt videre. Stedenes egen befolkning er en stor kundegruppe for besøksnæringene, og besøksnæringene blir dermed sterkt påvirket av befolkningsveksten i på stedet. Den svake befolkningsutviklingen i Hedmark har hemmet veksten i besøksnæringene. Derfor har ikke antall arbeidsplasser i besøksnæringene vokst like mye som ellers i landet. Etter 2008 har det blitt en nedgang i besøksnæringene. Nedgangen har vært litt sterkere enn forventet ut fra befolkningsutviklingen. Dermed har Hedmark heller ikke vært spesielt attraktiv for besøk.

De regionale næringene består av bransjer som ikke passer inn i basisnæringer eller besøksnæringer, og inkluderer bransjer som bygg og anlegg, finans og forretningsmessig tjenesteyting, transport, engroshandel m.fl. Det er bransjer som ofte ikke får stor oppmerksomhet i kommunale og regionale næringsstrategier, men som er viktige fordi det er mange arbeidsplasser i disse bransjene. De regionale næringene har vokst raskere i Norge enn det besøks- og basisnæringene har. I Hedmark hadde de regionale næringene ganske sterk vekst fram til 2008. Etter 2008 har det imidlertid blitt nedgang, mens de regionale næringene har hatt vekst på landsbasis.

Næringsattraktivitet er summen av veksten i basisnæringer, besøksnæringer og regionale næringer, etter at de strukturelle virkningene er trukket fra. Hedmark har samlet sett en svak næringsattraktivitet. Næringslivet i Hedmark er i tillegg sammensatt på en ugunstig måte. Næringslivet i fylket har dermed både en ugunstig struktur, og samtidig underprestert med den bransjestrukturen som de har.

Næringslivet er også analysert i et kapittel basert på NHOs NæringsNM. NæringsNM måler og rangerer næringsutviklingen med hensyn til lønnsomhet, vekst og nyetableringer. Resultatene i NæringsNM for Hedmark er mer oppløftende enn arbeidsplassutviklingen. I 2009 var Hedmark absolutt dårligste fylke i NæringsNM, men Hedmark har klatret hvert år siden. I siste NæringsNM er Hedmark rangert som nummer ti av fylkene, og er således akkurat middels av fylkene. Næringslivet i Hedmark skårer over middels for lønnsomhet og omsetningsvekst, men under middels når det gjelder nyetableringer. Bransjestrukturen i Hedmark er ikke spesielt gunstig, og hvis vi tar hensyn til det, er resultatene i NæringsNM over middels av fylkene.

Utdanningsnivået i både befolkning og næringsliv er også beskrevet og analysert i et eget kapittel. Hedmark har en lavt utdannet befolkning. Det er også høyere utdanningsnivå blant de som pendler inn til fylket enn de som pendler ut. Det indikerer at Hedmark ikke er spesielt attraktivt å bo i for folk med høyere utdanning. Utdanningsnivået i næringslivet i Hedmark er også ganske lavt i forhold til de fleste fylker.

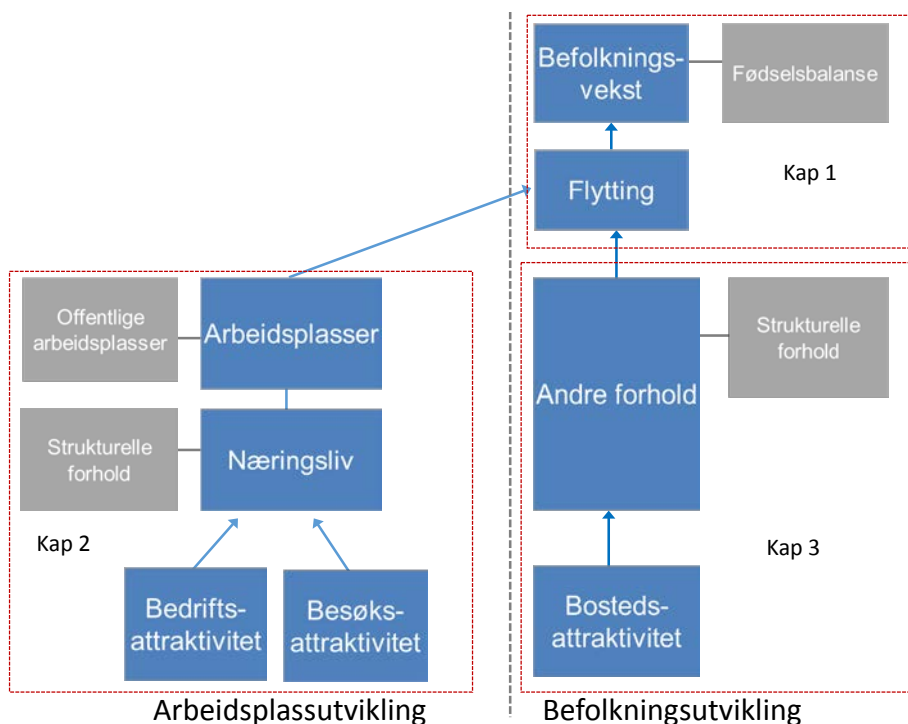
Rapporten har et eget kapittel om innovasjon i næringslivet. Næringslivet i Hedmark kjennetegnes av at det er en lav andel bedrifter som har innovasjon, i form av produkt-, prosess- eller markedsinnovasjon. Det er også en ganske lav andel av bedriftene som har eksport til andre land.

I kapittelet om bostedsattraktivitet har vi analysert flyttingen i Hedmark for å avdekke årsakene til nettoflyttingen og nettoinnvandringen. Den svake arbeidsplassutviklingen har virket negativt for flyttingen, og burde egentlig ført til en viss netto utflytting. Når denne utflyttingen ikke har funnet sted, indikerer det at Hedmark har vært attraktiv som bosted i perioden.

I årets rapport har vi også vist noen scenarier for befolknings- og arbeidsplassutvikling i Hedmark. Et scenario som er basert på at Hedmark utvikler seg som forventet, det vil si at det er normalt attraktiv både for næringsliv og bosetting, viser at befolkningsutviklingen kan bli vesentlig svakere enn SSBs middelframskrivning. Et normalscenario for Hedmark ender opp i 190 000 innbyggere i 2040, mens SSBs framskrivning ender opp i over 222 000 innbyggere samme år. For å nå den befolkningsveksten som SSBs framskriver, må Hedmark bli vesentlig mer attraktiv både som bosted og for næringsliv og opprettholde denne høye attraktiviteten i hele perioden fram til 2040.

Innledning – notatets oppbygging

I de første seks kapitlene i dette notatet vil vi beskrive og analysere utviklingen i befolkning og antall arbeidsplasser. For å analysere drivkreftene i utviklingen vil vi bruke Attraktivitetsmodellen. Denne modellen har Telemarksforskning utviklet for å forstå drivkreftene bak den regionale utviklingen. Modellen er designet spesielt for å skille ut strukturelle drivkrefter, det vil si drivkrefter som det enkelte sted ikke kan gjøre noe med, fra det vi definerer som attraktivitet. Steder kan være attraktive for bedrifter eller besøk. Det fører til at stedet får en sterkere vekst i antall arbeidsplasser i næringslivet enn de strukturelle forholdene tilsier. Steder kan også være attraktive som bosteder, og dermed få en nettoflytting som er høyere enn forventet ut fra stedets arbeidsplassvekst og strukturelle forhold. Summen av stedets attraktivitet med hensyn til bedrift, besøk og bosetting vil utgjøre stedets samlede attraktivitet.

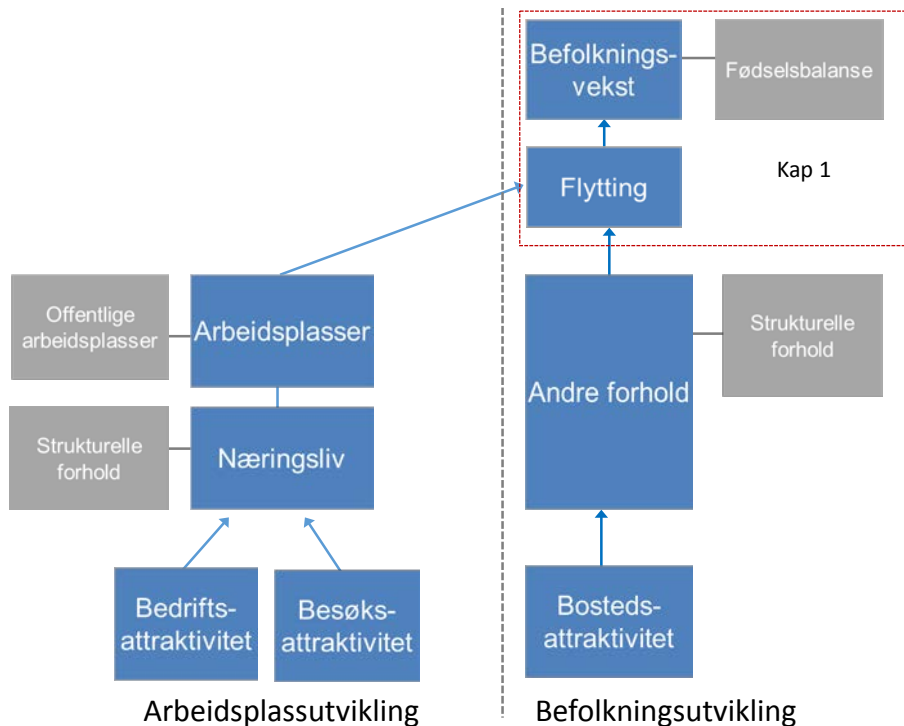
Figur 1: Attraktivitetsmodellen.

Attraktivitetsmodellen er vist skjematisk i figuren over, og vi vil utdype hvordan modellen virker etter hvert i notatet. Notatets struktur vil følge modellen. I kapittel 1 vil vi gi en kort beskrivelse av befolkningsutviklingen. I kapittel 2 vil vi beskrive og analysere arbeidsplassutviklingen, og særlig arbeidsplassutviklingen i næringslivet. I kapittel 3 binder vi samme arbeids- og befolkningsutviklingen, og analyserer nettoflyttingen, de strukturelle flyttefaktorene og bostedsattraktiviteten. Deretter, i kapittel 4, vil vi bruke attraktivitetsmodellen til å vise scenarier for framtidig utvikling av arbeidsplasser og befolkning.

Tre kapitler som ikke har direkte forbindelse med attraktivitetsanalysen følger etter. Kapittel 5 er viet utdanning. Vi ser på formelt kompetansenivå i befolkning og næringsliv. I kapittel 6 viser vi resultater fra innovasjonsundersøkelsen og ser på hvordan næringslivet i fylket presterer på en rekke innovasjonsindikatorer. Til slutt kommer et kapittel om NæringsNM, som viser hvordan næringslivet gjør det med hensyn til nyetableringer, vekst og lønnsomhet.

1. Befolkning

Befolkningsutviklingen er nok den mest sentrale størrelsen i regional utvikling. I dette kapitlet vil vi ganske kort beskrive hvordan befolkningsutviklingen har vært, og hvordan befolkningsendringene er sammensatt av fødselsbalanse og flytting. Vi vil også se på hvordan flyttingen er sammensatt av innenlands flytting og innvandring. Til slutt introduserer vi begrepet relativ flytting, som vi vil bruke i analysene om bostedsattraktivitet i kapittel 4.

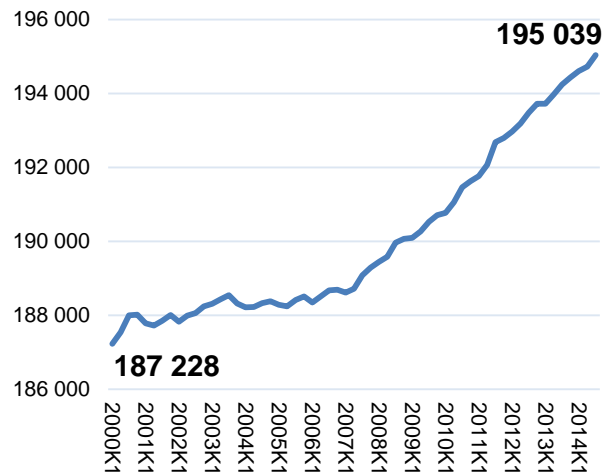
Befolkningsendringer er summen av fødselsbalansen og stedets samlede nettoflytting inkludert netto innvandring. I analysene vil vi nøye oss med å beskrive fødselsbalansen kort. I figuren har såkalt eksogene faktorer fått en grå farge, og fødselsbalansen har blitt definert som eksogen. Det er fordi vi ikke forsøker å forklare eller forstå stedenes fødselsbalanse. Det er ikke vanlig å forsøke å påvirke fødselsbalansen i regionalt utviklingsarbeid, og da er det heller ikke så stor betydning å forstå bakenforliggende årsaker. Vi vet at fødselsbalansen er et resultat av stedets alders- og kjønnsfordeling og fruktbarhet blant stedets kvinner, men vi vil ikke gå nærmere inn på disse faktorene.

I stedet vil vi fokusere på nettoflyttingen. Steder, kommuner og regioner som ønsker å stimulere sin befolkningsvekst fokuserer på å tiltrekke seg innflyttere eller begrense utflyttingen. I begge tilfeller blir nettoflyttingen bedre. Derfor er det flyttingen som det er behov for å forstå. Nettoflyttingen er derfor en sentral komponent i Attraktivitetsmodellen. I dette kapitlet beskrives nettoflyttingen. Senere i notatet, etter at vi har behandlet arbeidsplassveksten og pendlingsmønstrene, vil vi analysere nettoflyttingen med bakgrunn i disse variablene, for å avdekke drivkrefter og forklaringer til at nettoflyttingen varierer fra sted til sted.

1.1.1 Folkemengden

Ved utgangen av tredje kvartal 2014 var det 195 039 innbyggere i Hedmark. Folketallet sto nesten stille fram til 2007. Etter det har befolkningsveksten har økt noe. Det avspeiler at Norge fikk økt befolkningsvekst gjennom arbeidsinnvandring fra nye EU-land.

Figur 2: Befolkningen i Hedmark fra 31. mars 2000 til 30. september 2014

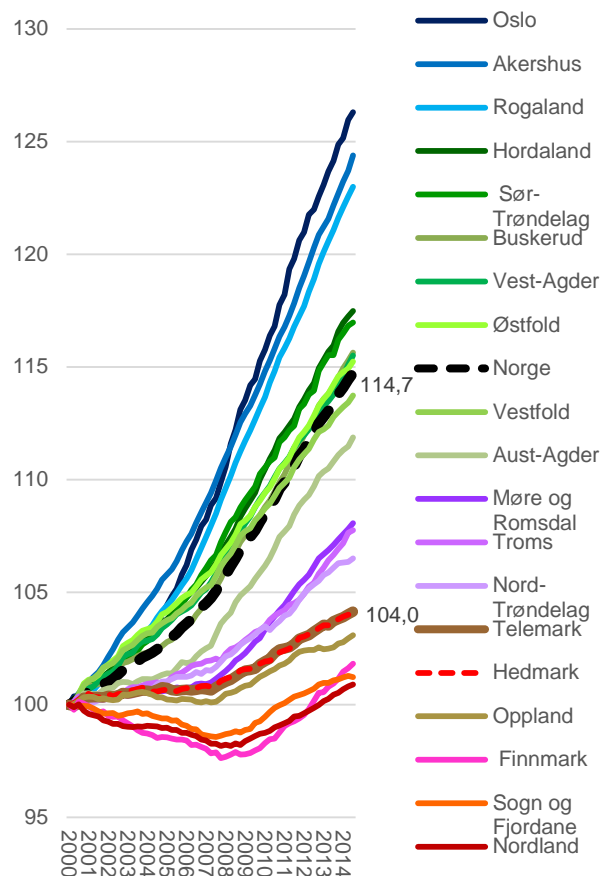
1.1.2 Indeksert vekst

For å sette befolkningsveksten i perspektiv, har vi indeksert befolkningsveksten slik at innbyggertallet i 2000 = 100 for alle fylkene.

Norges befolkning har økt med 14,7 prosent fra 2000 til 2014. I denne perioden har Oslo, Akershus og Rogaland hatt en høy befolkningsvekst. En del fylker, som Sør-Trøndelag, Buskerud, Vest-Agder, Østfold, Vestfold og Aust-Agder har hatt en vekst som har vært tilnærmet lik befolkningsveksten på landsbasis.

Tre fylker hadde befolkningsnedgang fram til 2007, men vekst deretter, hovedsakelig på grunn av økt arbeidsinnvandring. Det var Finnmark, Sogn og Fjordane og Nordland.

Hedmark har sammen med Oppland og Telemark hatt en vekst på rundt 4 prosent.

Figur 3: Indeksert befolkningsvekst i fylkene og Norge fra 1 jan. 2000 til 1 juli 2014.

1.1.3 Befolkningsutviklingen dekomponert

Vi kan dekomponere den årlige befolkningsutviklingen i innenlands nettoflytting, fødselsbalanse og netto innvandring. Befolkningsutviklingen til Hedmark er vist i den øverste figuren til høyre. Fødselsbalansen har vært negativ i hele perioden vi har målt for. Den innenlandske nettoflyttingen var positiv på begynnelsen av 2000-tallet. I de siste ti årene har den vekslet på å være positiv og negativ.

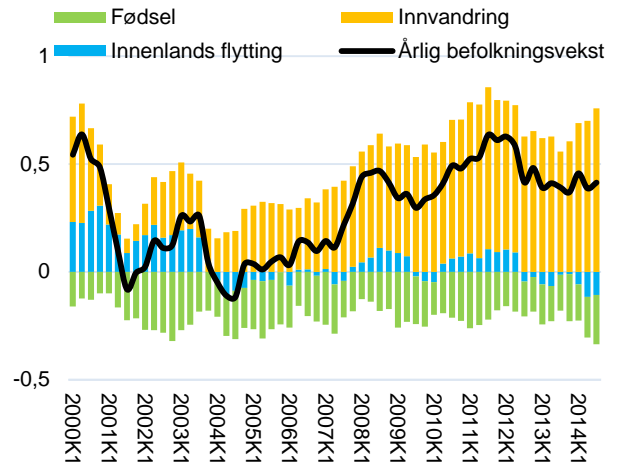
Nettoinnvandringen har vært positiv i hele perioden vi har målt for, og det er innvandringen som bidrar til befolkningsvekst i Hedmark.

Norges befolkningsutvikling er vist i den midterste figuren. På landsbasis har fødselsbalansen vært positiv i hele perioden vi har målt for, og den har bidratt positivt til befolkningsutviklingen. Nettoinnvandringen er også positiv, og den har økt betraktelig etter 2007. I de siste årene er det innvandringen som har bidratt mest til befolkningsveksten i Norge.

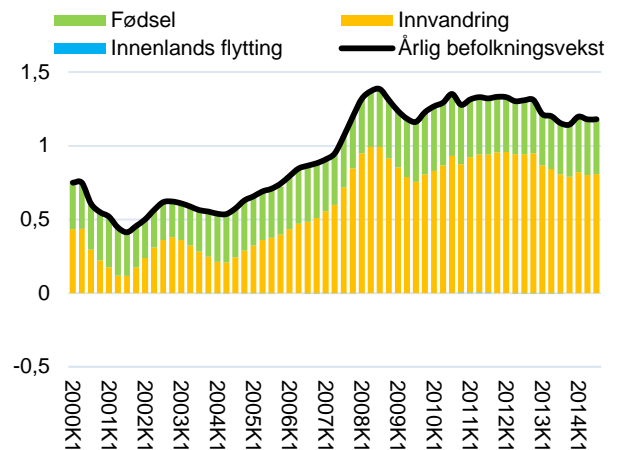
Den relative befolkningsutviklingen i Hedmark er målt som Hedmarks befolkningsutvikling fratrukket befolkningsutviklingen på landsbasis. Den er vist nederst til høyre.

Innvandringen til Hedmark er lavere enn innvandringen nasjonalt. Hedmark har dermed ikke fått sin del av Norges innvandring i årene mellom 2006 og 2014. Gapet mellom innvandringen i Hedmark og innvandringen på landsbasis ser imidlertid ut til å minskes. I det siste året har innvandringen, målt i prosent av folketallet, til Hedmark vært nesten like stor som innvandringen nasjonalt.

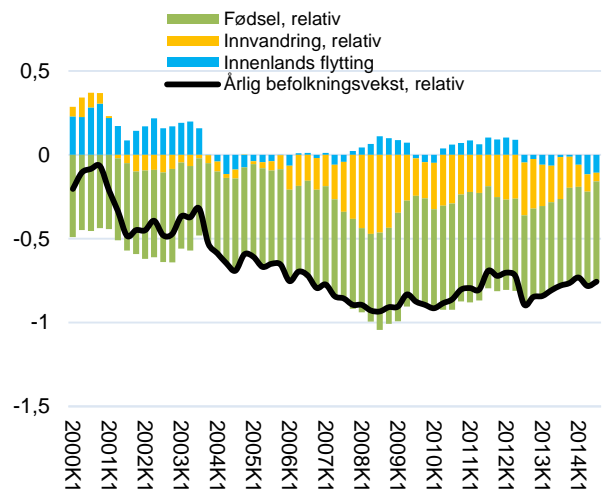
Relativt til resten av landet er det fødselsunderskuddet som bidrar mest negativt til befolkningsutviklingen i Hedmark.

Figur 4: Årlige, prosentvis befolkningsendringer målt hvert kvartal i Hedmark, dekomponert i fødselsbalanse, innenlands flytting og innvandring.

Figur 5: Årlige, prosentvis befolkningsendringer Norge, dekomponert i fødselsbalanse og innvandring.

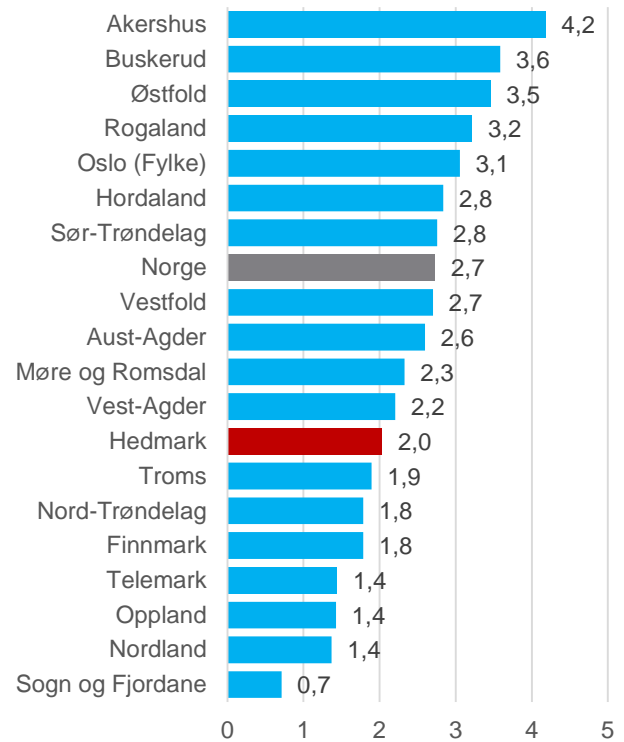
Figur 6: Befolkningsutviklingen i Hedmark relativt til utviklingen på landsbasis.

1.1.4 Nettoflytting i fylkene

Det er flyttebalansen vi er mest opptatt av å forstå i regional utvikling, og da inkluderer vi også nettoinnvandringen. Fødselsbalansen og nettoinnvandringen på landsbasis ligger utenfor handlingsrommet til en kommune, region eller fylkeskommune. Stedet kan derimot selv gjøre tiltak for å påvirke flyttebalansen.

Alle fylker i Norge har hatt en positiv nettoflytting den siste treårsperioden. Det skyldes generell innvandring på landsbasis. Når vi trekker nettoflyttingen på landsbasis fra nettoflyttingen til fylkene, får vi det vi kaller *relativ flytting*.

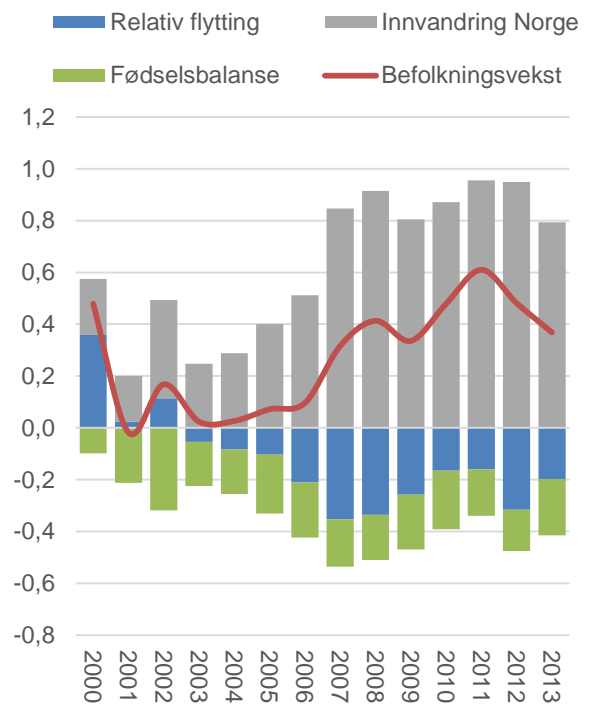
I den siste treårsperioden har nettoflyttingen til Hedmark tilsvart 2 prosent av folketallet, mens nettoinnvandringen til landet som helhet har tilsvart 2,7 prosent av folketallet. Dermed har Hedmark en negativ relativ flytting tilsvarende -0,7 prosent av folketallet.

Figur 7: Nettoflytting i fylkene fra 2010 til 2013.

1.1.5 Relativ flytting i Hedmark over tid

Den relative flyttingen til Hedmark var positiv fra 2000 til 2002. Deretter har den relative flyttingen vært negativ, slik som vist i figuren til høyre.

Figur 8: Den årlige prosentvise befolkningsveksten i Hedmark dekomponert i fødselsbalanse, innvandring til Norge og relativ flytting.

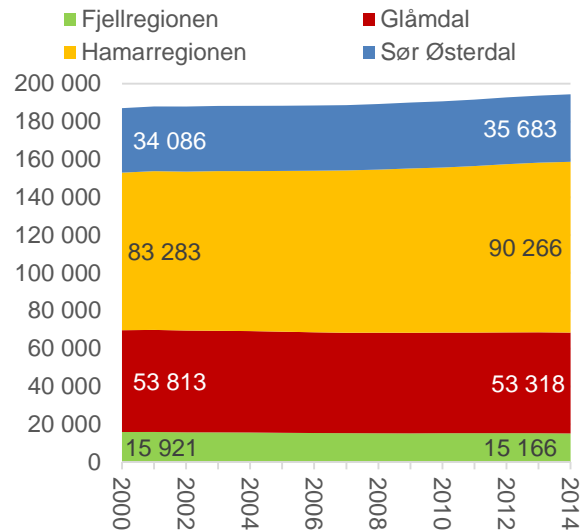
1.1.6 Befolkningsutvikling i regionene

Hamarregionen er størst, og hadde 90 266 innbyggere ved inngangen til 2014. Glåmdal er nest størst, og hadde 53 318 innbyggere 1. januar 2014.

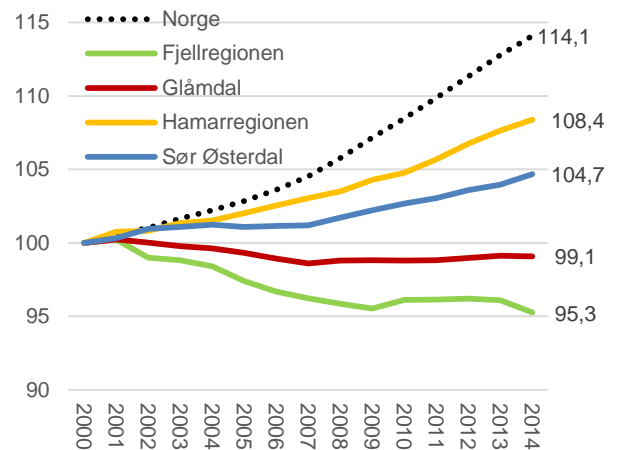
Fjellregionen er minst, og denne regionen har også hatt befolkningsnedgang, til tross for høy innvandring på landsbasis.

Ingen av regionene har hatt en befolkningsvekst som har vært høyere enn veksten nasjonalt. Hamarregionen har vokst mest, etterfulgt av Sør-Østerdal. Glåmdal har ca. like mange innbyggere i dag som i 2000, mens Fjellregionen har tapt 4,7 prosent av sine innbyggere.

Det er veksten relativt til den nasjonale veksten vi er opptatt av. Vi ønsker å hvite hva som gjør at steder vokser, og da må vi «nullstille» veksten ved Norges vekst. Relativt til landet som helhet, har alle regionene i Hedmark hatt lav befolkningsvekst.

Figur 9: Folkemengden i regionene i Hedmark fra 2000 til 2014.

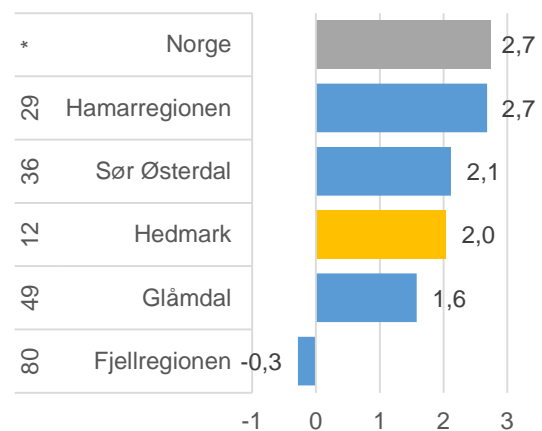

Figur 10: Indeksert befolkningsvekst i regionene i Hedmark fra 2000 til 2013.

1.1.7 Nettoflytting i regionene

Hamarregionen er regionen i Hedmark med best flyttebalanse den siste treårsperioden. Nettoflyttingen til Hamarregionen har vært like høy som nettoflyttingen nasjonalt. Nettoflyttingen til Hamarregionen har dermed vært som «forventet», gitt den nasjonale innvandringen.

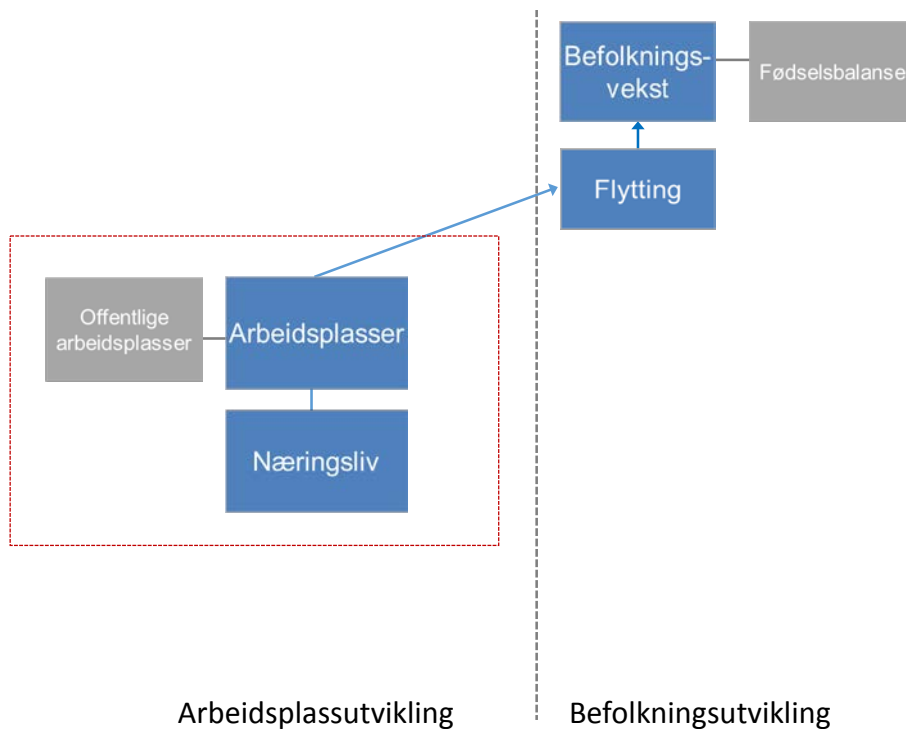
Sør-Østerdal og Glåmdal har hatt positiv nettoflytting, mens Fjellregionen har tapt innflyttere tilsvarende -0,3 prosent av folketallet. Bare fire regioner i Norge har hatt et dårligere flyttetall enn Fjellregionen i den siste treårsperioden.

Figur 11: Nettoflytting i prosent av folketallet til regionene i Hedmark fra 2010 – 2013, rangering blant landets 84 regioner. Fylket er rangert blant landets 19 fylker.

2. Arbeidsplasser

I dette kapitlet skal vi beskrive og analysere utviklingen av antall arbeidsplasser. Arbeidsplassutviklingen er sammen med befolkningsutviklingen de to sentrale størrelsene som vi må beskrive, analysere og forstå i den regionale utviklingen. Vi vil starte med en beskrivelse av utviklingen av antall arbeidsplasser samlet, og sektorvis. Deretter ser vi nærmere på hvordan de enkelte delene av næringslivet har utviklet seg. Til slutt analyserer vi utviklingen i de enkelte delene av næringslivet for å finne ut hvor mye som kan forklares av strukturelle forhold og hvor stor del av utviklingen som synes å komme fra spesielle forhold i regionen.

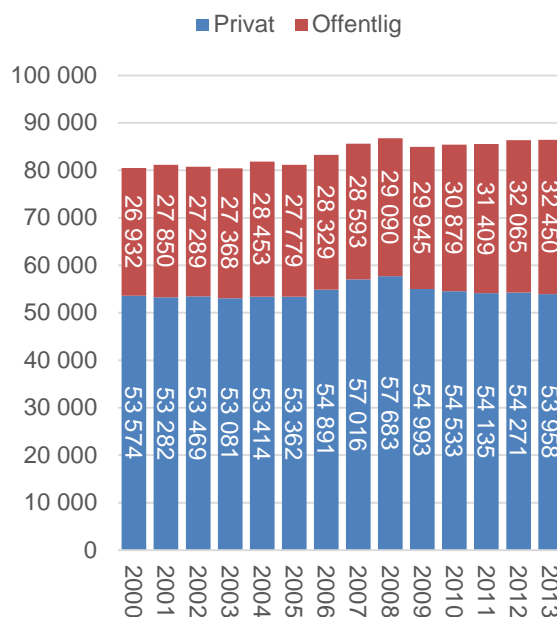

Figur 12: Attraktivitetsmodellen – de delene av attraktivitetsmodellen som beskriver befolkningsutviklingen og arbeidsplassutviklingen.

Vi skal starte med å beskrive den samlede arbeidsplassutviklingen, for deretter å se på hvordan utviklingen er i privat og offentlig sektor.

2.1.1 Antall arbeidsplasser

Det var 53 958 arbeidsplasser i privat sektor i Hedmark i 2013. Antallet er omtrent som i 2000. Antall arbeidsplasser i offentlig sektor har økt fra 26 932 i 2000 til 32 450 i 2013.

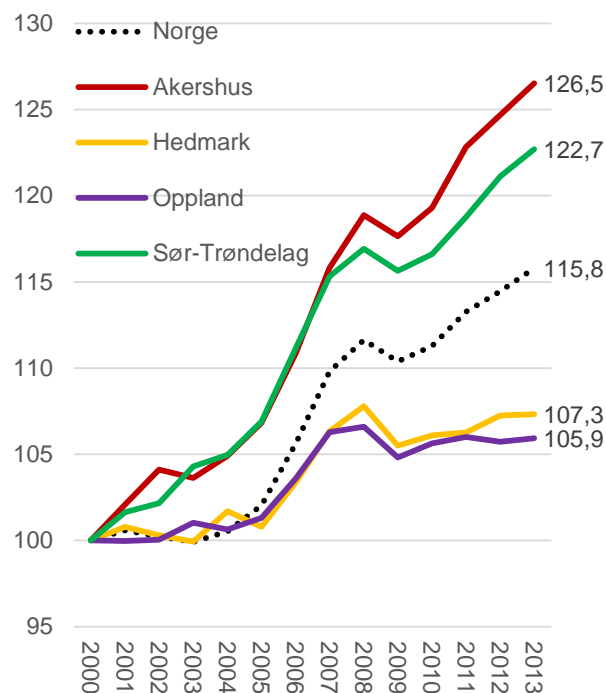
Figur 13: Antall arbeidsplasser i offentlig og privat sektor i Hedmark fra 2000 til 2013.

2.1.2 Indeksert arbeidsplassvekst i fylkene

Fra 2000 til 2013 har det totale antallet arbeidsplasser, alle sektorer, økt med 7,3 prosent i Hedmark.

Veksten er litt høyere enn hva den har vært i Oppland, men den er under halvparten av veksten på landsbasis. Nabo fylkene i sør og i nord, Akershus og Sør-Trøndelag, har hatt en mye høyere vekst enn Hedmark, og veksten der har vært høyere enn veksten nasjonalt.

Siden vi ønsker å studere Hedmarks utvikling relativt til landet som helhet, ser vi at arbeidsplassutviklingen i Hedmark har også vært svak, akkurat som befolkningsutviklingen.

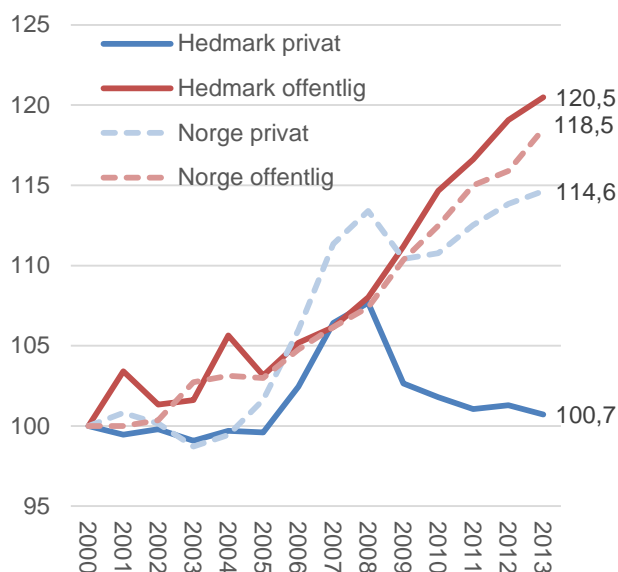

Figur 14: Indeksert arbeidsplassvekst, alle sektorer.

2.2 Vekst i privat sektor

Det er omtrent like mange arbeidsplasser i privat sektor i Hedmark i dag som for tretten år siden. Det var vekst i privat sektor fram til finanskrisen. Deretter har det vært nedgang, og i motsetning til landet som helhet, har ikke Hedmark klart å få vekst i næringslivet igjen.

Antall arbeidsplasser i offentlig sektor har økt mye, mer enn hva offentlig sektor har gjort på landsbasis.

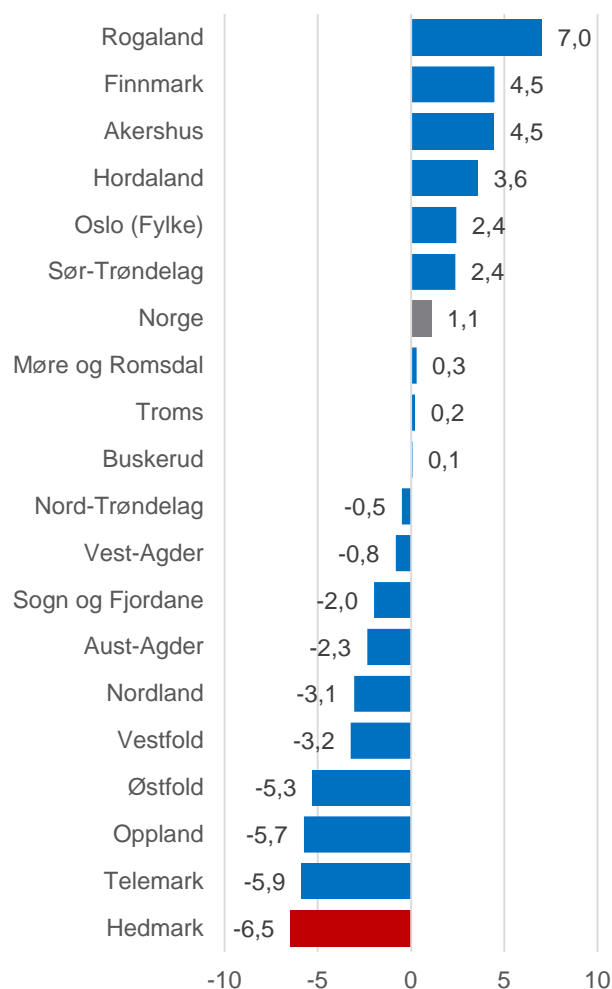
Figur 15: Indeksert arbeidsplassvekst i offentlig og privat sektor i Hedmark og Norge, fra 2000 til 2013.

2.2.1 Vekst i privat sektor i fylkene etter finanskrisen

Etter finanskrisen har veksten i privat sektor vært svært ujevnt fordelt mellom fylkene. På landsbasis har veksten vært på 1,1 prosent. Mange fylker har hatt arbeidsplassnedgang.

Hedmark har tapt 6,5 prosent av arbeidsplassene sine i privat sektor etter finanskrisen. Hedmark er dermed fylket med svakest næringsutvikling i hele landet. Med «næringsutvikling» mener vi vekst i antall arbeidsplasser i privat sektor/næringslivet. I denne delen av rapporten studerer vi folk og folks bevegelser, ikke hvorvidt en bedrift er lønnsom eller ikke. Siste kapittel om NæringsNM ser på bedriftenes lønnsomhet.

For øvrig er det fylkene på Østlandet som har hatt svakest utvikling etter finanskrisen. Østfold, Oppland og Telemark har i likhet med Hedmark hatt sterk arbeidsplassnedgang i næringslivet etter 2008.

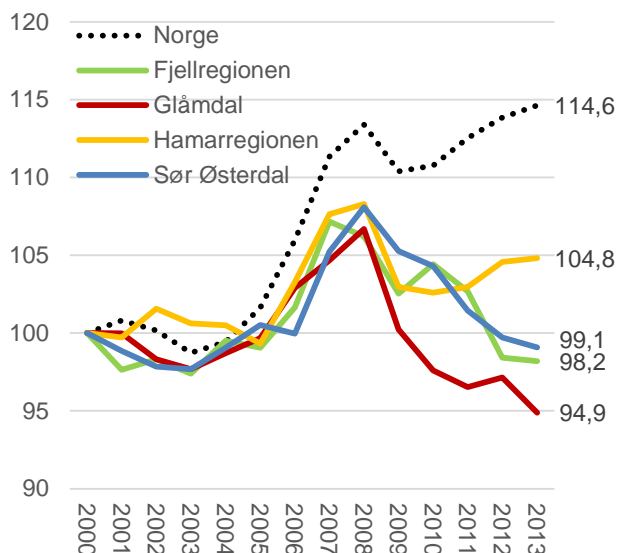

Figur 16: Arbeidsplassvekst i privat sektor i fylkene og Norge, 2008-2013.

2.2.2 Næringslivsvekst i regionene

Hamarregionen er den eneste regionen i Hedmark som har flere arbeidsplasser i privat sektor i dag enn i 2000. Glåmdal har hatt dårligst utvikling i næringslivet.

Gapet mellom næringsveksten på landsbasis og Hedmark er stort.

Figur 17: Indeksert vekst i antall arbeidsplasser i næringslivet i regionene i Hedmark. 2000=100.

2.2.3 Næringslivsvekst i kommunene etter finanskrisen

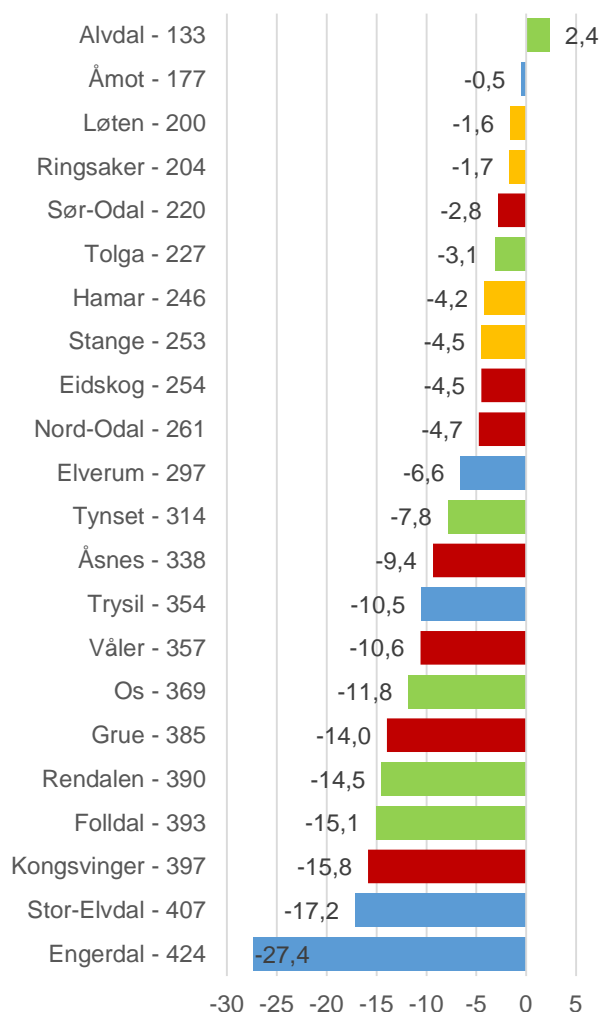
Blant kommunene i Hedmark er det bare Alvdal som har hatt vekst i privat sektor etter finanskrisen. Alvdals arbeidsplassvekst er rangert som nummer 133 blant landets 428 kommuner, dvs. over middels.

De øvrige regionene i Fjellregionen har hatt sterk arbeidsplassnedgang i privat sektor.

Verst har det gått i Engerdal. Engerdal har tapt mer enn hver fjerde arbeidsplass i privat sektor etter finanskrisen.

I Hamarregionen er det Løten og Ringsaker som har hatt minst dårlig utvikling. Løten og Ringsaker rangerer som hhv. nummer 200 og 204 mht. vekst i næringslivet.

Mange kommuner i Hedmark har mistet mer enn ti prosent av arbeidsplassene sine i privat sektor etter 2008.

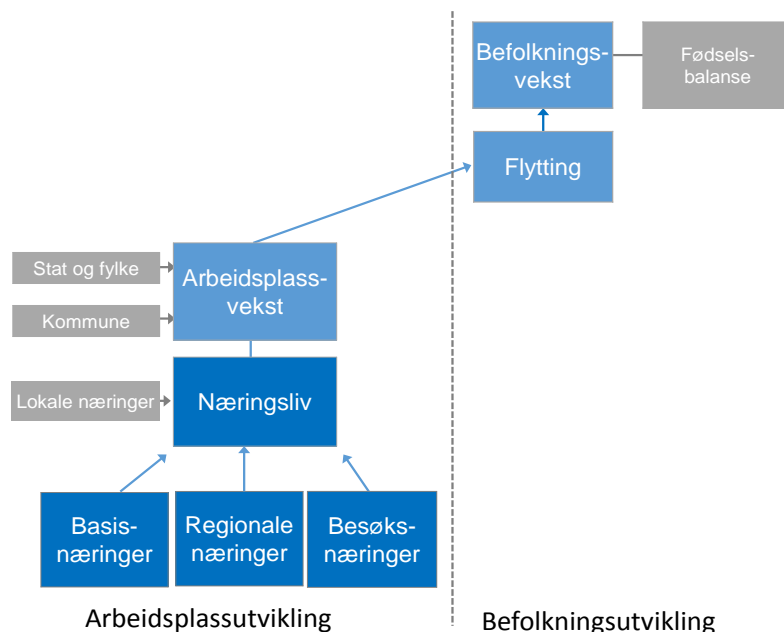

Figur 18: Vekst i antall ansatte i næringslivet fra 2008 til 2013. Regionene er gruppert i farger som i grafen over.

2.3 Næringstyper

Vi har nå beskrevet utviklingen i antall arbeidsplasser i næringslivet. Det er utviklingen i næringslivet vi ønsker å analysere og forstå. Det er fordi det først og fremst er næringsutviklingen som er i fokus når en ønsker å stimulere til vekst.

Figur 19: Attraktivitetsmodellen. Privat sektor deles inn i fire næringstyper: Lokale næringer, basisnæringer, regionale næringer og besøksnæringer.

Det finnes mange forskjellige bransjeinndelinger¹. For vårt formål har vi delt næringslivet inn i fire strategiske næringstyper.

Basisnæringer er næringsliv som konkurrerer på et nasjonalt eller internasjonalt marked. Basisnæringene produserer varer eller tjenester på et sted, som selges og konsumeres hovedsakelig utenfor stedet der produksjonen foregår. Primærnæringer, som landbruk og gruver og industri, tilhører basisnæringene. Samtidig er det en del tjenesteproduksjon som også defineres som basisnæringer. Dette er tjenester som IT, telekom og teknologiske tjenester. Basisnæringene regnes ofte som «motoren» i økonomien. Det er ut ifra basisnæringene mye annen næringsvirksomhet blir skapt.

Besøksnæringer er næringsliv som kjennetegnes av at kunden må være personlig til stede. Besøksnæringene inkluderer all turisme, men også butikkhandel og en del personlige tjenester. Stedets egne innbyggere og besøkende er kunder hos besøksnæringene.

De *regionale* næringene består av bransjer som både har annet næringsliv og offentlige institusjoner og befolkningen som kunder, og som hovedsakelig retter seg mot et regionalt marked. Det er bransjer som bygg og anlegg, transport og forretningsmessig tjenesteyting. Vi finner ofte en konsentrasjon av de regionale næringene i byer og sentra. Det er en sammensatt næringstype, og vi antar at det er ulike drivere for vekst i de regionale næringene.

Lokale næringer er næringsliv som leverer tjenester til den lokale befolkningen, og som i stor grad substituerer tjenester fra offentlig sektor. Dette er tjenester som barnehager, skoler, primærhelsetjenester og renovasjon. De lokale næringene er som regel substitutter for offentlige tjenester. I analysene framover vil vi derfor slå kommunal sektor og lokale næringer sammen. Siden de lokale næringene regnes som eksogene, har de fått en grå farge i figuren.

2.3.1 Bransjer

I tabellen under ser vi hvilke bransjer som inngår i de strategiske næringstypene, og vi ser antall arbeidsplasser i hver bransje. Det er denne utviklingen i antall ansatte i disse bransjene og næringstypene som til sammen utgjør hele næringslivet, og som vi ønsker å analysere og forstå.

Cellene markert med blått betyr at det er et forholdsvis høyt antall, mens cellene med rødt betyr at det er et forholdsvis lavt antall. På den måten kan vi raskt se hvilke bransjer som har mange arbeidsplasser, og hvilke bransjer som har relativt få arbeidsplasser.

Tabell 1: Antall arbeidsplasser i de ulike bransjene i privat sektor i Hedmark.

Næring	SubNæring	Bransje	2000	2005	2008	2011	2012	2013
Basis	Industri	Anna industri	4 838	3 744	3 523	3 021	3 007	2 976
		Næringsmidler	3 042	2 807	2 557	2 289	2 398	2 368
		Olje og gass utvinning		1				
		Prosessindustri	992	760	854	882	842	834
		Verkstedindustri	2 577	2 134	2 297	1 782	1 734	1 695
	Natur	Fisk	15	17	21	16	18	16
		Gruve	180	179	173	175	179	192
		Landbruk	5 082	4 670	4 643	4 053	4 032	3 894
	Tekn tjenester	Olje og gass		1	2	1		
		Teknisk/vitenskap	429	749	850	887	925	965
Tele og IKT		743	808	704	738	884	810	
Besøk		Aktivitet	1 560	1 754	2 056	1 906	2 053	1 850
		Handel	8 726	9 066	9 616	9 310	9 231	9 180
		Overnatting	888	1 049	1 023	874	899	882
		Servering	1 125	990	1 002	970	954	971
Lokal		Lokal	2 700	3 190	3 525	3 732	3 553	3 545
Regional		Agentur og Engros	2 512	2 352	2 815	2 720	2 683	2 729
		Bygg og anlegg	5 260	5 696	6 946	6 691	6 712	6 957
		Diverse	3 864	4 337	4 504	4 412	4 493	4 473
		Finans, eiendom, utleie	1 862	2 174	2 247	2 407	2 453	2 468
		Forr. tjenesteyting	2 295	2 470	3 020	3 097	2 942	2 872
		Transport	3 772	3 294	3 142	2 780	2 914	2 903
		Utleie av arbeidskraft	1 112	1 120	2 163	1 392	1 365	1 378
Totalsum			53 574	53 362	57 683	54 135	54 271	53 958

Basisnæringene er delt i tre kategorier, industri, naturbaserte næringer og teknologiske tjenester. Det er forholdsvis mange arbeidsplasser i anna industri og næringsmiddelindustrien i Hedmark, men få eller ingen arbeidsplasser i de øvrige bransjene.

Innen de naturbaserte næringene er landbruket størst. Det har vært en sterk nedgang i antall arbeidsplasser i landbruket siden 2000.

Besøksnæringene inkluderer aktivitetsnæringer, handel, overnatting og servering. Handelen er desidert størst, og det er flere arbeidsplasser innen handelsbransjen i dag enn i 2000.

De regionale næringene inkluderer «tunge» yrker som bygg og anlegg og transport. Bygg- og anleggsbransjen har vokst. De regionale næringene inkluderer også «kontoryrker» som bankvesen (forretningmessig tjenesteyting) og finans. En diverse-kategori som inkluderer bl.a. frivillige organisasjoner og utleie av arbeidskraft er også en bransje som inngår under de regionale næringene.

2.3.2 Næringstyper – antall arbeidsplasser

Fordelingen av antall arbeidsplasser på de ulike næringstypene og sektorene er vist i kakediagrammene til høyre.

Det øverste kakediagrammet viser antall arbeidsplasser i Hedmark i 2013.

Det midterste kakediagrammet viser også antall arbeidsplasser i Hedmark, men vi har inkludert et kakestykke som viser netto utpendling. Da utgjør hele kaken samlet sysselsetting i fylket. Hedmark er et netto utpendlingsfylke. Det vil si at det er flere som bor i Hedmark som pendler ut, enn det er folk som bor utenfor og pendler inn.

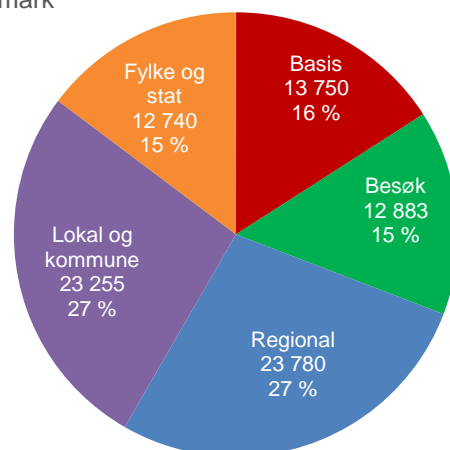
Det nederste kakediagrammet viser antall arbeidsplasser i Norge. På landsbasis utgjør antall arbeidsplasser også den samlede sysselsettingen.

Av disse diagrammene ser vi at offentlig sektor er større i Hedmark enn i landet som helhet.

Basisnæringene utgjør en mindre andel av arbeidsplassene i Hedmark enn i landet som helhet. Det gjør også de regionale næringene. På landsbasis er det de regionale næringene som er størst.

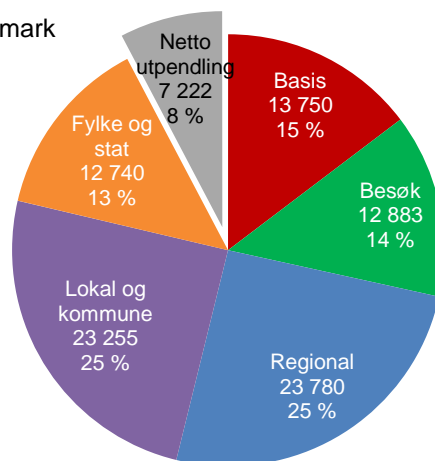
Besøksnæringene er omtrent like store i Hedmark som i landet som helhet.

Hedmark

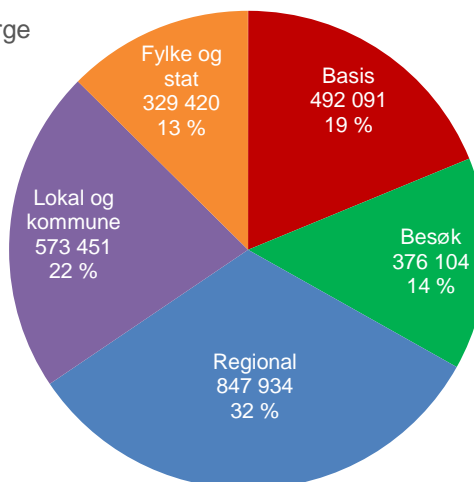
Figur 20: Antall arbeidsplasser i de ulike næringstypene samt i offentlig sektor i Hedmark i 2013.

Hedmark

Figur 21: Antall arbeidsplasser i de ulike næringstypene og offentlig sektor i Hedmark i 2013. Nettoutpendlingen er inkludert. Hele kaken viser samlet sysselsetting.

Norge

Figur 22: Antall arbeidsplasser i offentlig og privat sektor i Norge i 2013.

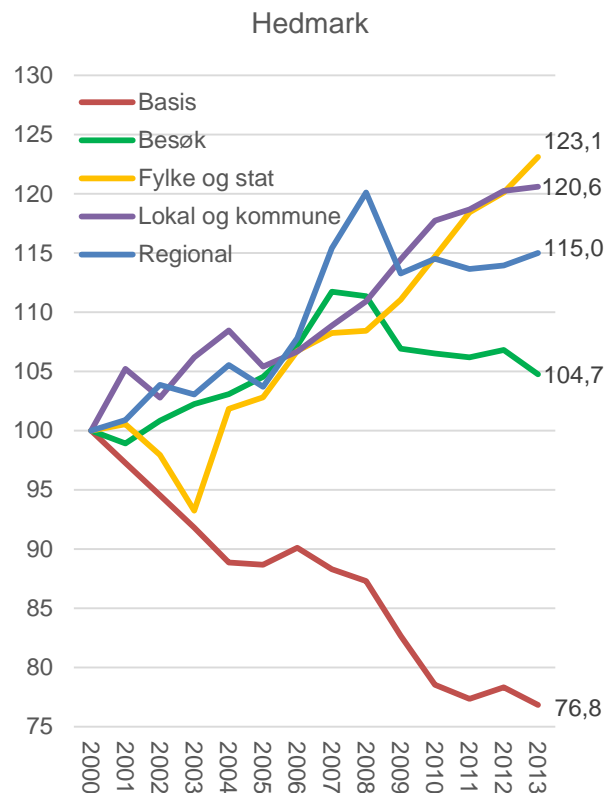
2.3.3 Indeksert arbeidsplassvekst

Fra 2000 til 2013 har Hedmark mistet nesten hver fjerde arbeidsplass i basisnæringene. Dette er et dramatisk fall, spesielt ettersom basisnæringene har vokst på landsbasis. Basisnæringene er vel og merke den næringstypen som vokser minst på landsbasis, men forskjellen mellom utviklingen i Hedmark og utviklingen på landsbasis er likevel stor.

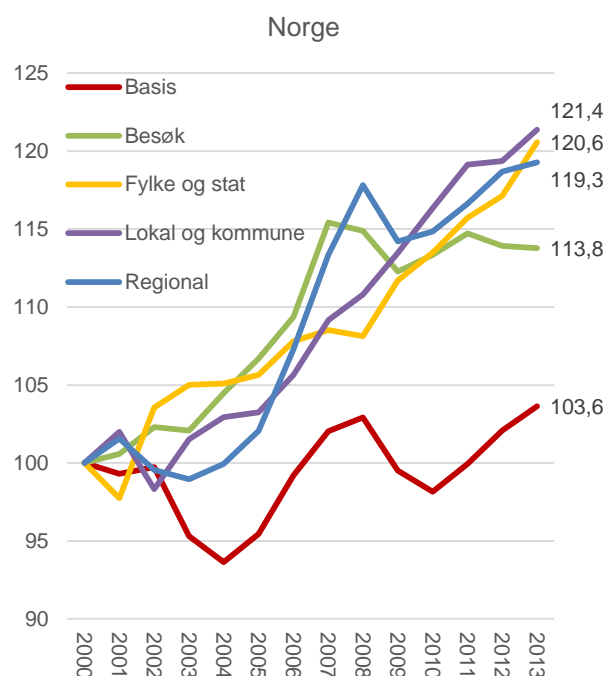
Besøksnæringene har hatt en svak arbeidsplassvekst i Hedmark fra 2000 til 2013. Etter finanskrisen har Hedmark mistet en del arbeidsplasser i besøksnæringene. Det var 4,7 prosent flere arbeidsplasser i besøksnæringene i Hedmark i 2013 enn i 2000. Veksten er lav relativt til veksten nasjonalt, som har vært på 13,8 prosent.

Antall arbeidsplasser i de regionale næringene har økt med 15 prosent fra 2000 til 2013. Veksten er litt lavere enn veksten på landsbasis. De regionale næringene er den næringstypen i privat sektor som vokser mest på landsbasis. De regionale næringene er en sammensatt næringstype som betyr mye siden den er så stor. På den annen side er den vanskeligere å analysere.

Som på landsbasis har antall arbeidsplasser i statlig og fylkeskommunal sektor og i kommunal sektor og lokale næringer økt mye i Hedmark.

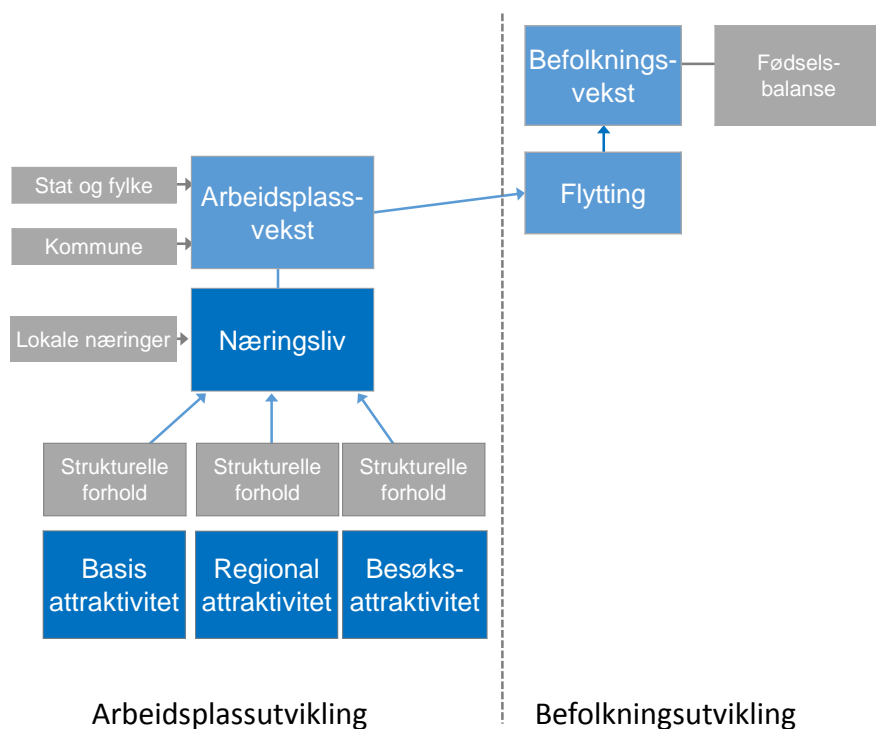
Figur 23: Indeksert arbeidsplassutvikling i de ulike næringstypene og i offentlig sektor i Hedmark fra 2000 til 2013.

Figur 24: Indeksert arbeidsplassvekst i de ulike næringstypene og i offentlig sektor i Norge fra 2000 til 2013.

2.4 Strukturelle forhold og attraktivitet

Vi har nå beskrevet utviklingen i de enkelte strategiske næringstypene. Det neste spørsmålet er hvorfor utviklingen har vært slik. Kan vi avdekke de viktigste drivkreftene bak den faktiske utviklingen?

Figur 25: Attraktivitetsmodellen. Den delen av modellen som omhandler arbeidsplassutvikling. Næringslivet inndeles i næringstyper. Veksten i næringstypene skyldes strukturelle forhold eller attraktivitet.

Vi vil i resten av dette kapittelet analysere hvor mye av utviklingen i de tre næringstypene som kan forklares av strukturelle forhold, og hvor mye som har sin forklaring i interne forhold. Strukturelle forhold er forhold som ikke kan påvirkes i særlig grad i regionen, men som har en signifikant påvirkning på næringslivets utvikling. Hvis utviklingen kan forklares fullt ut av de strukturelle forholdene, betyr det at utviklingen er «som normalt» i regionen. Det vil si at næringslivet utvikler seg som statistisk forventet ut fra forutsetningene. Dersom utviklingen avviker fra det statistisk normale, tyder det på at det har skjedd noe spesielt i regionen som ikke skyldes ytre forhold. Dersom en har et spesielt godt og effektivt næringsarbeid i regionen, vil det kunne føre til at utviklingen blir bedre enn de strukturelle forutsetningene tilsier. Da vil målingene vise at attraktiviteten er høy. Høy attraktivitet kan også skyldes at de største bedriftene har vært spesielt dyktige. Og så kan det være spesielle forhold i regionen som har hatt betydning, men som ikke fanges opp i de statistiske analysene. Attraktivitetsanalysene vil derfor gi en pekepinn, men må tolkes med varsomhet, og helst på bakgrunn av lokal kjennskap til utviklingen på stedet.

2.5 Bransjestruktur

Bransjestrukturen er et forhold som har stor betydning for utviklingen, og da spesielt i basisnæringene. Det er fordi basisnæringene er svært ujevnt fordelt mellom steder, og fordi utviklingen i den enkelte bransjen i basisnæringene svinger sterkt.

Hvilke bransjer har Hedmark mye av, relativt til landet som helhet? For å få fram dette bruker vi lokaliseringskvotienter (LQ). LQ for en bransje beregnes gjennom å ta andelen av antall arbeidsplasser i bransjen i forhold til sysselsettingen på stedet, og dele på tilsvarende andel på landsbasis. Hvis tallet er større enn 1, betyr det at der er relativt mye av denne bransjen på stedet. Er tallet mindre enn 1, betyr det at det er lite av denne bransjen. Dersom LQ er lik 1, betyr det at andelen arbeidsplasser på stedet er like høy som i landet som helhet.

Figuren under viser veksten i de ulike bransjene på landsbasis de siste årene.

Andelen sysselsatte innen landbruket er 2,8 ganger så høy i Hedmark som på landsbasis. Landbruket er en bransje som har vært i nedgang på landsbasis.

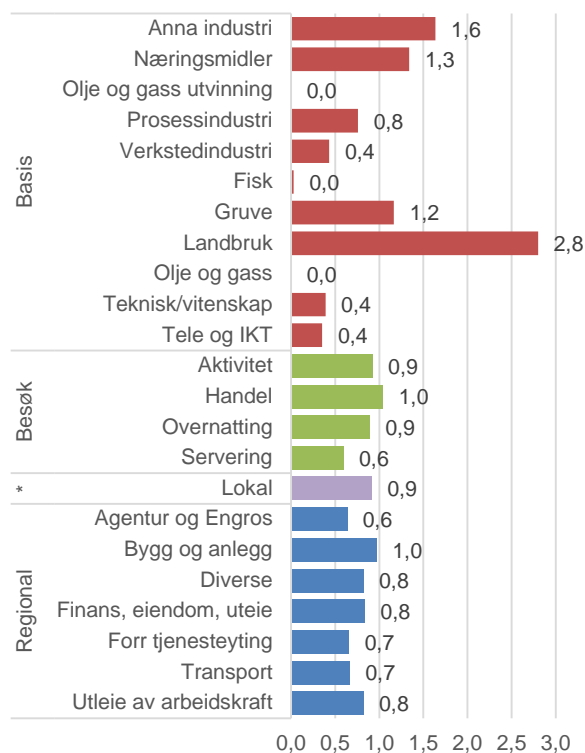
Andelen sysselsatte innen anna industri og næringsmiddelindustrien er også høyere i Hedmark enn i landet som helhet. Dette er også bransjer som har vært i nedgang på landsbasis.

Andelen sysselsatte innen tekniske og vitenskapelige tjenester og innen tele og IKT er under halvparten av andelen på landsbasis. Dette er bransjer som har vært i vekst på landsbasis.

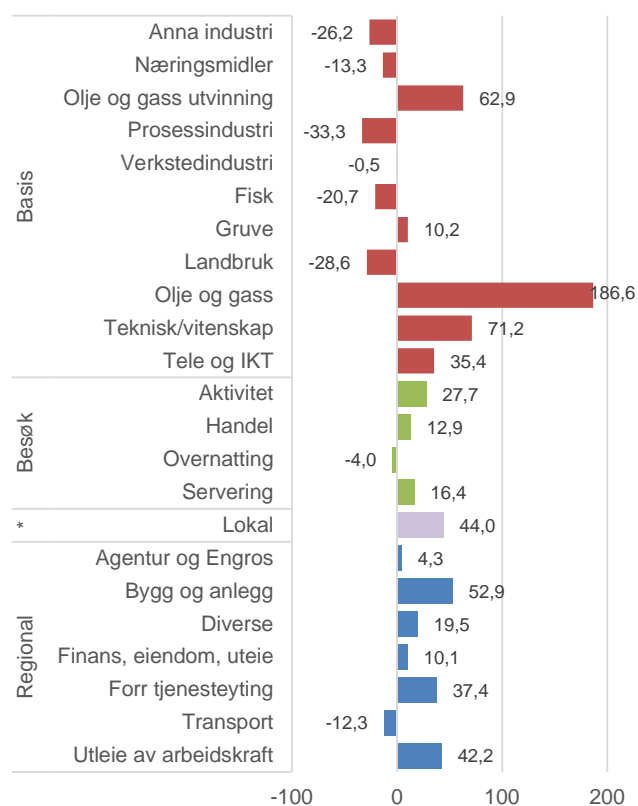
Andelen sysselsatte innen besøksnæringene er omtrent like store som andelen nasjonalt.

Andelen sysselsatte innen de regionale næringene er litt mindre enn andelen nasjonalt. Med unntak av transportbransjen, har alle bransjene innen de regionale næringene vært i vekst i Norge de siste årene.

Hedmark har forholdsvis mange arbeidsplasser i nedgangsbransjer og forholdsvis få arbeidsplasser i vekstbransjer. Dette er et strukturelt forhold som vi må ta høyde for når vi skal analysere næringsutviklingen i Hedmark.

Figur 26: Lokaliseringskvotienter for de ulike bransjene i privat sektor i Hedmark, 2013.

Figur 27: Arbeidsplassvekst i de ulike bransjene i Norge i perioden 2000 - 2013.

2.6 Basisnæringer, strukturelle forhold og attraktivitet

Basisnæringene betyr mye for den regionale utviklingen. Basisnæringene skaffer inntekter til regionen gjennom å selge varer og tjenester ut av regionen. Basisnæringene er også mest utsatt for konjunkturer og konkurranse. Samtidig har basisnæringene et stort potensiale gjennom at de leverer varer på et nasjonalt og internasjonalt marked, og er ikke begrenset av etterspørsel i egen region.

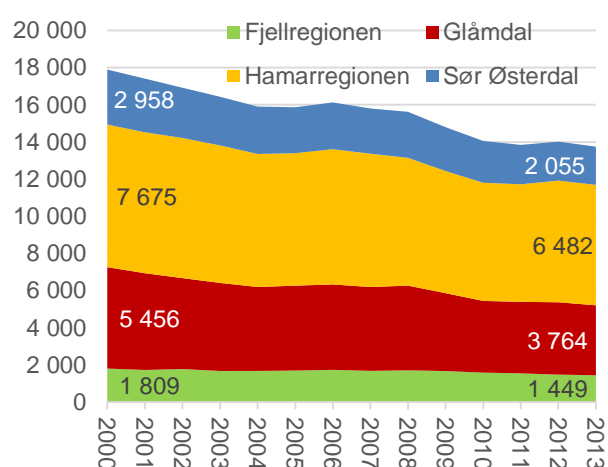
Tabellen under viser antall arbeidsplasser i bransjene i basisnæringene i Hedmark i 2000 og 2013. Tabellen viser endring i absolutte tall, prosentvis endring og vekstimpuls. Vekstimpulsen er endringen målt som andel av samlet sysselsetting, og er sammenliknet med vekstimpulsen nasjonalt. Begrepet vekstimpuls er ikke like intuitivt som arbeidsplassvekst, men den sier mer om hvordan veksten har bidratt til vekst i samlet sysselsetting enn det arbeidsplassveksten alene gjør. Gitt at et sted har én arbeidsplass innen en bransje, og at antall arbeidsplasser øker til to. Da har den prosentvise veksten vært på 100 prosent, men den ekstra arbeidsplassen har neppe bidratt til mye sysselsettingsvekst. Når vi ser på vekstimpulser ser vi hvordan veksten bidrar i forhold til samlet sysselsetting.

Tabell 2: Antall arbeidsplasser i bransjene i basisnæringene i Hedmark i 2000 og 2013. Absolutt og prosentvis endring, vekstimpuls i Hedmark og tilsvarende vekstimpuls på landsbasis.

SubNæring		Bransje	2000	2013	Endring antall	Endring %	Vekstimpuls	Vekstimpuls Norge
Basis	Industri	Anna industri	4 838	2 976	-1 862	-38,5	-1,0	-0,8
		Næringsmidler	3 042	2 368	-674	-22,2	-0,4	-0,3
		Olje og gass utvinning			0		0,0	0,4
		Prosessindustri	992	834	-158	-15,9	-0,1	-0,7
		Verkstedindustri	2 577	1 695	-882	-34,2	-0,5	0,0
	Natur	Fisk	15	16	1	6,7	0,0	-0,2
		Gruve	180	192	12	6,7	0,0	0,0
		Landbruk	5 082	3 894	-1 188	-23,4	-0,7	-0,7
	Tekn tjenester	Olje og gass			0		0,0	1,0
		Teknisk/vitenskap	429	965	536	124,9	0,3	1,3
		Tele og IKT	743	810	67	9,0	0,0	0,7
	Totalsum			17 898	13 750	-4 148	-23,2	-2,3
Sysselesatte			180 028	187 260	7 232	4,0		

Fra 2000 til 2013 har Hedmark mistet 4 148 arbeidsplasser i basisnæringene. Dette tilsvarer -2,3 prosent av sysselsettingen. I samme periode har landet som helhet hatt en vekst i basisnæringene som tilsvarer 0,8 prosent av sysselsettingen.

Det er industrien og landbruket som har bidratt til nedgangen. Spesielt har anna industri og landbruket mistet mange arbeidsplasser. På landsbasis er det de teknologiske tjenestene som har vært i vekst og bidratt til at basisnæringene som helhet har vokst. I Hedmark har det vært vekst innen de tekniske og vitenskapelige tjenestene, men veksten har ennå ikke vært stor nok til å kompensere for nedgangen i landbruket og industrien.

Figur 28: Antall arbeidsplasser i basisnæringene i regionene i Hedmark fra 2000 til 2013.

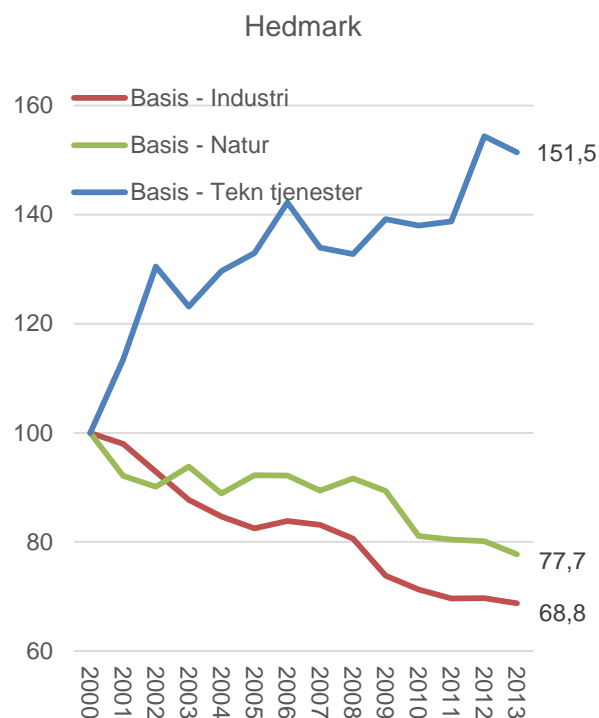
2.6.1 Indeksert vekst

Vi ser veksten i antall arbeidsplasser i sub-næringene til basisnæringene i figurene til høyre. Den øverste figuren viser arbeidsplassutviklingen i Hedmark, mens den nederste viser utviklingen nasjonalt.

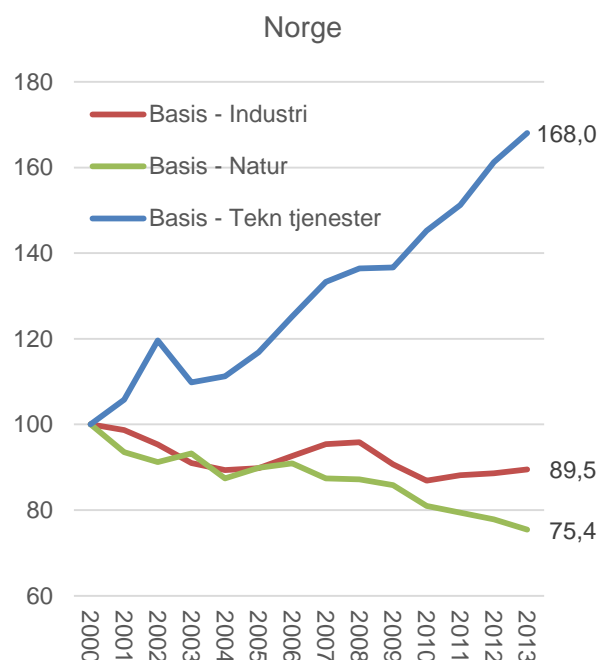
Veksten i de teknologiske tjenestene har vært høy i Hedmark, men svakere enn veksten på landsbasis.

På landsbasis har nesten hver fjerde arbeidsplass i de naturbaserte næringene forsvunnet i perioden mellom 2000 og 2013. I Hedmark har 22,3 prosent av arbeidsplassene forsvunnet.

Industrien har hatt kraftig nedgang i Hedmark. Nedgangen har vært mye høyere enn nedgangen nasjonalt. Som vi så av tabellen på forrige side, er det industrien som står for mesteparten av nedgangen i basisnæringene i Hedmark.

Figur 29: Indeksert vekst i sub-næringene til basisnæringene i Hedmark, 2000-2013.

Figur 30: Indeksert vekst i sub-næringene til basisnæringene i Norge, 2000-2013.

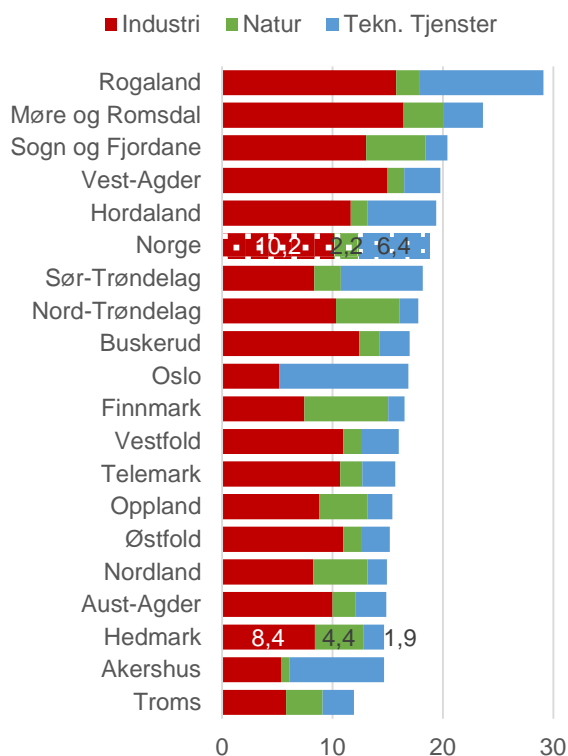

2.6.2 Nivå basisnæringer

Sammenliknet med de andre fylkene i landet, er det forholdsvis lite basisnæringer i Hedmark. Bare Akershus og Troms har mindre.

Det lave nivået kan kanskje skyldes at Hedmark allerede har mistet så mange arbeidsplasser i industrien.

Rogaland har mest basisnæringer, og mange av fylkene med mest basisnæringer er på Vestlandet.

Figur 31: Nivå på basisnæringene i 2013, dvs. antall arbeidsplasser som andel av sysselsettingen i fylkene og i Norge.

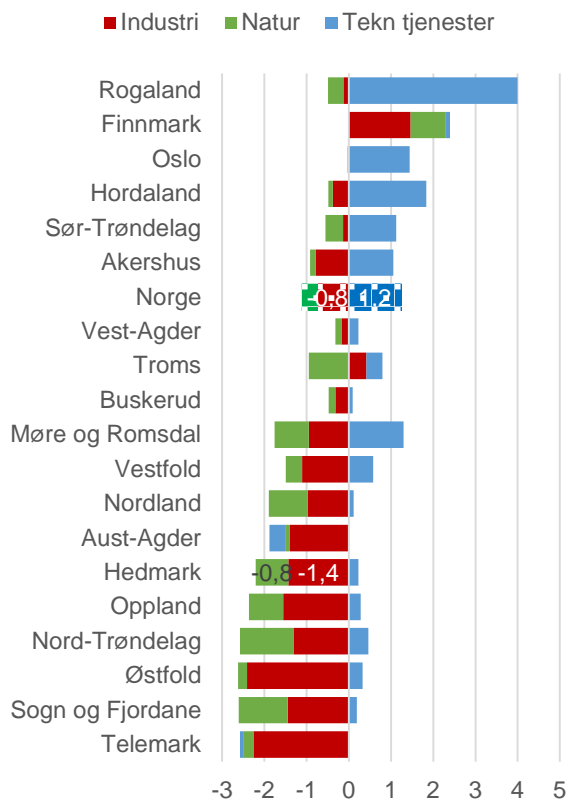
2.6.3 Vekstimpulser etter finanskrisen

Det har vært stor variasjon i veksten i basisnæringene etter finanskrisen. De fleste fylkene har hatt negative vekstimpulser fra industrien og de naturbaserte næringene, og positive vekstimpulser fra de teknologiske tjenestene. Unntaket er Finnmark, som har hatt vekst i industrien og de naturbaserte næringene.

Fem fylker har fått dårligere vekstimpulser fra nedgangen i basisnæringene enn Hedmark. Det er industrien som har bidratt mest til de negative vekstimpulsene.

Rogaland har fått sterke vekstimpulser, og det skyldes vekst i de teknologiske tjenestene. Finnmark går mot strømmen, og har hatt positive vekstimpulser fra både industrien og de naturbaserte næringene.

På landsbasis har veksten i de teknologiske tjenestene akkurat kompensert for nedgangen i industrien og de naturbaserte næringene.

Figur 32: Vekstimpulser i basisnæringene, 2008-2013, fylkene i Norge og landet som helhet.

2.6.4 Dekomponering av veksten i basisnæringene

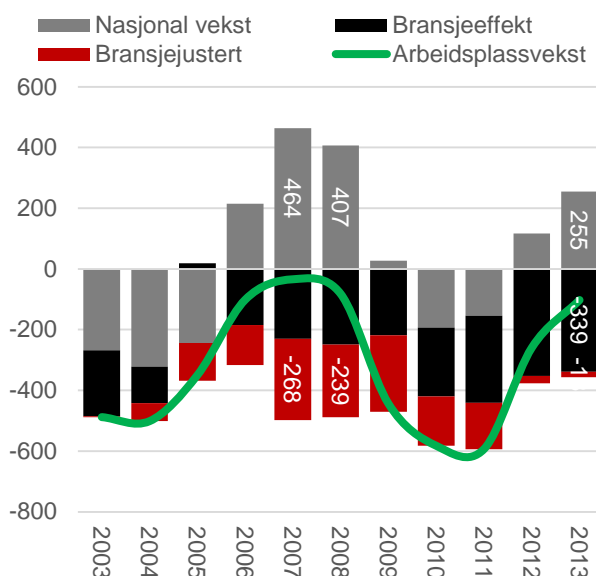
For å analysere arbeidsplassutviklingen må vi skille strukturelle forhold fra attraktivitet.

Bransjesammensetningen i næringslivet er et strukturelt forhold som er vanskelig å påvirke lokalt, hvert fall på kort sikt. Vi dekomponerer veksten i basisnæringene i nasjonal vekst, bransjeeffekt og bransjustert vekst. Den bransjusterte veksten er vekst utover det den nasjonale veksten og bransjeeffekten skulle tilsi. Vi bruker den bransjusterte veksten som et mål på bedriftsattraktiviteten i basisnæringene.

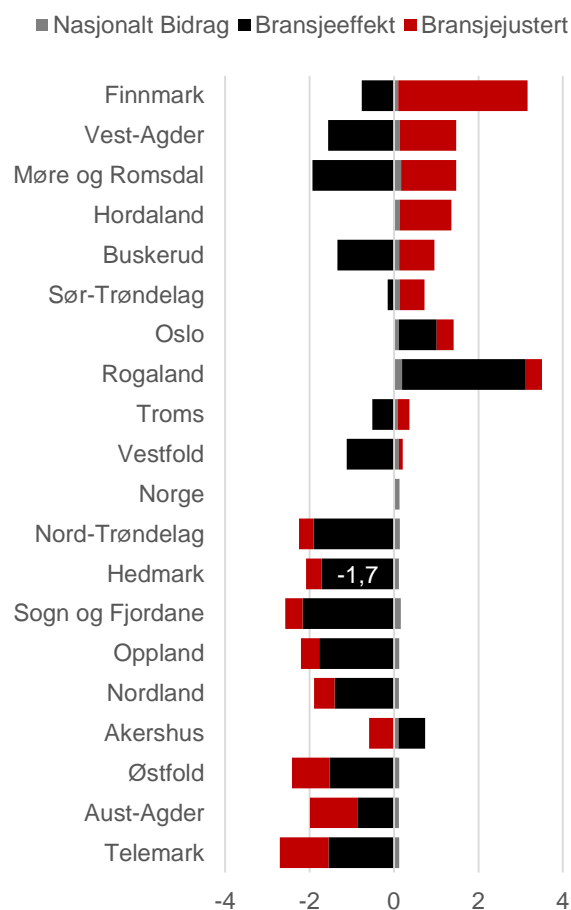
I figur 33 viser den grønne linjen endringen i antall arbeidsplasser i basisnæringene fra én treårsperiode til en annen. (Året 2013 er snittet av 2011, 2012 og 2013; året 2012 er snittet av 2012, 2011 og 2010 osv.) Det har ikke vært vekst i antall arbeidsplasser i noen år. I den nasjonale oppgangstiden kunne Hedmark forvente en årlig vekst på over 400 arbeidsplasser i basisnæringene. Veksten var derimot cirka lik null. Dette skyldtes delvis dårlige strukturelle forhold, og delvis en lav bransjustert vekst.

De strukturelle forholdene har fått stadig større (negativ) betydning for utviklingen i basisnæringene i Hedmark. Mens veksten var lavere enn forventet under den nasjonale oppgangstiden, har den bransjusterte veksten nærmet seg null. Det betyr at veksten er som forventet. I den siste treårsperioden tapte Hedmark én arbeidsplass mer enn den nasjonale veksten og de strukturelle forholdene skulle tilsi.

Sammenliknet med de øvrige fylkene, kommer Hedmark litt under middels godt ut med hensyn til bransjustert vekst i basisnæringene. Finnmark har hatt den klart høyeste bransjusterte veksten, etterfulgt av Vest-Agder og Møre og Romsdal. Mange fylker har lite næringsliv knyttet til de teknologiske tjenestene og mye næringsliv i naturbaserte næringer og tradisjonell industri. Derfor har bare noen få fylker gode strukturelle forhold for vekst i basisnæringene. Dette gjelder Rogaland, Oslo og Akershus.

Figur 33: Basisnæringenes arbeidsplassutvikling i Hedmark målt i absolutte tall, dekomponert i nasjonal vekst, bransjeeffekt og bransjustert vekst. Tre års glidende gjennomsnitt.

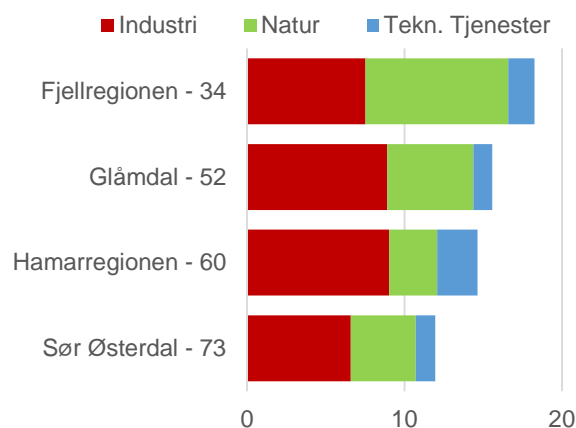
Figur 34: Vekstimpulser i basisnæringene i fylkene fra 2008 til 2013, dekomponert i nasjonal vekst, bransjeeffekt og bransjustert vekst. Rangering mht. bransjustert vekst.

2.6.5 Basisnæringer i regionene

Fjellregionen har relativt mye næringsliv knyttet til basisnæringene sammenliknet med de øvrige regionene i Hedmark. Fjellregionens nivå er rangert som nummer 34 blant landets 84 regioner, dvs. over middels.

Sør-Østerdal har relativt lite næringsliv knyttet til basisnæringene. 11 regioner i landet har mindre basisnæringer.

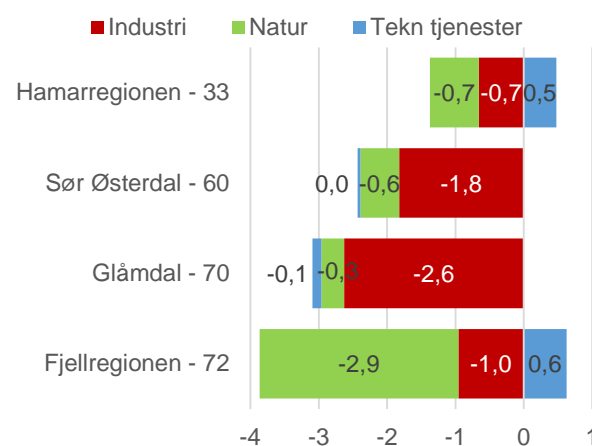
Hamarregionen er regionen i fylket med mest næringsliv knyttet til de teknologiske tjenestene.

Figur 35: Nivå på basisnæringene i regionene i Hedmark i 2013. Rangering mht. nivå blant landets 84 regioner.

2.6.6 Vekstimpulser etter finanskrisen

Selv om Hamarregionen har fått negative vekstimpulser fra basisnæringene, har utviklingen vært bedre enn for de fleste regioner i landet. Vekstimpulsene til Hamarregionen etter finanskrisen rangeres som nummer 33 blant landets 84 regioner.

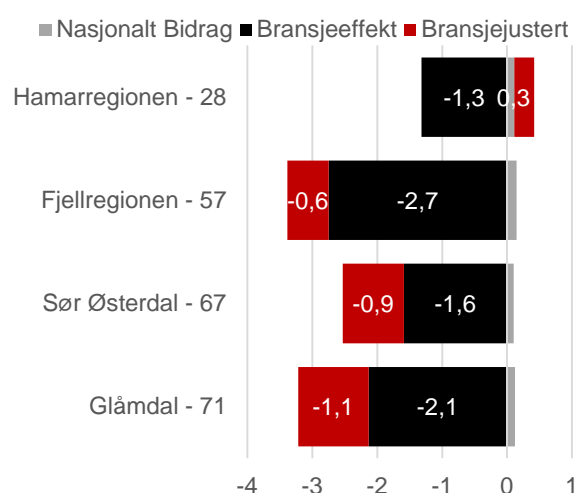
Figur 36: Vekstimpulser fra basisnæringene i regionene i Hedmark fra 2008 til 2013. Rangering blant landets 84 regioner.

2.6.7 Bransjejustert vekst

Hamarregionen har hatt en bedre vekst i basisnæringene enn den nasjonale veksten og bransjeeffekten skulle tilsi. Hamarregionens bransjejusterte vekst er rangert som nummer 28 blant de 84 regionene, dvs. over middels.

De øvrige regionene i Hedmark har i tillegg til å ha dårlige forutsetninger for vekst, hatt lavere vekst enn forutsetningene skulle tilsi. Verst er det for Glåmdal, som har mistet arbeidsplasser tilsvarende 1,1 prosent av sysselsettingen, som ikke har en ytre forklaring.

Fjellregionen har de dårligste forutsetningene for vekst, og har etter finanskrisen kunnet forvente en nedgang tilsvarende 2,7 prosent av sysselsettingen på grunn av en negativ bransjeeffekt.

Figur 37: Vekstimpulser fra basisnæringene i regionene i Hedmark, fra 2008 til 2013. Veksten er dekomponert i nasjonal vekst, bransjeeffekt og bransjejustert vekst. Rangering mht. bransjejustert vekst blant 84 regioner.

2.7 Besøksnæringer, befolkningseffekt og besøksattraktivitet

Besøksnæringer er ikke bare turisme. Handelsbransjen er størst blant besøksnæringene. Besøksnæringene omsetter mest til egen befolkning. Steder med befolkningsvekst kan derfor forvente arbeidsplassvekst i besøksnæringene. Dette må vi justere for når vi skal analysere arbeidsplassutviklingen i besøksnæringene.

I kapittel 1 så vi at Hedmark har hatt en relativt lav befolkningsvekst. Dette er et strukturelt forhold som påvirker veksten i besøksnæringene negativt. Vi vil nå se på utviklingen i besøksnæringene i Hedmark og hvordan befolkningseffekten har påvirket veksten.

Tabellen under viser antall arbeidsplasser i besøksnæringene, endring, både i antall og i prosent, samt vekstimpulser. Vekstimpulsene er sammenliknet med vekstimpulsene på landsbasis.

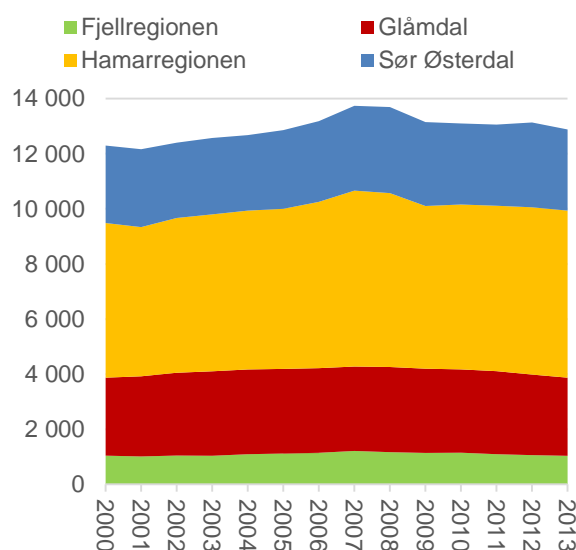
Tabell 3: Antall arbeidsplasser i besøksnæringene i Hedmark i 2000 og 2013, absolutt og prosentvis endring, vekstimpuls og tilsvarende vekstimpuls på landsbasis i samme periode.

Næring	Bransje	2000	2013	Endring antall	Endring %	Vekstimpuls	Vekstimpuls Norge
Besøk	Aktivitet	1 560	1 850	290	18,6	0,2	0,5
	Handel	8 726	9 180	454	5,2	0,3	1,2
	Overnatting	888	882	-6	-0,7	0,0	-0,1
	Servering	1 125	971	-154	-13,7	-0,1	0,3
	Totalsum	12 299	12 883	584	4,7	0,3	2,0
	Sysselsatte	180 028	187 260	7 232	4,0		

Fra 2000 til 2013 har det blitt skapt 584 arbeidsplasser i besøksnæringene i Hedmark. Dette tilsvarer 0,3 prosent av sysselsettingen. På landsbasis har veksten i besøksnæringene tilsvart 2 prosent av sysselsettingen.

Handelsbransjen og aktivitetsbransjen har vokst, men ikke like mye som på landsbasis. Overnattingsbransjen har hatt en bedre utvikling enn i landet som helhet. Serveringsbransjen har hatt en svak nedgang.

De fleste arbeidsplassene innen besøksnæringene er i Hamarregionen.

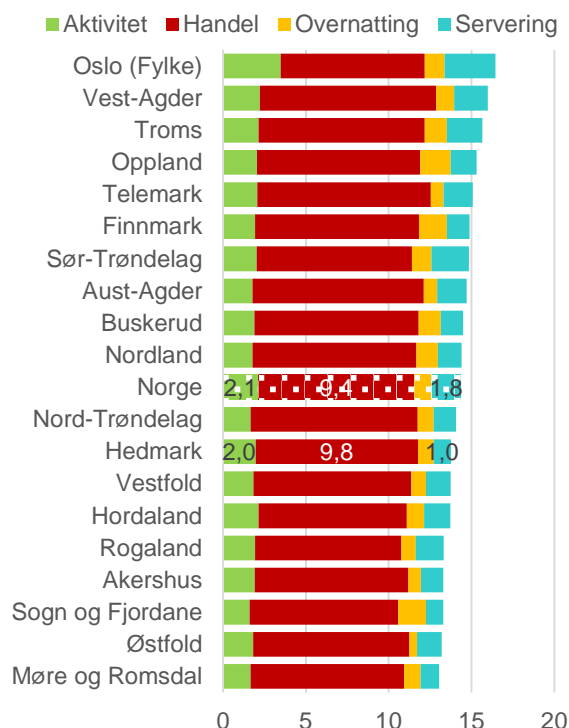
Figur 38: Antall arbeidsplasser i besøksnæringene i regionene i Hedmark fra 2000 til 2013.

2.7.1 Nivå besøksnæringer

Nivået på besøksnæringene er jevnere fordelt blant fylkene enn det basisnæringene er.

Hedmark har et litt under middels nivå på besøksnæringene.

Oslo har mest besøksnæringer, mens Møre og Romsdal har minst.

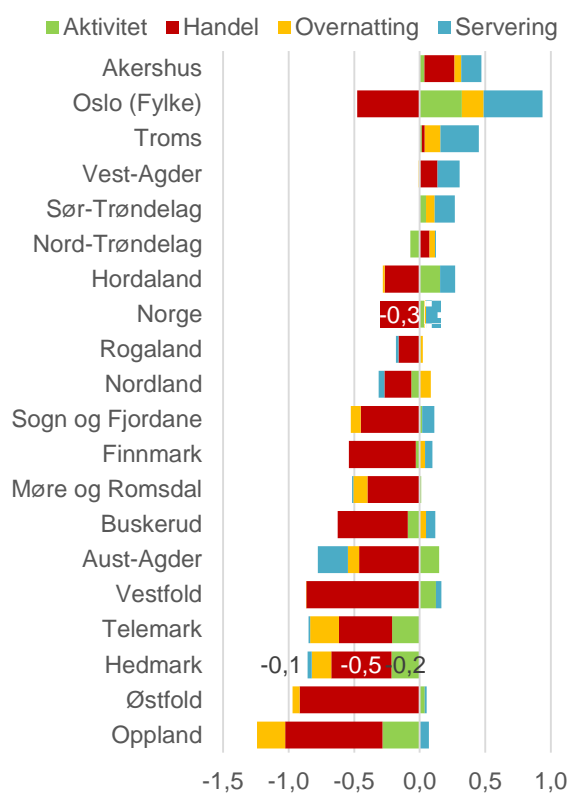
Figur 39: Nivå besøksnæringer i fylkene og i Norge, 2013. Nivået er antall arbeidsplasser som andel av samlet sysselsetting.

2.7.2 Vekstimpulser etter finanskrisen

Etter finanskrisen har landet som helhet fått negative vekstimpulser fra besøksnæringene. Det er nedgangen i handelsbransjen som står for dette. De øvrige bransjene i besøksnæringene har hatt en svak vekst, men den har ikke vært høy nok til å kompensere for nedgangen i handelsbransjen.

Hedmark er blant fylkene med svakest vekstimpulser fra besøksnæringene etter finanskrisen. Østfold og Oppland har hatt en svakere utvikling enn Hedmark.

Akershus, Oslo og Troms har hatt sterkest vekst.

Figur 40: Vekstimpulser fra besøksnæringene i fylkene, 2008-2013. Vekstimpulsene er målt som vekst i antall arbeidsplasser fra 2008-2013 som prosentvis andel av sysselsettingen i 2008.

2.7.3 Dekomponering av veksten i besøksnæringene

Vi dekomponerer vekstimpulsene fra besøksnæringene i Hedmark i nasjonal vekst, befolkningseffekt og besøksoverskudd. Dersom befolkningsveksten har vært høyere enn befolkningsveksten på landsbasis, vil stedet forvente å få vekst i besøksnæringene, og da vil befolkningseffekten være positiv, og vice versa. Vekst i besøksnæringene som ikke skyldes nasjonal vekst eller befolkningseffekt kaller vi besøksoverskudd. Besøksoverskuddet bruker vi som mål på om stedet har vært attraktivt for besøk.

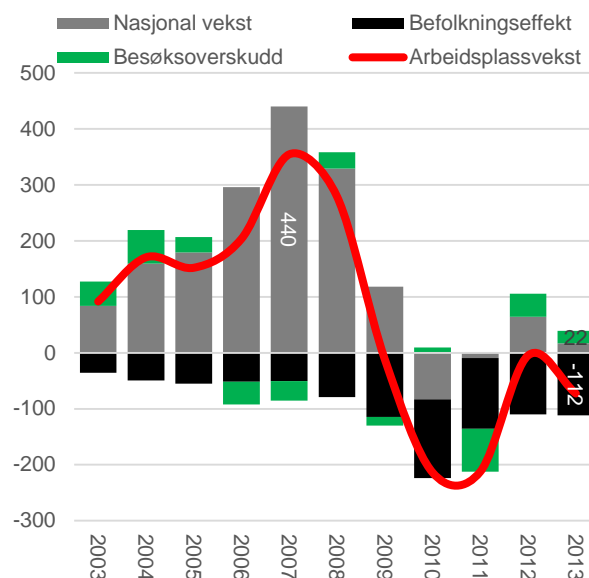
Etter finanskrisen har den nasjonale veksten hatt lite å si for arbeidsplassutviklingen i besøksnæringene. Befolkningseffekten har fått en større og mer negativ betydning. I det siste året (snittet av siste tre år) kunne Hedmark forvente å miste 112 arbeidsplasser på grunn av den negative befolkningseffekten. Den nasjonale veksten tilsa at Hedmark skulle få noen arbeidsplasser på grunn av høy nasjonal vekst. Det ble skapt 22 flere arbeidsplasser i besøksnæringene enn forutsetningene skulle tilsi. Dermed var Hedmark attraktiv for besøk den siste treårsperioden, og har vært det perioden før også.

Etter finanskrisen har alle fylker kunnet forvente arbeidsplassnedgang i besøksnæringene, siden besøksnæringene har hatt nedgang nasjonalt.

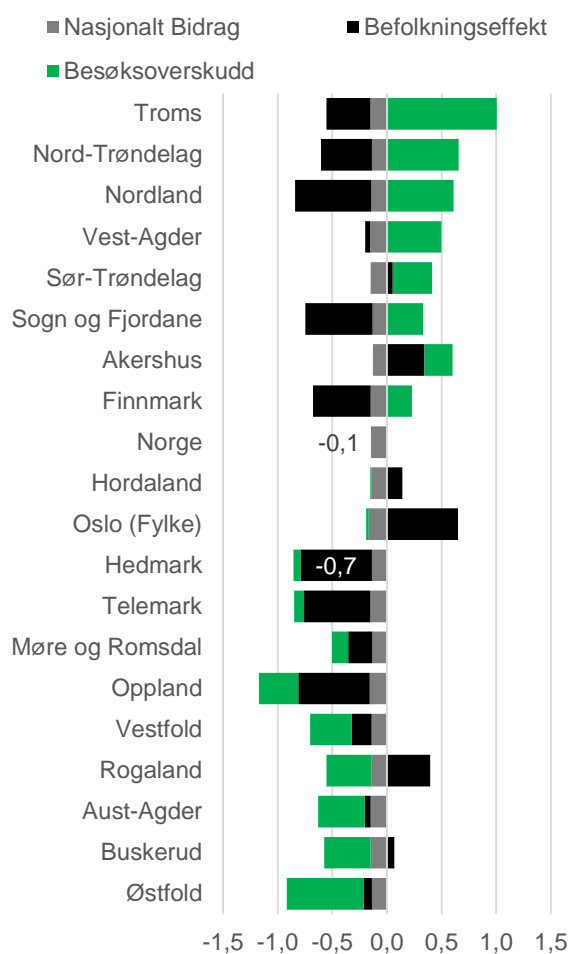
Troms, Nord-Trøndelag og Nordland har hatt en høyere vekst enn deres negative befolkningseffekt skulle tilsi. Disse fylkene har vært attraktive for besøk.

Akershus, Oslo og Rogaland har på grunn av sin befolkningsvekst kunnet forvente en vesentlig vekst i besøksnæringene. Rogaland har hatt en svakere vekst enn befolkningseffekten skulle tilsi, og har ikke vært attraktiv for besøk.

Hedmark har totalt sett etter finanskrisen skapt færre arbeidsplasser i besøksnæringene enn forventet. Hedmark rangerer litt under middels blant fylkene mht. besøksoverskudd.

Figur 41: Besøksnæringenes arbeidsplassutvikling i Hedmark målt i absolutte tall, 2000-2013, dekomponert i nasjonalt vekst, befolkningseffekt og endring i besøksoverskudd. Tre års glidende gjennomsnitt.

Figur 42: Vekstimpulser (dvs. arbeidsplassvekst som andel av sysselsetting) fra besøksnæringene fra 2008 til 2013 i fylkene dekomponert i nasjonal vekst, befolkningseffekt og besøksoverskudd.

2.8 Regionale næringer, struktur og attraktivitet

De regionale næringene er sammensatt av mange ulike bransjer. På landsbasis er det de regionale næringene som er størst og som vokser mest, hvis vi ser bort fra offentlig sektor. De regionale næringene er mest konsentrert i de store byene, men de aller fleste kommuner, også små, har en viss grad av regionale næringer, f.eks. bygg og anlegg, transport og forretningsmessige tjenester.

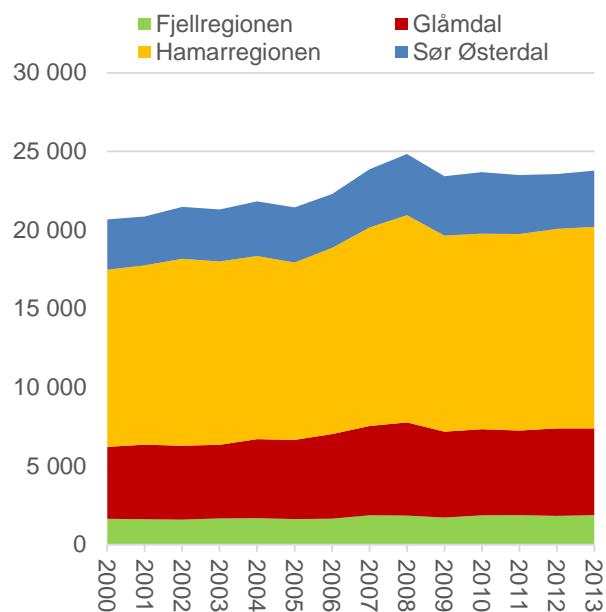
Tabell 4: Antall arbeidsplasser i de regionale næringene i Hedmark i 2000 og 2013, absolutt endring, prosentvis endring, og vekstimpuls i hhv. Hedmark og Norge fra 2000 til 2013.

Bransje		2000	2013	Endring antall	Endring %	Vekstimpuls	Vekstimpuls Norge
Regional	Agentur og Engros	2 512	2 729	217	8,6	0,1	0,2
	Bygg og anlegg	5 260	6 957	1 697	32,3	0,9	3,1
	Diverse	3 864	4 473	609	15,8	0,3	1,1
	Finans, eiendom, utleie	1 862	2 468	606	32,5	0,3	0,3
	Forr. tjenesteyting	2 295	2 872	577	25,1	0,3	1,5
	Transport	3 772	2 903	-869	-23,0	-0,5	-0,8
	Utleie av arbeidskraft	1 112	1 378	266	23,9	0,1	0,6
	Totalsum	20 677	23 780	3 103	15,0	1,7	6,1
Syssestatte		180 028	187 260	7 232	4,0		

Det har blitt skapt 3 103 arbeidsplasser i de regionale næringene i Hedmark fra 2000 til 2013. I snitt har det blitt skapt 239 arbeidsplasser årlig. Veksten har tilsvart 1,7 prosent av sysselsettingen. På landsbasis har veksten i de regionale næringene tilsvart 6,1 prosent av sysselsettingen, så den relative veksten har vært svak.

Som på landsbasis har det vært vekst i samtlige bransjer unntatt transportbransjen i Hedmark.

De fleste arbeidsplassene i de regionale næringene er i Hamarregionen, etterfulgt av Glåmdal. Fjellregionen har minst.

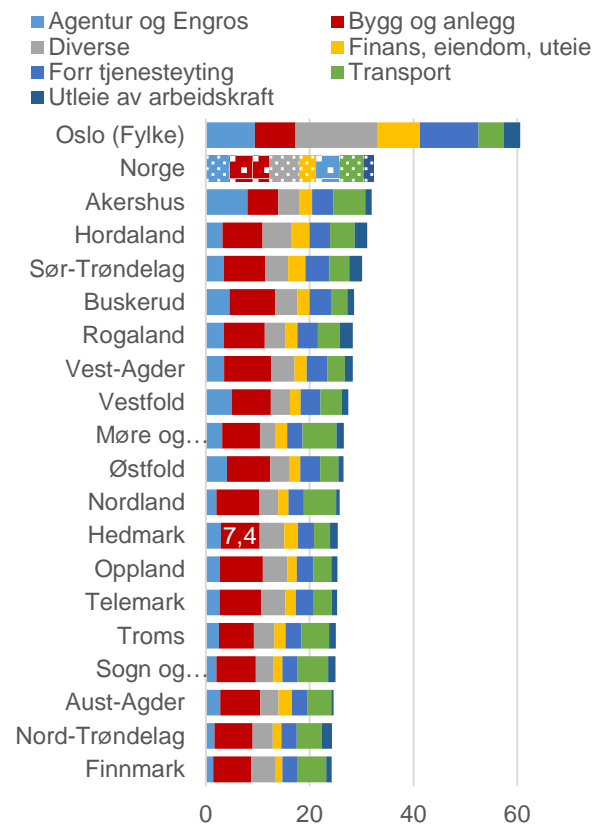
Figur 43: Antall arbeidsplasser i de regionale næringene i regionene i Hedmark fra 2000 til 2013.

2.8.1 Nivå, regionale næringer

Oslo har desidert mest næringsliv knyttet til de regionale næringene. I Oslo tilsvarer antall arbeidsplasser i de regionale næringene 60 prosent av sysselsettingen. Oslo trekker snittet kraftig opp, og alle andre fylker ligger dermed under landsgjennomsnittet. I de øvrige fylkene er de regionale næringene nesten like store.

Store fylker med en stor by i seg eller i nærheten har gjerne mye regionale næringer. Dette gjelder Akershus, Hordaland, Sør-Trøndelag, Buskerud og Rogaland.

Hedmark har et litt under middels nivå på de regionale næringene. De utgjør en omtrent like stor andel av sysselsettingen som i Nordland og Oppland.

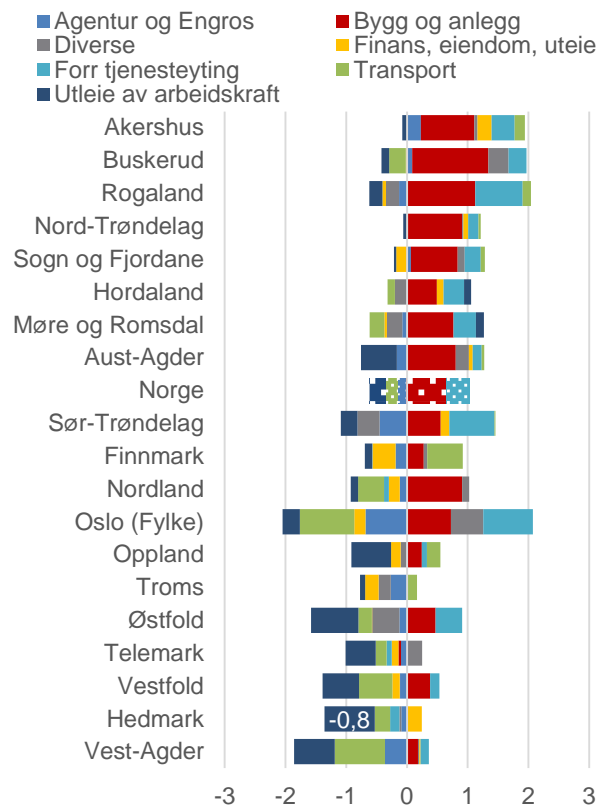
Figur 44: Nivå på de regionale næringene i fylkene og i landet som helhet i 2013.

2.8.2 Vekstimpulser etter finanskrisen

Utviklingen i de regionale næringene er også mindre dramatisk enn i basisnæringene. Men siden de regionale næringene er størst, får arbeidsplassutviklingen i de regionale næringene stor betydning.

Hedmark har mistet mange arbeidsplasser i de regionale næringene etter finanskrisen. Bare Vest-Agder har fått svakere vekstimpulser. Det er spesielt utleie av arbeidskraft som har tapt mange arbeidsplasser etter finanskrisen.

De fleste fylkene har fått positive vekstimpulser fra bygg- og anleggsbransjen, men det har ikke Hedmark. I Hedmark er det bare bransjer innen finans, eiendom og utleie som har vokst.

Figur 45: Vekstimpulser fra de regionale næringene fra 2008 til 2013 i fylkene og landet som helhet.

2.8.3 Dekomponering av veksten

Som for basisnæringene dekomponerer vi vekstimpulsene fra de regionale næringene i nasjonal vekst, bransjeeffekt og bransjustert vekst. Den bransjusterte veksten er et mål på attraktiviteten i de regionale næringene.

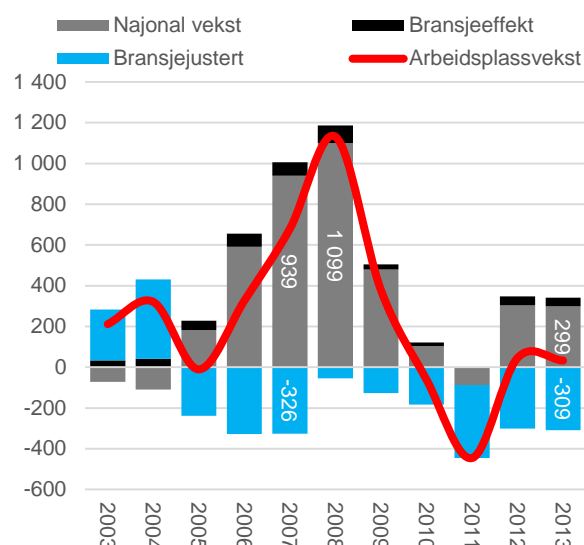
Bransjeeffekten er mindre i de regionale næringene enn i basisnæringene. De fleste steder har en viss miks av de regionale næringene, og derfor er ikke bransjesammensetningen like utslagsgivende for veksten som den er i basisnæringene. Den nasjonale veksten har imidlertid større betydning.

De siste to treårsperiodene har de strukturelle forholdene for vekst i Hedmark vært positive. Svake, men positive. Den nasjonale veksten skulle tilsi en vekst på 299 arbeidsplasser det siste året. Men veksten har vært omtrent lik null. Hedmark har dermed tapt 309 arbeidsplasser i de regionale næringene, og det finnes ingen ytre forklaring til dette tapet.

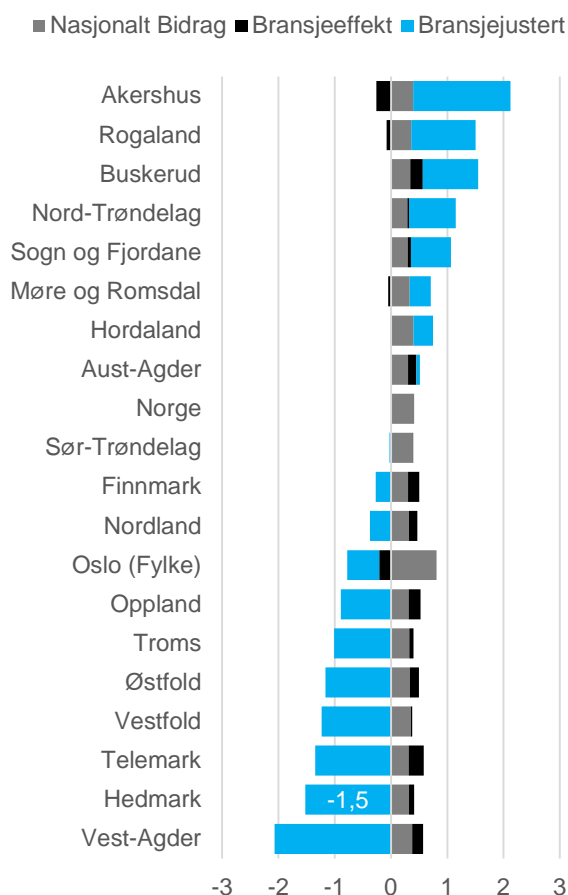
Helt siden 2005 har den bransjusterte veksten i de regionale næringene vært negativ. Hedmark er dermed ikke attraktiv for regionale næringer.

Vi sammenlikner utviklingen i Hedmark med utviklingen i de øvrige fylkene i figur 47. Det har vært nasjonal vekst i de regionale næringene etter 2008. Derfor har alle fylker kunnet forvente noe vekst. Bransjeeffekten er ganske liten, og de fleste fylkene har en positiv bransjeeffekt. Oslo og Akershus er de eneste fylkene med en negativ bransjeeffekt av betydning.

Hedmark har hatt nest dårligst bransjustert vekst i de regionale næringene etter finanskrisen. Hedmark har mistet arbeidsplasser tilsvarende 1,5 prosent av sysselsettingen. Det er et stort potensiale for vekst i de regionale næringene i Hedmark.

Figur 46: Arbeidsplassutvikling i de regionale næringene i Hedmark fra 2000 til 2013, målt i absolutte tall. Veksten er dekomponert i nasjonalt bidrag, bransjeeffekt og bransjustert vekst. Tre års glidende gjennomsnitt.

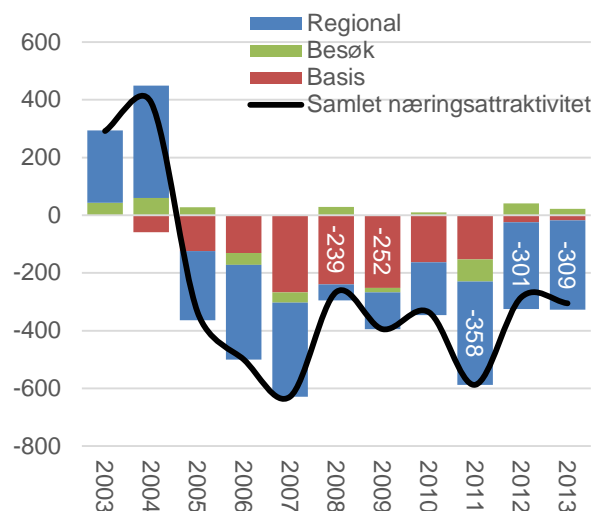

Figur 47: Vekstimpulser (dvs. arbeidsplassvekst som andel av sysselsetting) fra de regionale næringene i fylkene og landet som helhet, fra 2008 – 2013, dekomponert i nasjonalt vekst, bransjeeffekt og bransjustert vekst.

2.9 Oppsummering næringsattraktivitet

Vi vil nå oppsummere næringsattraktiviteten i Hedmark. Figuren til høyre viser hvordan attraktiviteten har vært i de ti siste treårsperiodene.

Siden 2005 har næringsattraktiviteten i Hedmark vært negativ, og Hedmark har i flere perioder tapt mer enn 400 arbeidsplasser årlig på grunn av lav attraktivitet. Mens den negative trenden i basisnæringene ser ut til å ta slutt, ser det ikke slik ut for de regionale næringene. En unormalt dårlig utvikling i de regionale næringene får stor effekt, siden de regionale næringene er en stor næringstype. De siste tre årene har Hedmark skullet forvente en årlig vekst på mer enn 300 arbeidsplasser i de regionale næringene, men disse arbeidsplassene har ikke blitt skapt. Siden besøksnæringene utgjør en mindre andel av samlet sysselsetting enn basisnæringene og de regionale næringene, får besøksoverskuddet mindre effekt på den totale arbeidsplassutviklingen.

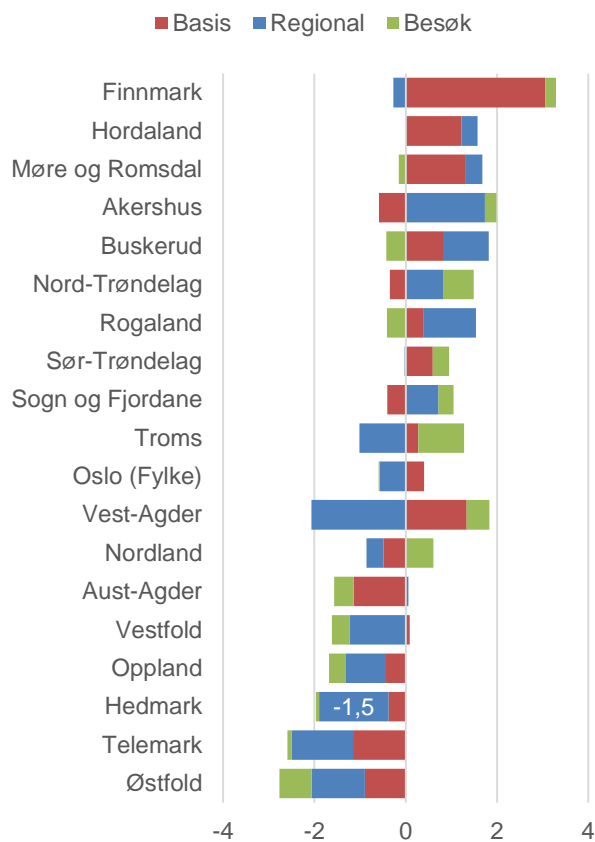
Figur 48: Bransjejustert vekst i de ulike næringstypene, i Hedmark målt i absolutte tall. Stolpene til sammen viser samlet næringsattraktivitet. Tre års glidende gjennomsnitt.

2.9.1 Næringsattraktivitet i fylkene etter finanskrisen

Hedmark har hatt tredje dårligst næringsutvikling i landet, når nasjonal vekst og strukturelle forhold er tatt hensyn til. Telemark og Østfold har hatt en dårligere bransjejustert næringsutvikling.

Finnmark toppe listen med en særdeles høy bransjejustert vekst i basisnæringene.

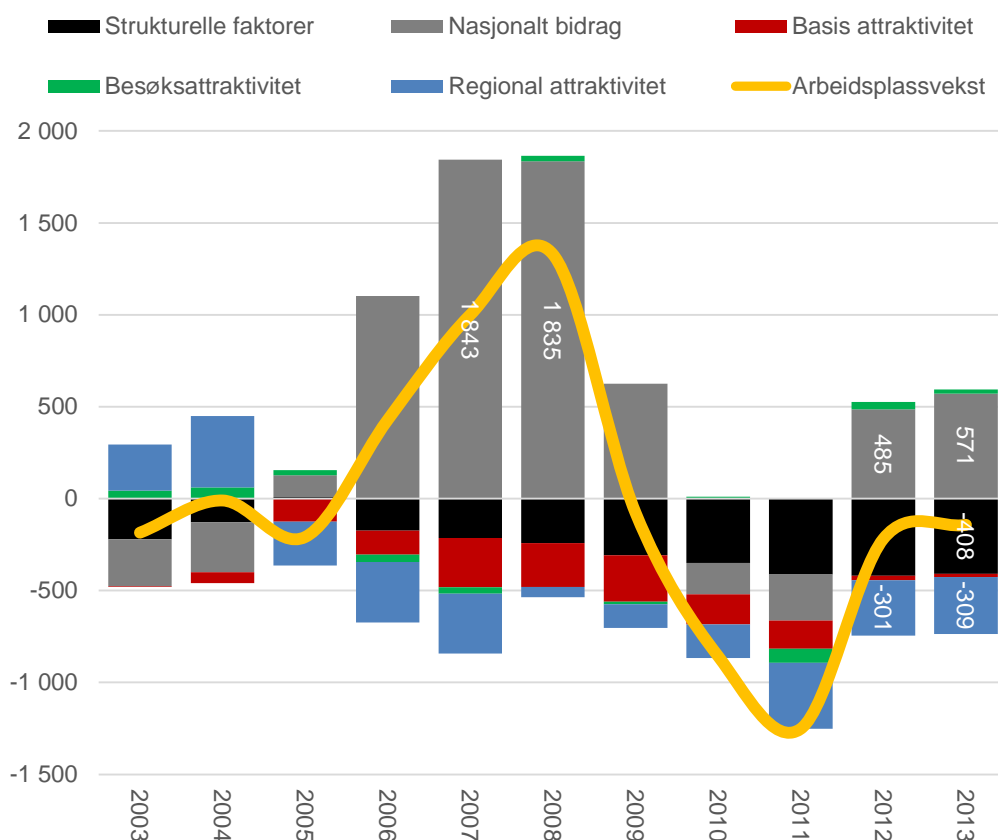
Mange av fylkene med lav attraktivitet ligger på Østlandet, mens mange av fylkene med høy samlet næringsattraktivitet er på Vestlandet.

Figur 49: Samlet næringsattraktivitet fylkene fra 2008 til 2013. Enhet er vekstimpulser, dvs. arbeidsplassvekst målt som andel av samlet sysselsetting.

2.9.2 Vekst i privat sektor – hvor mye skyldes hva?

Vi så attraktiviteten på forrige side. Men vi har allerede vist at veksten i stor grad er påvirket av nasjonale konjunkturer og strukturelle forhold. Hvor mye betyr egentlig attraktiviteten? Dette viser vi i figuren under.

Figur 50: Arbeidsplassutvikling i basis-, besøks- og de regionale næringene i Hedmark, målt i absolutte tall. Arbeidsplassutviklingen er dekomponert i nasjonal vekst, strukturelle faktorer og attraktivitet. Tre års glidende gjennomsnitt.

Hedmark hadde en vekst på over 1 300 arbeidsplasser i næringslivet før finanskrisen brøt ut. Dette er høyt, men den nasjonale veksten tilsier at veksten skulle vært høyere.

Etter finanskrisen har ikke Hedmark hatt vekst i privat sektor. En del av dette skyldes dårlige strukturelle forhold. Men en ganske betydelig del skyldes negativ næringsattraktivitet.

Siden det ser ut til at Hedmark er på vei til å snu den negative trenden i basisnæringene og i besøksnæringene, gjenstår det å snu trenden i de regionale næringene. Klarer Hedmark i første omgang å skape en vekst som er som forventet av ytre forhold i de regionale næringene, og i neste omgang å bli attraktiv for bedrift i de regionale næringene?

Dersom fylket får til å bli attraktiv i alle næringstyper, vil det over tid bety mange arbeidsplasser. Og som vi vil se i det neste kapittelet, arbeidsplassvekst skaper økt tilflytting.

2.9.3 Samlet næringsattraktivitet og struktureffekt i fylkene

I diagrammet har vi rangert fylkene etter samlet næringsattraktivitet i perioden etter finanskrisa, og samtidig vist hva de strukturelle faktorene har bidratt til.

Omtrent halvparten av nedgangen i privat sektor i Hedmark skyldes de dårlige strukturelle forholdene. De strukturelle forholdene er mye næringsliv i nedgangsbransjer, lite næringsliv i vekstbransjer samt en relativt lav befolkningsvekst. Dette har til sammen kunnet forklare hvorfor Hedmark har tapt arbeidsplasser i privat sektor tilsvarende -2,3 prosent av sysselsettingen. Men nedgangen har vært verre enn dette, spesielt i de regionale næringene.

Hedmark har omtrent like dårlige strukturelle betingelser for vekst i næringslivet som Nord-Trøndelag, Møre og Romsdal og Oppland. Sogn og Fjordane er fylket med dårligst strukturelle forhold for vekst.

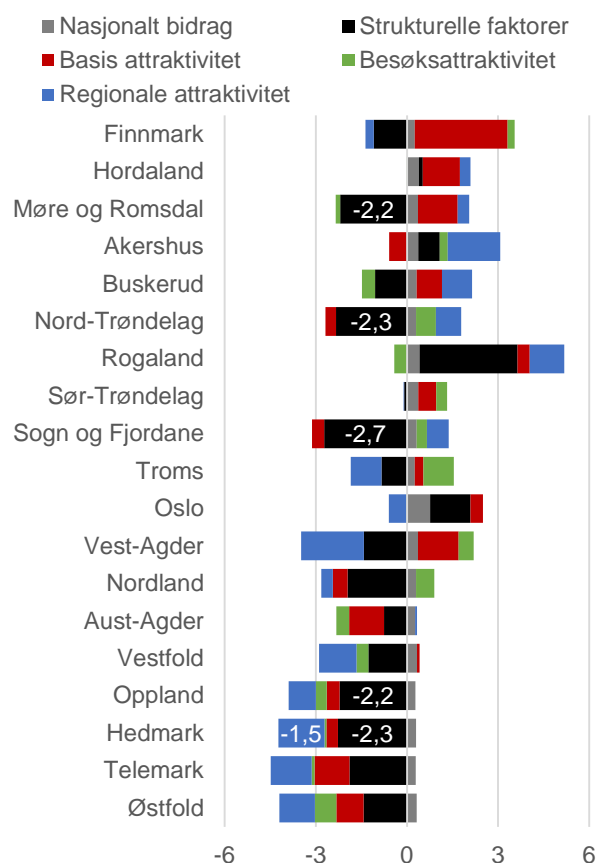
Finnmark har den høyeste næringsattraktiviteten. Den høye næringsattraktiviteten er knyttet til ny oppstart av gruvedrift og at det har vært store fiskeressurser i Barentshavet, samt ringvirkninger av økt oljevirkosomhet. Buskerud på femteplass har mye av den positive næringsattraktiviteten knyttet til industrivekst i Kongsberg. De fire vestlandsfylkene er alle godt plassert.

2.9.4 Struktur og attraktivitet i regionene

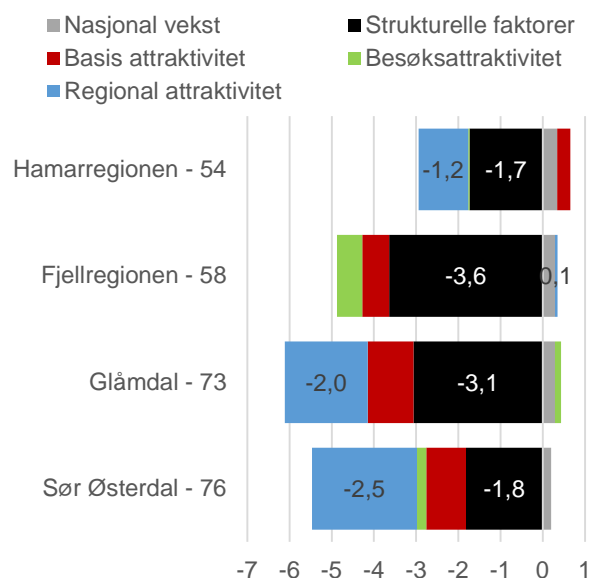
Hamarregionen har hatt best bransjejustert vekst i næringslivet i Hedmark, men rangerer under middels nasjonalt.

Hamarregionen og Sør-Østerdal har de minst dårlige forutsetningene for vekst i næringslivet.

Sør-Østerdal har hatt dårligst næringsutvikling i Hedmark, når strukturelle forhold er justert for.

Figur 51: Vekstimpulser fra basis-, besøks- og regionale næringene i fylkene fra 2008 til 2013, dekomponert i nasjonal vekst, strukturelle faktorer og attraktivitet. Rangert etter samlet næringsattraktivitet.

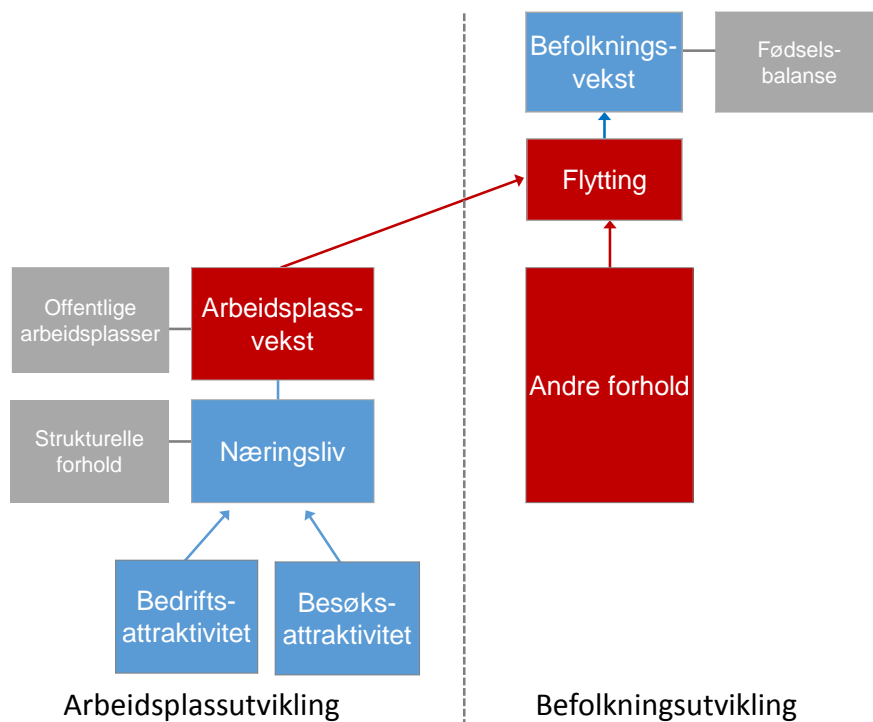

Figur 52: Samlet attraktivitet, nasjonal vekst og strukturelle forhold i basis-, besøks- og regionale næringene i regionene i Hedmark fra 2008 til 2013. Rangering mht. samlet næringsattraktivitet blant landets 84 regioner.

3. Bostedsattraktivitet

Vi har nå beskrevet og analysert utviklingen når det gjelder arbeidsplasser. I dette kapitlet skal vi se spesielt på bostedsattraktivitet. Steder som er attraktive som bosted trekker til seg innflyttere og holder på de som allerede bor på stedet. Slike steder får bedre befolkningsutvikling enn arbeidsplassveksten tilsier. Høy bostedsattraktivitet gjør det også lettere for næringslivet å rekruttere ansatte.

Vi skal nå analysere flyttingen på bakgrunn av arbeidsplassveksten. Hvordan er sammenhengen mellom arbeidsplassveksten og flyttingen? Er det andre forhold enn arbeidsplassveksten som har vært drivkrefter, og som har ført til at stedet har fått flere innflyttere?

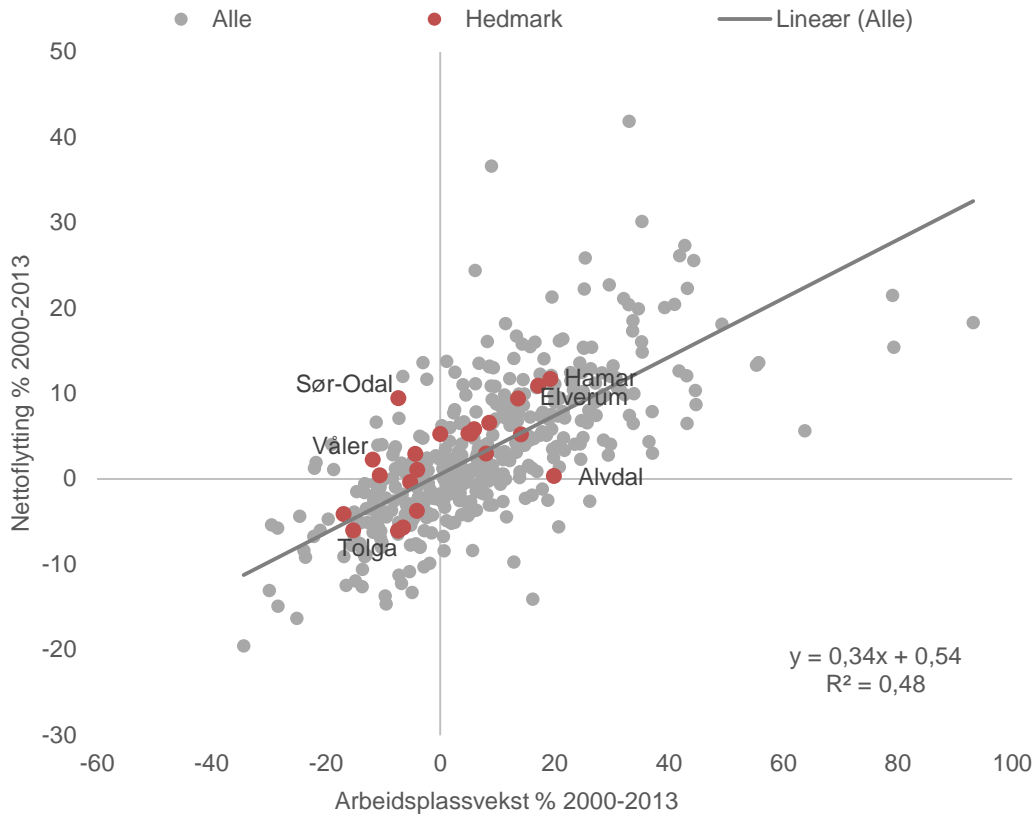

Figur 53: Attraktivitetsmodellen, og de delene vi skal fokusere på i dette kapitlet.

Det er viktig å avdekke sammenhengen mellom arbeidsplassvekst og nettoflyttingen. Når vi kjenner denne sammenhengen, kan vi finne ut av hvor mye av flyttingen som skyldes andre forhold. Etterpå skal vi se nærmere på disse andre forholdene. Det er noen strukturelle forhold som påvirker nettoflyttingen i stor grad. Til slutt kan vi finne ut om stedene er attraktive som bosteder.

3.1 Arbeidsplassvekst og flytting

Hvordan har sammenhengen vært mellom arbeidsplassvekst og nettoflytting i norske kommuner? Det kan vi se gjennom å lage et plott over arbeidsplassvekst og nettoflytting i kommunene i perioden 2000-2013.

Figur 54: Kommunene i Norge plassert etter arbeidsplassvekst og nettoflytting i perioden 2000-2013. De røde prikkene er kommunene i Hedmark.

Det er en klar sammenheng mellom arbeidsplassvekst i kommunene og deres nettoflytting. Linjen viser den statistiske sammenhengen mellom disse to størrelsene i perioden 2000-2013. Den representerer ekstra nettoflytting som følge av øking i antall arbeidsplasser.

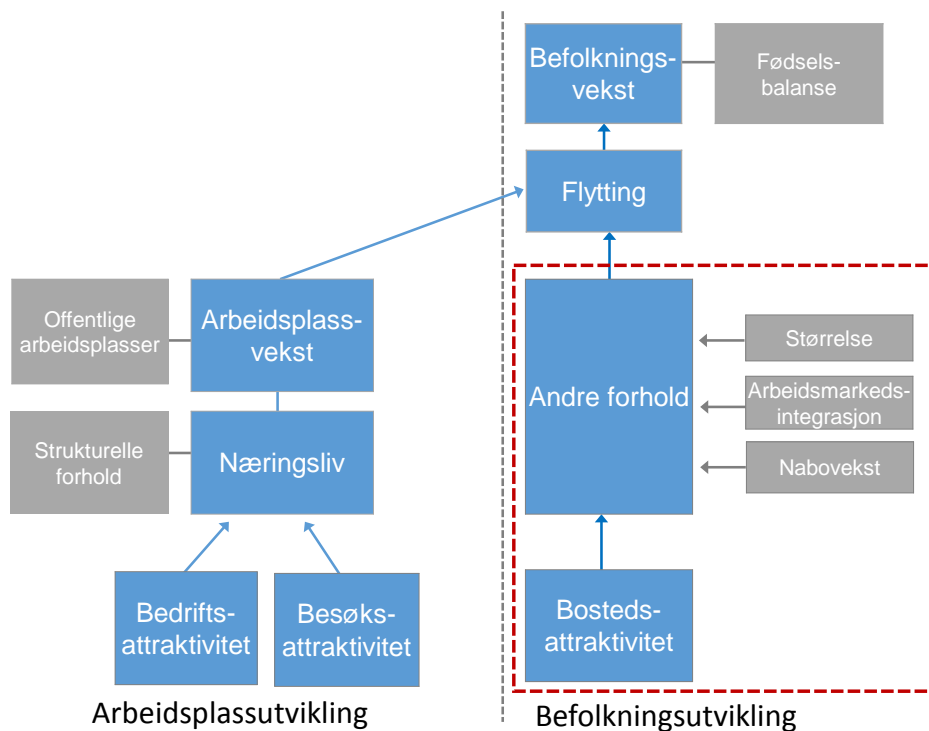
De fleste kommunene i Hedmark har hatt en høyere nettoflytting enn arbeidsplassveksten isolert sett skulle tilsi. Dette gjelder spesielt Sør-Odal, men også byer som Hamar og Elverum.

Alvdal skiller seg ut gjennom å ha hatt høy arbeidsplassvekst, men en lavere nettoflytting enn arbeidsplassveksten isolert sett skulle tilsi.

Hva skyldes disse avvikene? Strukturelle forhold eller attraktivitet?

3.2 Strukturelle forhold og bostedsattraktivitet

Vi viste på forrige side at noen kommuner har hatt bedre nettoflytting enn arbeidsplassveksten tilsier, mens andre kommuner har mindre nettoflytting. Nå skal vi analysere årsakene til disse avvikene.

Figur 55: Attraktivitetsmodellen.

Strukturelle forhold er faktorer som har en signifikant betydning for utviklingen, men som vanskelig kan påvirkes lokalt. Vi har funnet tre strukturelle forhold som har en signifikant betydning for steders nettoflytting, etter at effekten av arbeidsplassveksten er korrigert for.

Den første er stedets *størrelse*, målt i innbyggertall. Steder med mange innbyggere har systematisk høyere nettoflytting, uavhengig av arbeidsplassveksten.

Den andre faktoren er *arbeidsmarkedsintegrasjon*. Steder som inngår i større arbeidsmarkeder, og som derfor har bedre pendlingsmuligheter for befolkningen, har systematisk høyere nettoflytting. Vi skiller her mellom intern og ekstern arbeidsmarkedsintegrasjon. *Ekstern arbeidsmarkedsintegrasjon* er et mål for hvor godt arbeidsmarkedet i regionen er integrert med arbeidsmarkedet utenfor regionen. Dersom det er en høy andel som pendler inn og ut av regionen er det et tegn på at arbeidsmarkedsintegrasjon er god. Det har positiv betydning for nettoflyttingen, antakelig fordi befolkningen får en større valgfrihet til jobber. *Intern arbeidsmarkedsintegrasjon* er et mål på hvor godt kommunene i en region henger sammen, dvs. hvor stor pendling det er mellom kommunene i en og samme region. Denne faktoren gjelder naturligvis bare for regioner, ikke enkeltkommuner. Dersom den interne arbeidsmarkedsintegrasjonen er høy, styrkes mulighetene for å få netto innflytting.

Den tredje faktoren, *nabovekst*, er mer dynamisk og kan være helt forskjellig fra år til år. Det er arbeidsplassveksten i omkringliggende steder, veid med andelen som pendler til hvert sted. Dersom de omkringliggende stedene har arbeidsplassvekst, blir nettoflyttingen påvirket positivt.

3.2.1 Strukturelle flyttefaktorer i regionene

Hamarregionen har gode forutsetninger for positiv nettoflytting, når vi filtrer bort effekten av arbeidsplassveksten. Dette skyldes at det er en god intern arbeidsmarkedsintegrasjon i regionen. Det foregår mye pendling på tvers av kommunegrensene internt i regionen. Hamarregionen tjener også innflyttere på grunn av regionens høye befolkningsstørrelse. Hamarregionens strukturelle flyttefaktorer er de 15ende beste i landet, av til sammen 84 regioner.

Også Glåmdal har over middels gode forutsetninger for positiv nettoflytting, når effekten av arbeidsplassveksten er filtrert bort. Også i Glåmdal er det den interne arbeidsmarkedsintegrasjonen og befolkningsstørrelsen som virker positivt på nettoflyttingen.

Sør-Østerdal taper innflyttere på grunn av en lav intern arbeidsmarkedsintegrasjon. Fjellregionen taper relativt sett enda flere innbyggere på grunn av en dårlig ekstern arbeidsmarkedsintegrasjon, en lav befolkningsstørrelse og lite arbeidsplassvekst i naboregionene.

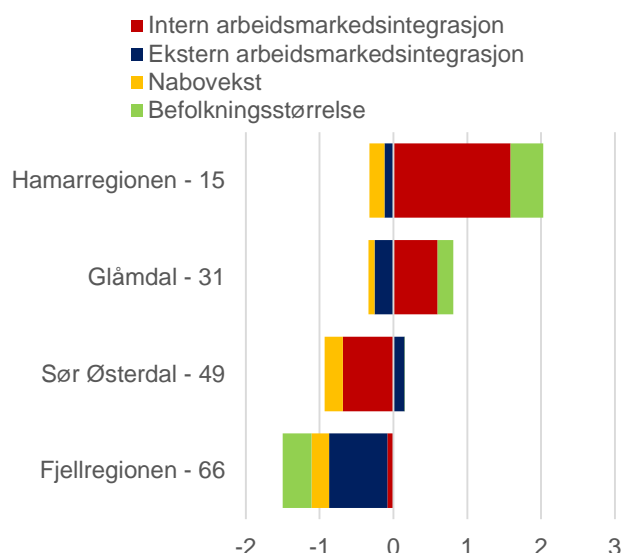
Ingen av regionene i Hedmark har tjent innflyttere på grunn av vekst i naboregionene. Siden det generelt sett har vært lav arbeidsplassvekst i hele fylket, er det ingen regioner som heller kan tjene innflyttere på grunn av naboens arbeidsplassvekst.

3.2.2 Strukturelle flyttefaktorer i kommunene

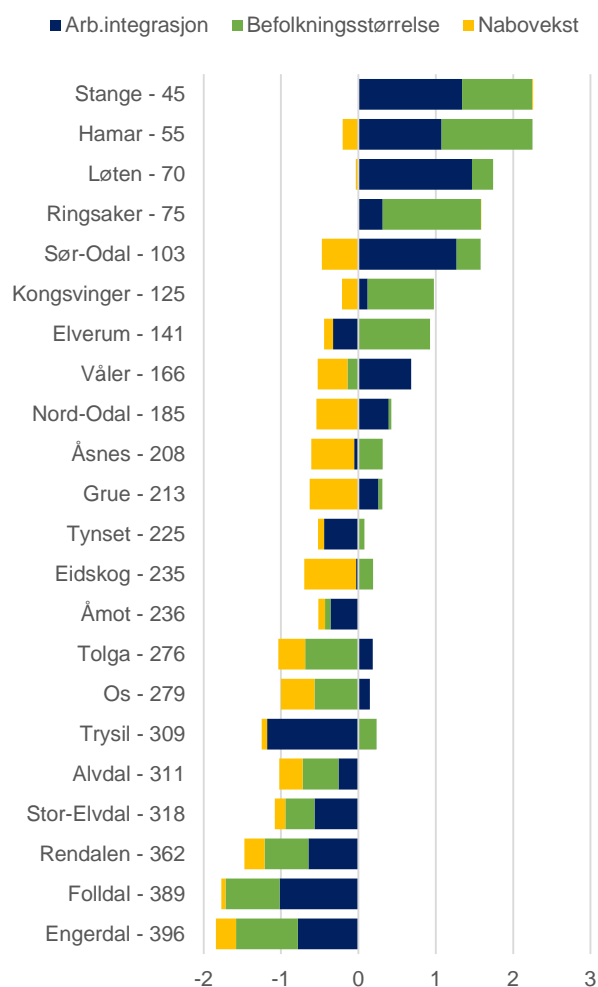
Stange, Hamar og Løten er kommunene med best forutsetninger for positiv nettoflytting i Hedmark. Disse kommunene tjener på å være godt integrert med nabokommunene og på å ha høy befolkningsstørrelse.

I motsatt fall taper Rendalen, Folldal og Engerdal innflyttere på grunn av lav befolkningsstørrelse og lav arbeidsmarkedsintegrasjon.

En del kommuner taper innflyttere på grunn av lav arbeidsplassvekst i nabokommuner. Dette gjelder f.eks. Nord-Odal, Åsnes og Grue.

Figur 56: Strukturelle flyttefaktorer i regionene i Hedmark for perioden 2002 – 2013 (summen av fire siste treårsperioder). Rang blant landets 84 regioner.

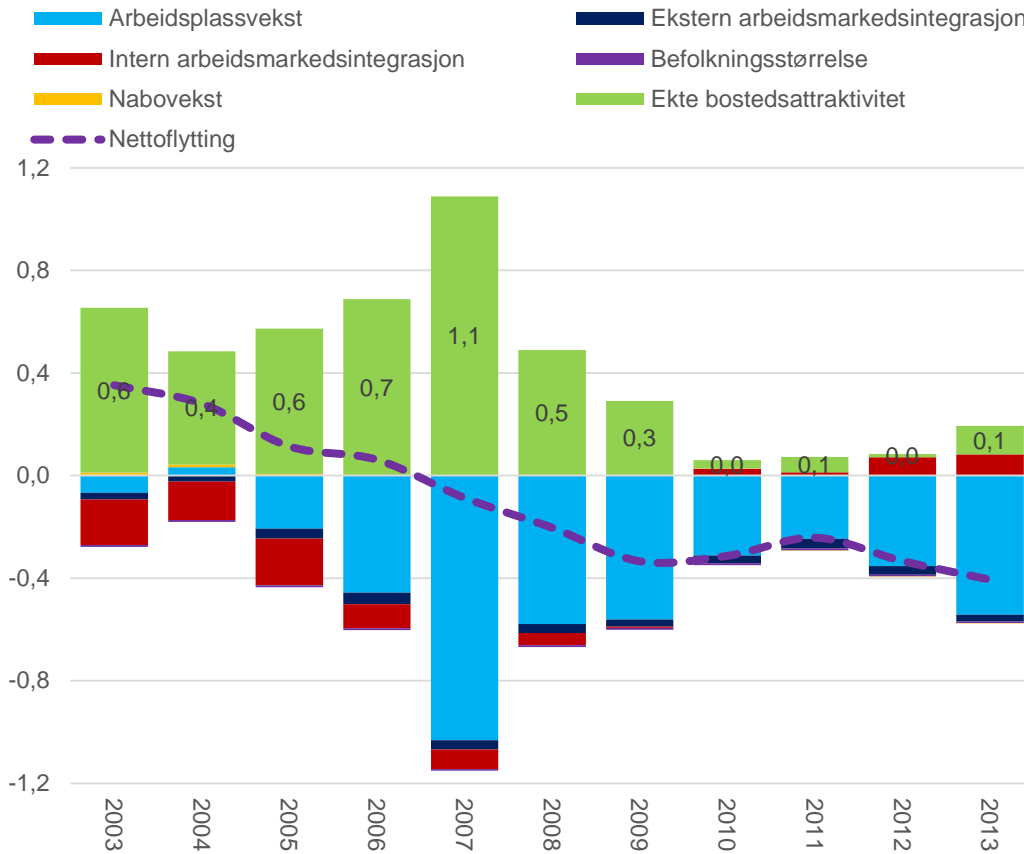

Figur 57: Effekten av de strukturelle flyttefaktorene på kommunenes nettoflytting siste fire treårsperioder. Ranging blant landets 428 kommuner.

3.2.3 Ekte bostedsattraktivitet

Nå har vi analysert nettoflyttingen, og regnet ut hva som skyldes arbeidsplassvekst og hva som skyldes strukturelle faktorer. Det er imidlertid fremdeles en del av nettoflyttingen som ikke kan forklares av disse faktorene. Når det ikke finnes en ytre forklaring, antar vi at det skyldes forhold som er spesielle for regionen. Denne restfaktoren blir da en indikator for bostedsattraktiviteten. Den viser om nettoflyttingen har vært unormalt høy eller lav, gitt de forholdene som vi vet påvirker nettoflyttingen.

Figur 58: Den relative nettoflyttingen til Hedmark, dekomponert i effekten av arbeidsplassvekst og strukturelle flyttefaktorer. Den nettoflyttingen som ikke kan forklares av arbeidsplassveksten eller strukturelle faktorer er en indikator for bostedsattraktivitet. Tre års glidende gjennomsnitt. Enhetene er standardavvik av nettoflytting.

Den relative nettoflyttingen i Hedmark har gått fra å være positiv til negativ.

Fram til 2009 var nettoflyttingen til Hedmark høyere enn arbeidsplassveksten og de strukturelle forholdene skulle tilsi. Bostedsattraktiviteten var positiv i denne perioden. De siste årene har nettoflyttingen til fylket vært som forventet ut ifra arbeidsplassveksten og de strukturelle betingelsene. Da har bostedsattraktiviteten vært nøytral.

Det er den lave arbeidsplassveksten som har bidratt til et lavt flyttetall i Hedmark. De strukturelle forholdene betyr ganske lite for flyttingen til fylket som helhet.

Det er næringsutviklingen og stedets attraktivitet som bosted Hedmark kan gjøre noe med for å bedre flyttebalansen.

3.2.4 Bostedsattraktivitet i fylkene

Vi sammenlikner forklaringsfaktorene for nettoflytting i Hedmark med de øvrige fylkene i figurene til høyre. Den øverste figuren viser nettoflyttingen den siste treårsperioden, mens den nederste figuren viser nettoflyttingen de siste tolv årene.

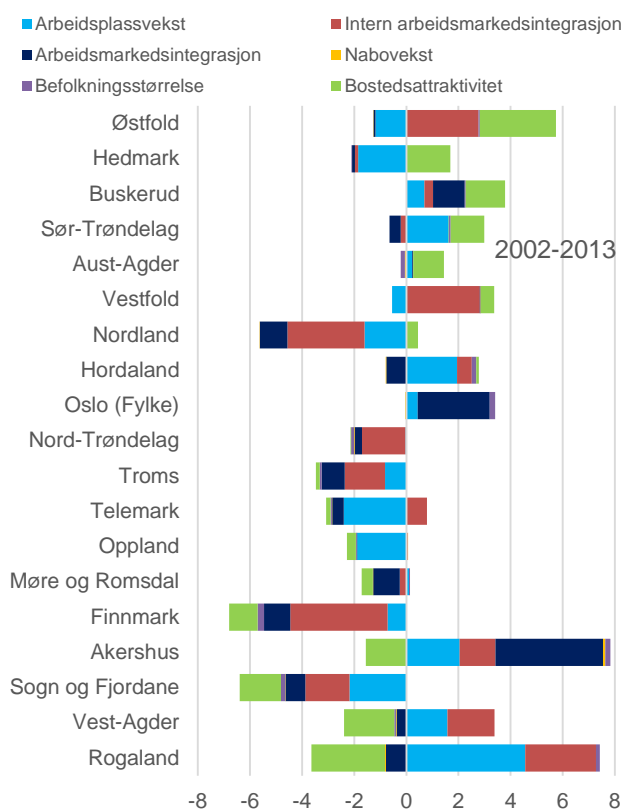
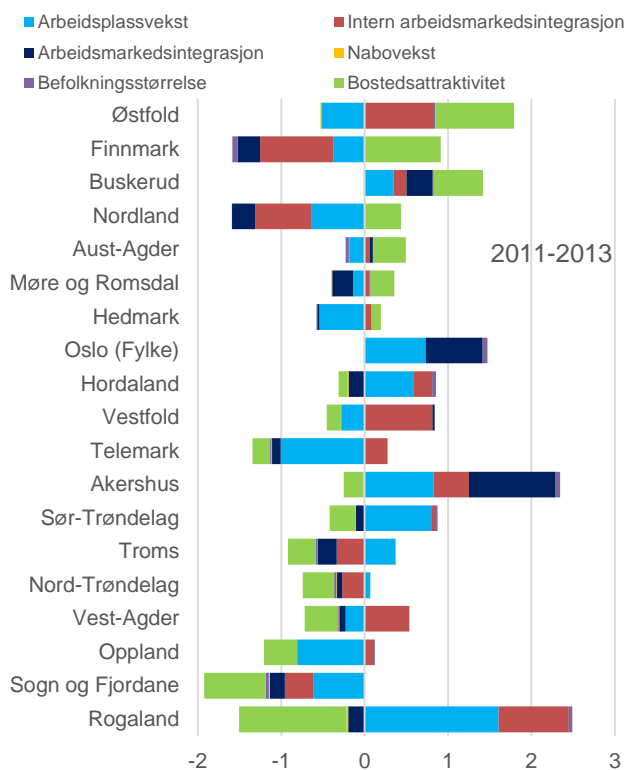
I den siste treårsperioden har nettoflyttingen til Hedmark vært litt bedre enn arbeidsplassveksten og de strukturelle flyttfaktorene skulle tilsi. Hedmark rangerer som nummer 7 blant landets 19 fylker mht. bostedsattraktivitet.

Vi så på forrige side at Hedmark har blitt mindre attraktiv som bosted de siste årene. Over en tolvårsperiode har nemlig Hedmark vært landets nest beste bostedsfylke. Men Hedmark har falt på rangeringen den siste treårsperioden.

Den relativt lave arbeidsplassveksten har derimot fått mer å si – i motsatt retning – for nettoflyttingen.

Fylker som Finnmark og Møre og Romsdal har blitt mer attraktive som bosted i siste periode enn tidligere. Det reflekterer at disse fylkene har fått en sterkere vekst i arbeidsinnvandringen. De åpnere grensene for arbeidsinnvandring har ført til at de stedene i distriktene som kan tilby arbeidsplasser til innvandrere, har fått sterk økning i innvandringen, og blitt attraktive for utlendinger.

Bare tre fylker nyter godt av en ekstern arbeidsmarkedsintegrasjon. Dette gjelder Akershus, Oslo og Buskerud. For de fleste andre fylker spiller den interne arbeidsmarkedsintegrasjonen en viktigere rolle. Finnmark og Nordland har tapt nettoflytting på grunn av spredte arbeidsmarkeder, mens Østfold, Vestfold og Rogaland har tjent innflyttere på å ha god intern arbeidsmarkedsintegrasjon.

Figur 59: Relativ nettoflytting til fylkene dekomponert i effekt av arbeidsplassvekst og strukturelle flyttfaktorer samt bostedsattraktivitet. Den øverste figuren viser den siste treårsperioden. Den nederste figuren viser summen av de fire siste treårsperiodene. Rangering mht. bostedsattraktivitet.

3.2.5 Bostedsattraktivitet i regionene

På denne og neste side vil vi se på bostedsattraktiviteten i regionene og i kommunene. På denne siden ser vi hvordan bostedsattraktiviteten har utviklet seg. På neste ser vi på effekten bostedsattraktiviteten sammen med arbeidsplassveksten og de strukturelle forholdene har hatt på nettoflyttingen.

Figurene til høyre viser bostedsattraktiviteten for den siste tolvårsperioden, og er rangert deretter. Fargenyansene viser bostedsattraktiviteten i de enkelte treårsperiodene.

Når vi filtrerer bort effekten av arbeidsplassvekst og strukturelle flyttefaktorer, er både Glåmdal og Sør-Østerdal attraktive som bosted. De har en høyere flyttebalanse enn forutsetningene skulle tilsi. Glåmdal er den 8ende mest attraktive bostedsregionen i Norge, mens Sør-Østerdal er den 10ende mest attraktive (av 80 regionerⁱⁱⁱ). I Glåmdal ser attraktiviteten ut til å avta, mens den har tiltatt i Sør-Østerdal.

Hamarregionen er også over middels attraktiv som bosted, men hadde ikke positiv bostedsattraktivitet den siste treårsperioden.

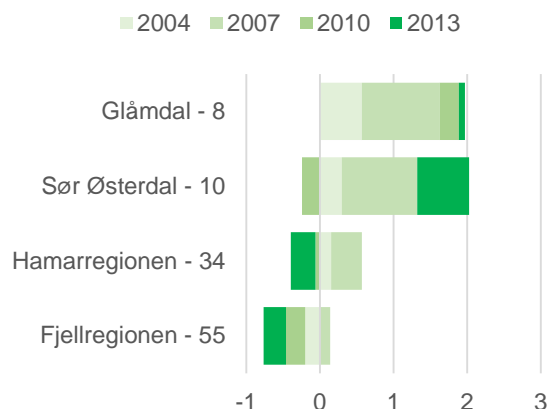
Fjellregionen har hatt negativ bostedsattraktivitet de siste to treårsperiodene.

3.2.6 Bostedsattraktivitet i kommunene

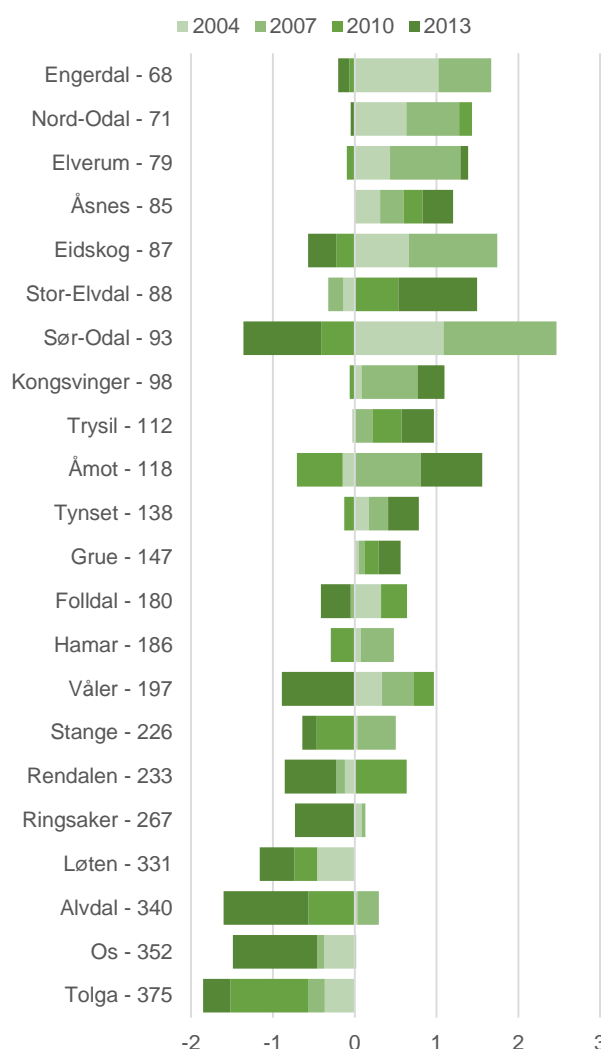
Engerdal har høyest bostedsattraktivitet blant kommunene i Hedmark, og rangerer som nummer 68 nasjonalt. Den siste treårsperioden har derimot bostedsattraktiviteten vært negativ.

Mange kommuner i Hedmark er rangert blant de 100 mest attraktive bostedskommunene i Norge.

Alvdal, Os og Tolga har hatt et lavere flyttetall enn forutsetningene skulle tilsi.

Figur 60: Bostedsattraktivitet fire siste treårsperioder i regionene i Hedmark. Rangering blant 80 regioner.

Figur 61: Bostedsattraktiviteten i kommunene i Hedmark for de siste fire treårsperiodene. Rangering blant landets 428 kommuner.

3.2.7 Nettoflytting – arbeidsplassvekst, struktur og attraktivitet

Figurene til høyre viser det samme som figurene på forrige side, men vi har nå lagt til effekten av arbeidsplassveksten og de strukturelle forholdene, slik at stolpene viser den relative nettoflyttingen.

Tross Glåmdal sin gode bostedsattraktivitet, har den dårlige arbeidsplassutviklingen trukket flyttingen i motsatt retning.

For Sør-Østerdal derimot har bostedsattraktiviteten vært stor nok til å kompensere for den negative effekten av arbeidsplassutviklingen, den interne arbeidsmarkedsintegrasjonen og den lave befolkningsstørrelsen.

Det som gjør at Hamarregionen vokser, er god intern arbeidsmarkedsintegrasjon. Befolkningsstørrelsen, arbeidsplassvekst og bostedsattraktivitet teller litt, men lite, i forhold.

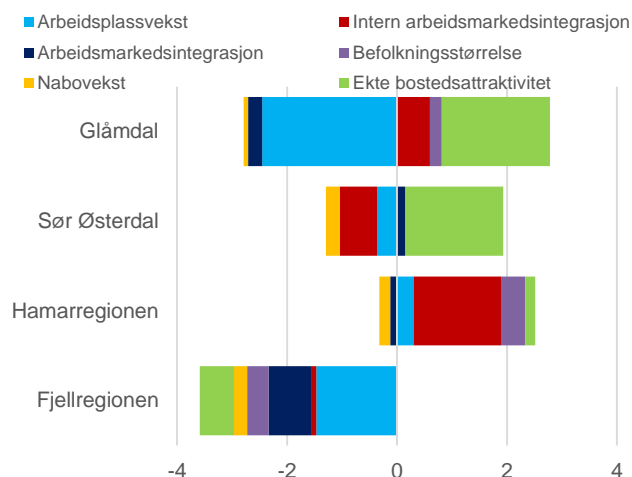
Fjellregionen taper innbyggere på grunn av lav arbeidsplassvekst og dårlige strukturelle forhold. En lav bostedsattraktivitet kommer i tillegg, og har bidratt ytterligere til dårlig flyttebalanse.

3.2.8 På kommunenivå

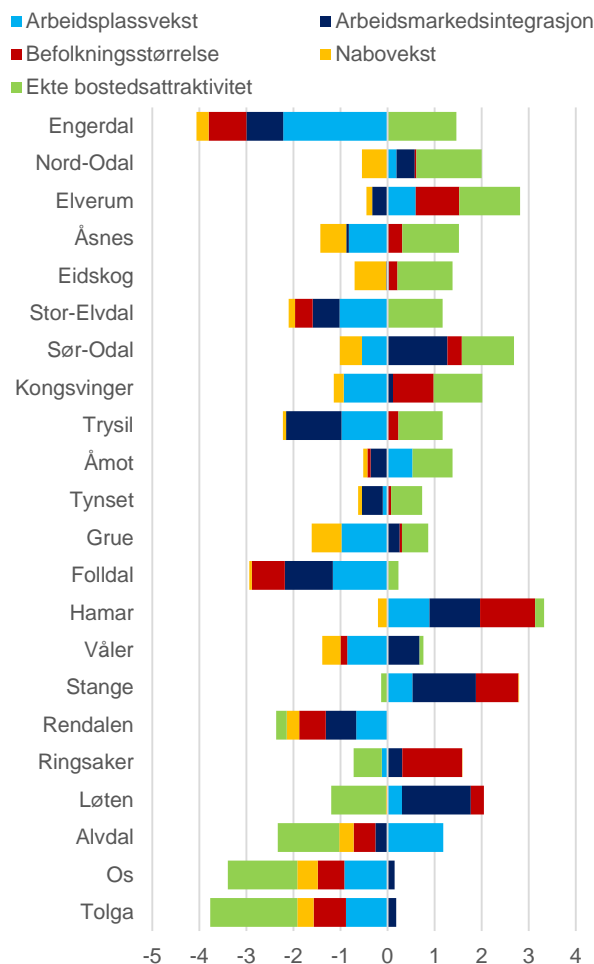
Engerdal, som er Hedmarks mest attraktive bostedskommune, mister likevel innflyttere på grunn av lav arbeidsplassvekst og dårlige strukturelle faktorer. Men flyttebalansen er ikke så dårlig som den statistisk sett skulle vært.

Elverum er i en ganske gunstig posisjon siden kommunen både har relativt god arbeidsplassvekst, en høy befolkningsstørrelse og en positiv bostedsattraktivitet. Disse faktorene til sammen kan bidra til befolkningsvekst framover.

Os og Tolga har tapt innflyttere både på grunn av lav arbeidsplassvekst og dårlige strukturelle forhold, men vel så mye på grunn av en lav bostedsattraktivitet.

Figur 62: Den relative nettoflyttingen i regionene i Hedmark siste tolvårsperiode (summen av fire siste treårsperiode) dekomponert i effekt av arbeidsplassvekst, strukturelle flyttefaktorer og bostedsattraktivitet. Enhet er standardavvik fra gjennomsnittet summert.

Figur 63: Den relative nettoflyttingen i kommunene i Hedmark siste tolvårsperiode (summen av fire siste treårsperiode) dekomponert i effekt av arbeidsplassvekst, strukturelle flyttefaktorer og bostedsattraktivitet. Enhet er standardavvik fra gjennomsnittet summert.

4. Scenarier for framtidig vekst

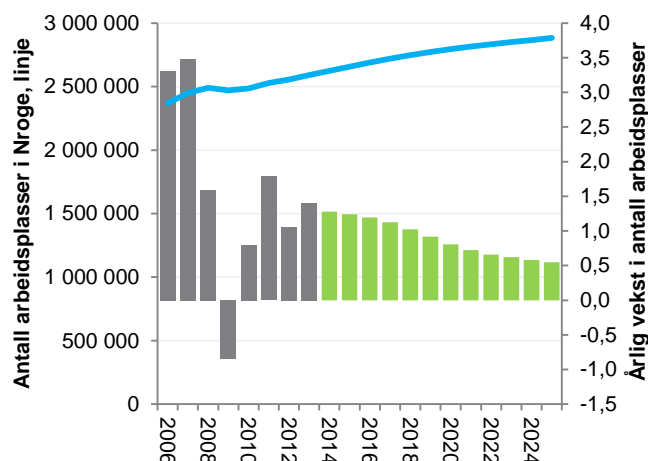
Vi skal avslutte denne delen av rapporten med å se på hva som er sannsynlige og mulige scenarier for framtidig utvikling. Framtidsscenarioene er basert på at de strukturelle forholdene vil fortsette, men at kommunene kan påvirke sin egen attraktivitet.

4.1 Strukturelle forhold

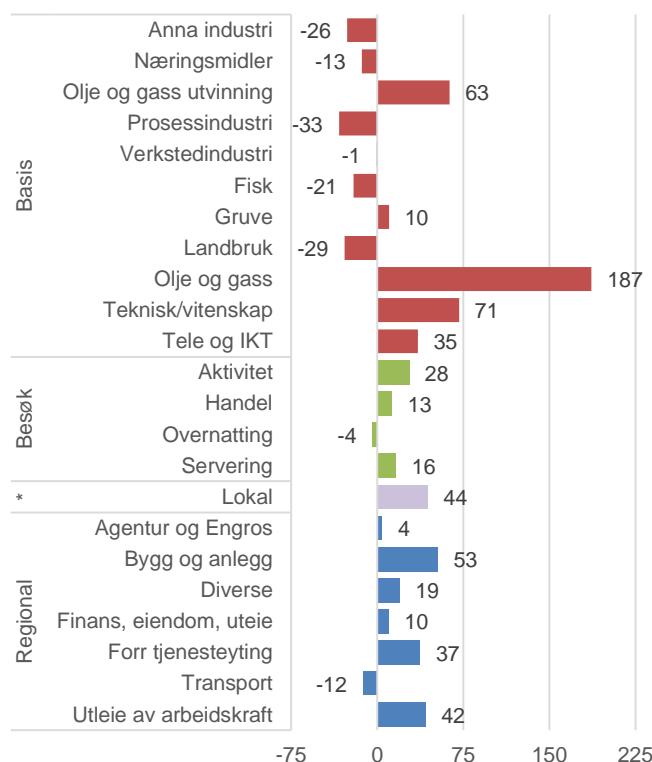
De strukturelle forholdene som kommer til å påvirke hver enkelt kommune vil være et resultat av hvor sterk veksten i hele Norge blir. Dessuten vil veksten i en enkeltkommune også bli påvirket av hvilke sektorer og bransjer som kommer til å vokse i framtiden. Vi skal innledningsvis gjøre rede for hvordan vi kommer fram til et sannsynlig normalscenario for den nasjonale veksten og hvordan den fordeles.

Vi baseres oss på SSBs midlertidsprognose for befolkningsveksten i Norge. Det forventes sterk innvandring de neste årene, som fører til tilsvarende sterk befolkningsvekst. Deretter antas det at nettoinnvandringen til Norge faller, slik at befolkningsveksten også faller. Framskrivningen gjelder for befolkningsvekst, men vi kan også bruke disse framskrivningene til å beregne sannsynlig arbeidsplassutvikling. Vi forutsetter da ganske enkelt at andelen av befolkningen som er sysselsatt vil være konstantⁱⁱⁱ, slik at befolkning og arbeidsplasser vil vokse i samme takt.

Strukturelle endringer er en av de viktigste drivkreftene for framtidig fordeling av veksten i antall arbeidsplasser mellom kommuner. Kommuner med konsentrasjon i vekstbransjer får vekstimpulser, mens kommuner med mange arbeidsplasser i næringer med nedgang vil bli negativt påvirket. I våre scenarier har vi lagt inn at vekstmønsteret mellom sektorer og bransjer vil fortsette med den samme tendensen i de kommende årene som i perioden 2000-2013. Vi ser hvordan veksten har variert i de ulike bransjene i figur 65.

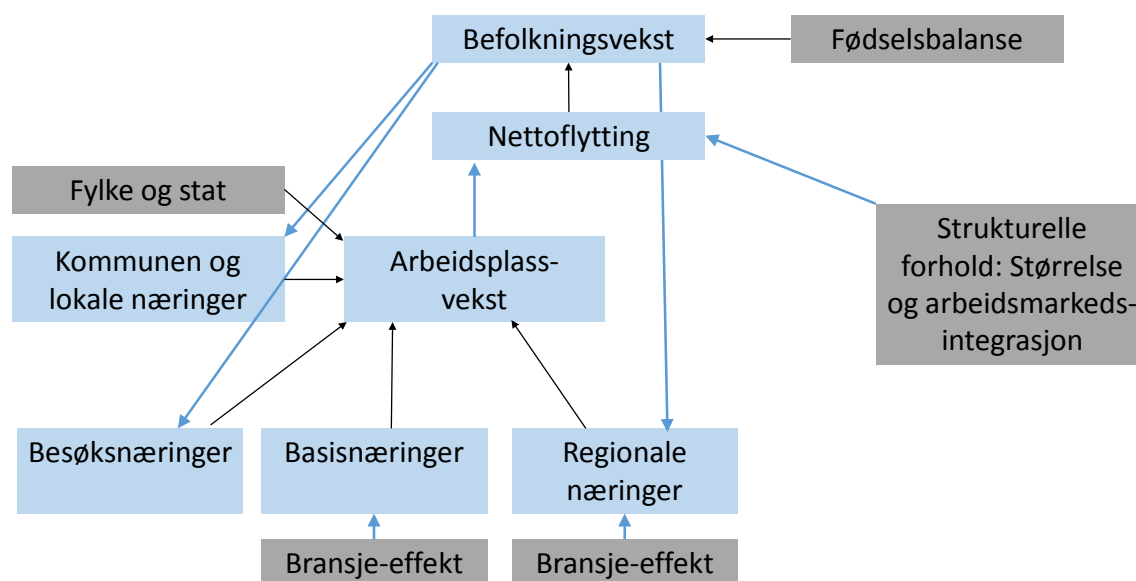
Figur 64: Arbeidsplassveksten i Norge fram til 2013, og beregnet arbeidsplassvekst ut fra at sysselsettingsandelen skal være konstant og SSBs middelprognose for befolkningsveksten.

Figur 65: Prosentvis vekst i antall arbeidsplasser fra 2000 til 2013 i Norge.

4.2 Modellens dynamikk

I scenariomodellen bruker vi den samme modellen som vi brukte for å analysere den historiske utviklingen. Det er først og fremst utviklingen i befolkning og antall arbeidsplasser som modellen vil vise. Samtidig viser modellen hvordan antall arbeidsplasser vil fordele seg mellom sektorer og næringstyper.

Figur 66: Scenariomodellens oppbygging. De grå boksene er eksogene variabler, som baserer seg på historiske tall. De blå boksene blir bestemt i modellen. De sorte pilene viser definisjonsmessige sammenhenger, som at befolkningsveksten er summen av fødselsbalansen og nettoflytting, og at arbeidsplassveksten er summen av veksten i alle sektorer og næringstyper. De blå pilene viser sammenhenger som er lagt inn i modellen, og som er basert på regresjonsanalyser av historiske sammenhenger.

I modellen blir framtidig vekst i antall arbeidsplasser i basisnæringer et resultat av forventet vekst i de ulike bransjene på landsbasis, og vi legger da til grunn at veksten i de ulike bransjene i kommunen blir den samme som på landsbasis. Veksten i besøksnæringene er antatt å være den samme som på landsbasis i utgangspunktet, men justert for befolkningsveksten. De regionale næringene blir positivt påvirket av både befolkningsvekst og samtidig påvirket av bransjestrukturen.

Utviklingen i antall arbeidsplasser i statlig sektor og i fylker antas å fortsette som før, og vil ikke være påvirket av kommunens egen arbeidsplassvekst.

Den relative arbeidsplassveksten i kommunen vil få en effekt på nettoflyttingen. Her baserer vi modellen på den empiriske sammenhengen mellom arbeidsplassvekst og nettoflytting i norske kommuner de ti siste årene. Nettoflyttingen blir også påvirket av strukturelle forhold som kommunens befolkningsstørrelse og arbeidsmarkedsintegrasjon, som antas å ha samme effekt i framtiden som historiske data viser.

Denne modellen representerer «business as usual», der de strukturelle endringene de siste årene framskrives. Samtidig baserer dette scenariet seg på at regionen har en utvikling «som normalt», dvs. at regionen har helt nøytral attraktivitet.

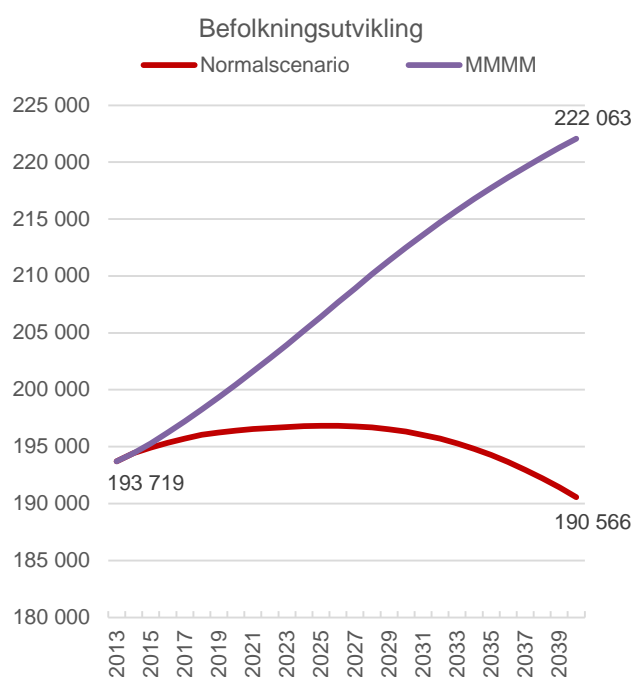
4.3 Normal-scenario for Hedmark

Dersom Hedmark har helt nøytral attraktivitet langs alle dimensjoner, dvs. at flyttebalansen og arbeidsplassveksten er som forventet ut ifra utenforliggende strukturelle betingelser, vil Hedmark miste 3 153 innbyggere innen 2040.

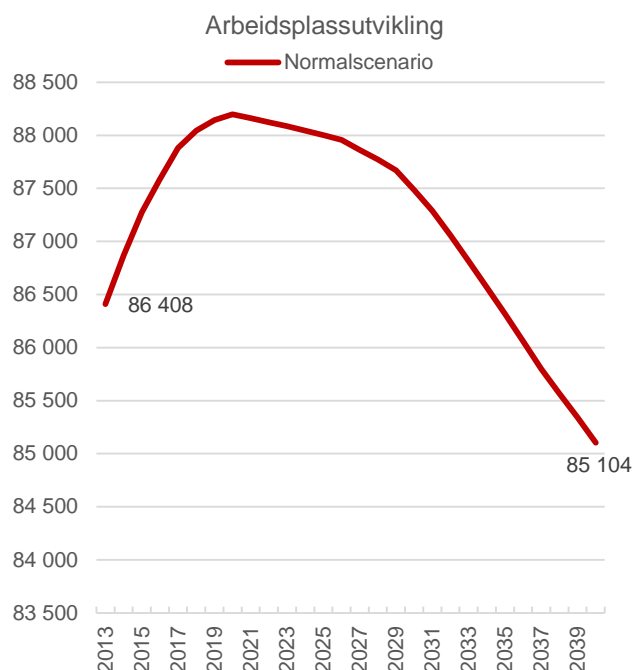
SSBs middelframskrivning er mer optimistisk, og viser at Hedmarks befolkning vil øke med 28 344 innbyggere innen 2040.

Årsaken til at SSB har en mer optimistisk framskrivning, er at de har lagt inn en dempingsfaktor, som forutsetter at sentraliseringen vil avta på sikt. Telemarksforskings modell forutsetter at flyttemønsteret fortsetter som før. Normalscenariene i denne modellen har sterkere befolkningsvekst i de fire største byene og omegn enn SSBs middelframskrivning og svakere befolkningsvekst i mer perifere strøk.

Med befolkningsutviklingen som normalscenariet legger til grunn, og med videreføring av dagens strukturelle forhold, vil Hedmark miste 1 304 arbeidsplasser innen 2040. Antall arbeidsplasser vil stige fram mot 2020, for deretter å avta.

Figur 67: Antall innbyggere i Hedmark, framskrevet til 2040. Normalscenariet og SSBs middelframskrivning.

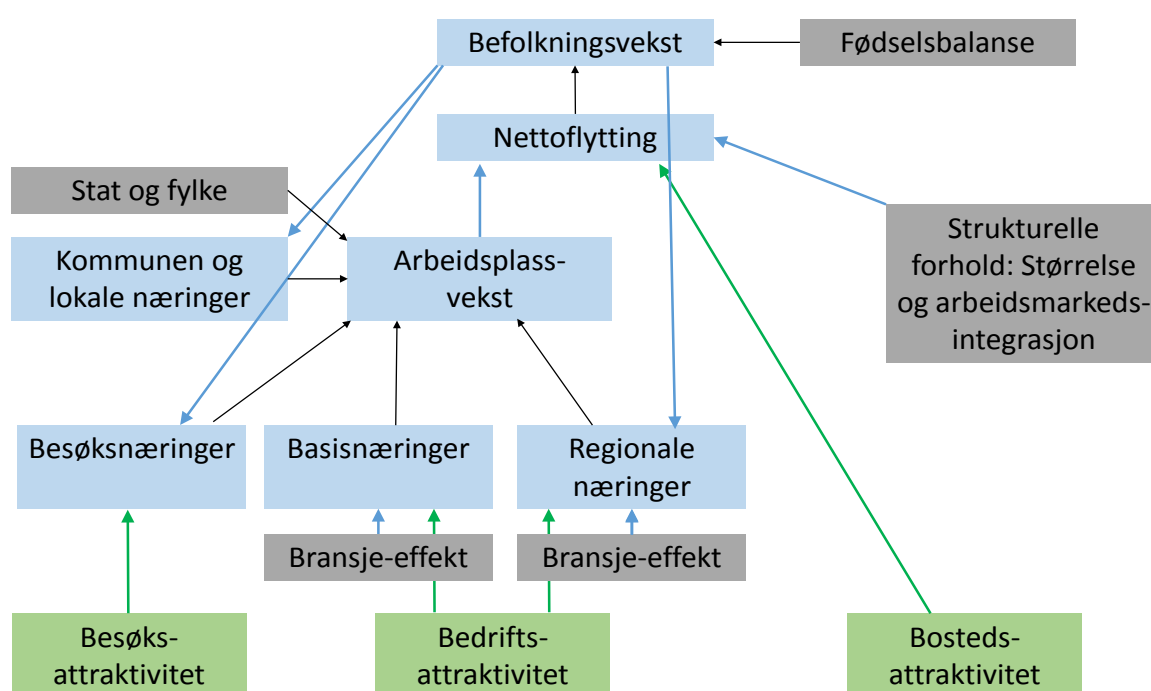

Figur 68: Normalscenario for arbeidsplassvekst i Hedmark.

4.4 Alternative scenarier med ulik attraktivitet

Normalscenariet er basert på at utviklingen i kommunen er absolutt normal, både med hensyn til arbeidsplassvekst i de enkelte bransjene, og med hensyn til nettoflytting i forhold til arbeidsplassvekst og strukturelle forhold. Attraktivitetsmodellen er basert på at kommuner kan påvirke egen vekst og oppnå en bedre utvikling enn slike framskrivninger tilsier. Attraktivitet er «statistisk unormal» vekst.

Vi vil derfor utvide scenariomodellen gjennom å legge inn historisk attraktivitet for regionen, og deretter legger vi inn ulike forutsetninger om framtidig attraktivitet som vil skape vekst i regionen.

Figur 69: Scenario-modellen utvidet med attraktivitet for besøk, bedrift og bosted.

I denne modellen kan vi legge inn verdiene for historisk attraktivitet, dvs. den attraktiviteten som regionen har hatt de siste årene. Da kan vi se hvilken utvikling regionen vil få dersom de fortsetter med den attraktiviteten de har hatt for bosted, bedrifter og besøk i de siste årene.

På de forrige sidene har vi sett at Hedmark har hatt positiv bostedsattraktivitet, men svak næringsattraktivitet, spesielt i de regionale næringene. Hvordan vil det gå i Hedmark dersom denne utviklingen fortsetter?

4.5 Scenarier for med historisk attraktivitet

Vi kan legge inn de historiske verdiene^{iv} for Hedmark sin attraktivitet som bosted, og historiske verdier for attraktiviteten for basisnæringer, besøksnæringer og regionale næringer i modellen, og se hvilken utvikling det fører til.

Tabell 5: Historiske verdier for attraktiviteten i Hedmark og standardavviket for alle fylkers attraktivitet. Næringsattraktiviteten er målt som årlig bransjejustert vekst, mens bostedsattraktiviteten er målt som antall standardavvik fra landsgjennomsnittet.

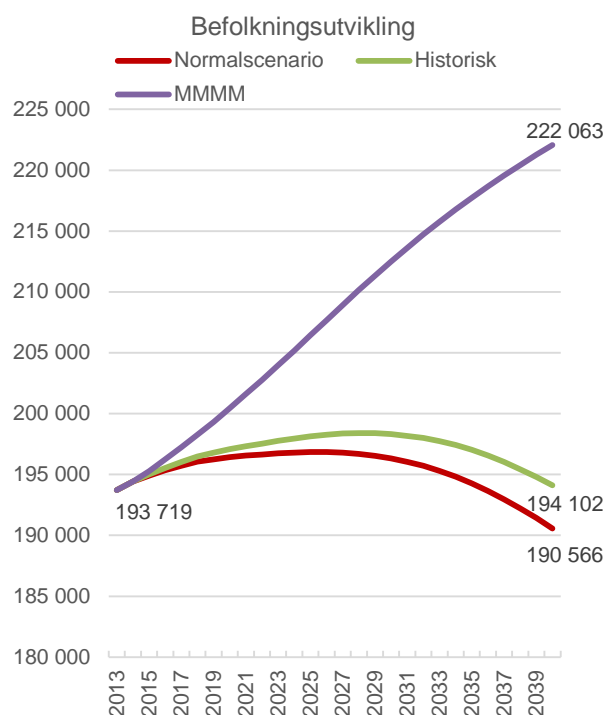
	Historisk	StDev
Bostedsattraktivitet	0,2	0,2
Bedriftsattraktivitet - Basisnæringer	-0,8	2,1
Besøksattraktivitet	0,1	1,3
Bedriftsattraktivitet - Regionale næringer	-0,9	1,7

Verdien på bostedsattraktiviteten til Hedmark har i snitt vært på 0,2 årlig de siste ti årene. Det betyr at nettoflyttingen har vært høyere enn forutsetningene skulle tilsi. Basisnæringene og de regionale næringene har hatt en dårligere utvikling enn forutsetningene skulle tilsi, mens besøksnæringene har hatt en litt bedre vekst enn forutsetningene skulle tilsi.

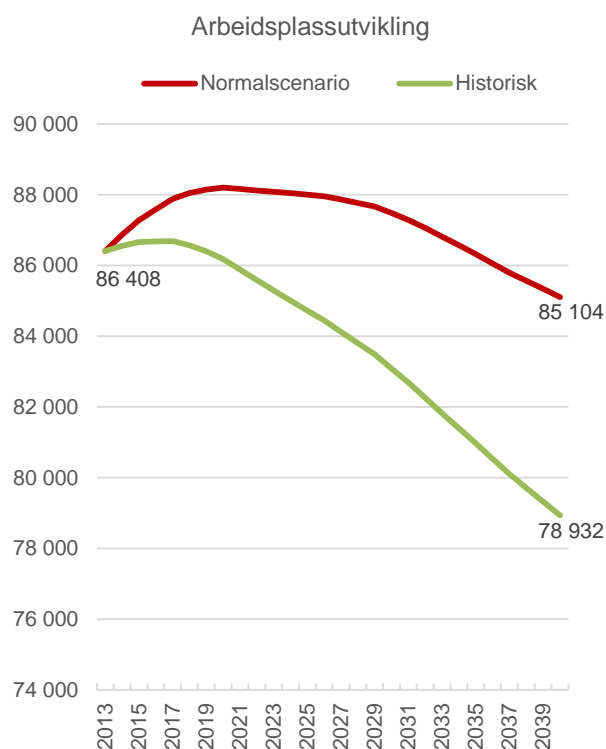
Dersom dette mønsteret fortsetter, vil Hedmarks befolkning øke med 383 personer, og innbyggertallet vil nå 194 102 i 2040. Dette er høyere enn under normalscenariet, så det viser at effekten av bostedsattraktiviteten klarer å veie opp for den negative effekten av næringsattraktiviteten. Likevel er dette innbyggertallet lavere enn SSBs middelframskrivning.

Antall arbeidsplasser vil bli redusert ytterligere dersom næringsattraktiviteten fortsetter som før. Siden attraktiviteten er negativ både i basisnæringene og i de regionale næringene, slår dette hardt ut på den totale arbeidsplassveksten. Hedmark vil tape 7 476 arbeidsplasser innen 2040, dersom det historiske attraktivitetsnivået fortsetter.

Men hva skjer om Hedmark snur? Hva om de klarer å få bedre vekst enn forutsetningene tilsier? Vil det da kunne bli arbeidsplassvekst?

Figur 70: Ulike scenarier for attraktivitet og SSBs middelframskrivning for befolkning.

Figur 71: Ulike scenarier for attraktivitet med hensyn til utvikling i samlet antall arbeidsplasser.

4.6 Høyvekstscenario

Vi har til slutt lagt inn verdier for et høyvekstscenario, som viser hvilken vekst Hedmark kan oppnå dersom de lykkes med å være attraktive både som bosted og for næringsliv.

I tabellen under har vi lagt inn verdier for framtidig attraktivitet som vi anser som et «best case».

Tabell 6: Verdier for attraktivitet i et høyvekstscenario, historisk attraktivitet og standardavviket for regional attraktivitet.

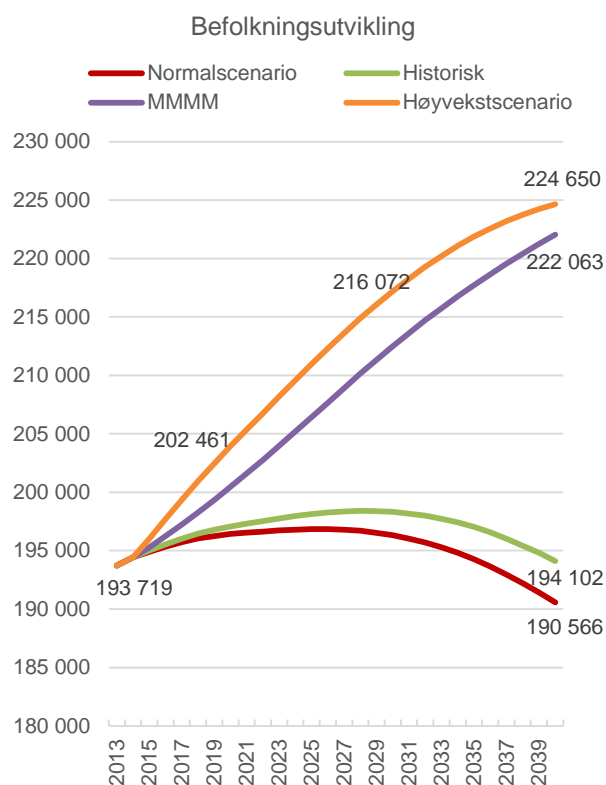
	Høyvekst	Historisk	StDev
Bostedsattraktivitet	0,4	0,2	0,2
Bedriftsattraktivitet - Basisnæringer	1,0	-0,8	2,1
Besøksattraktivitet	1,0	0,1	1,3
Bedriftsattraktivitet - Regionale næringer	1,0	-0,9	1,7

Dette scenariet innebærer at Hedmark går fra å ha en bostedsattraktivitet som tradisjonelt har ligget 0,2 standardavvik over snittet, til å ligge 0,4 standardavvik over snittet. Det innebærer også at de får en «ekstra» vekst årlig på 1 prosent i samtlige næringstyper. Tradisjonelt har den årlige nedgangen som ikke skyldes ytre forhold vært på -0,8 og -0,9 prosent i hhv. basis- og de regionale næringene. Hedmark må altså bli litt bedre enn de har vært dårlige. Dette er et vanskelig, men ikke uopnåelig mål.

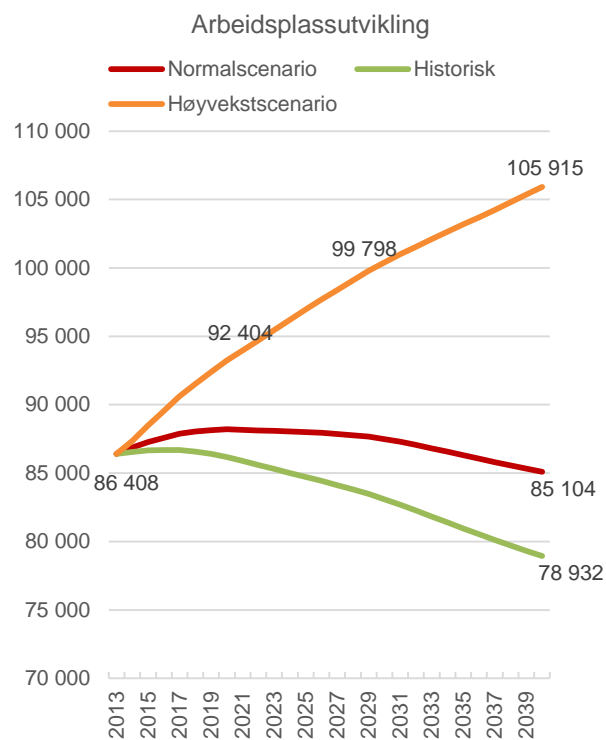
Under et slikt scenario vil Hedmarks befolkning øke til 224 650 innen 2040. Hedmark vil dermed passere det som er SSBs midlertidsprognose per i dag.

Antall arbeidsplasser vil øke til 105 915 innen 2040, et antall som er langt høyere enn det som er forutsatt under normalscenariet og under det historiske scenariet.

Dette viser at dersom man klarer å gjøre seg selv attraktiv for både bedrift, besøk og bosted, kan man påvirke sin egen arbeidsplassutvikling og befolkningsutvikling.

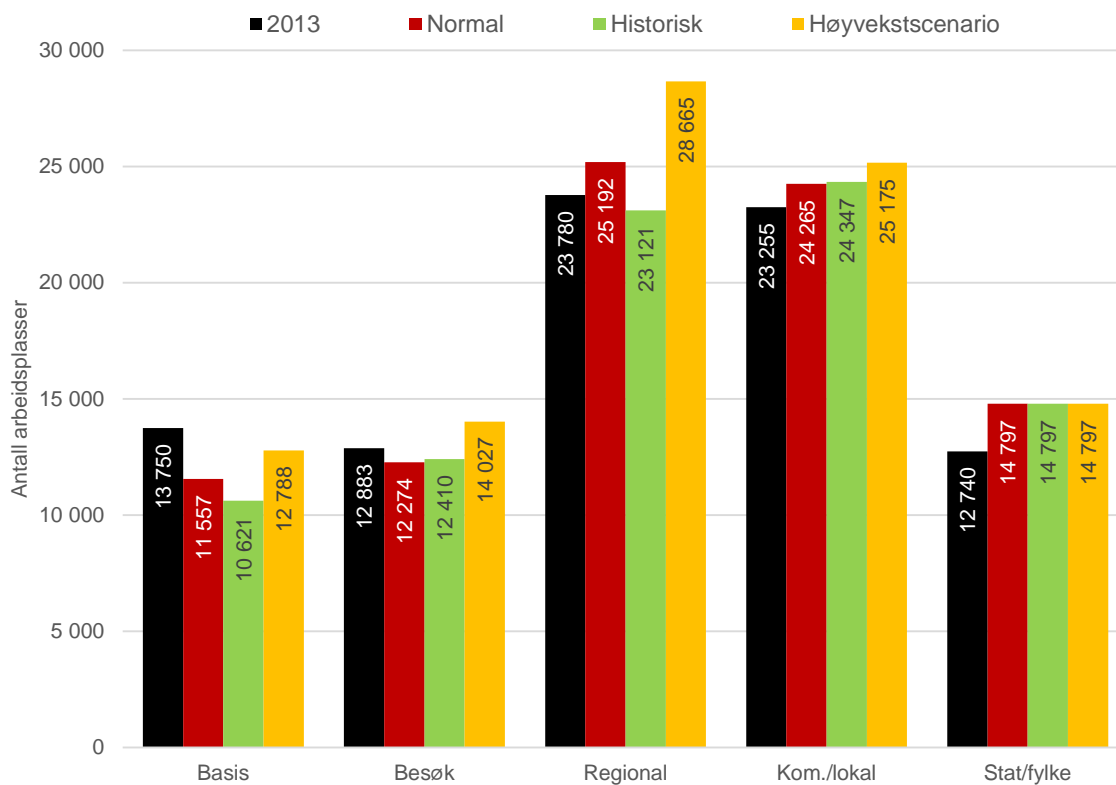
Figur 72: Befolkningsutvikling i ulike scenarier for attraktivitet.

Figur 73: Arbeidsplassutvikling for ulike scenarier for attraktivitet.

4.6.1 Hvor kommer veksten fra i vekstscenariet?

Vi kan også vise hvordan arbeidsplassutviklingen blir i de ulike scenariene når vi deler opp i de ulike sektorene og næringstypene. I tabellen under viser vi antall arbeidsplasser i 2013, og antall arbeidsplasser i 2023 for de ulike scenariene.

Figur 74: Antall arbeidsplasser i ulike sektorer og næringstyper i 2013, og i 2023 i de ulike scenariene.

På grunn av de dårlige strukturelle forholdene i basisnæringene, vil Hedmark også med en høy attraktivitet i basisnæringene miste arbeidsplasser i denne næringstypen. Men tapet vil bli enda større dersom Hedmark fortsetter med det historiske attraktivitetsnivået.

Besøksnæringene vil avta både i normalscenariet og i det historiske scenariet. I begge tilfeller skyldes nedgangen en negativ befolkningseffekt som følge av relativ befolkningsnedgang. I høyvekstscenariet vil antall arbeidsplasser øke. Det vil skyldes både attraktivitet i besøksnæringene og en positiv befolkningseffekt som følge av økt bostedsattraktivitet og positive ringvirkninger på nettoflyttingen som følge av arbeidsplassvekst generelt.

De regionale næringene slår hardest ut dersom Hedmark klarer å bli attraktiv for både bosted og næring. Under normalscenariet vil antall arbeidsplasser øke. Dette skyldes at bransjestrukturen i de regionale næringene er god. I høyvekstscenariet vil både en økt befolkningsstørrelse og attraktiviteten spille inn, og dette vil øke antall arbeidsplasser i de regionale næringene betraktelig.

Kommunal sektor forventes å øke uansett scenario. Det vil naturlig nok øke mest i høyvekstscenariet på grunn av økt befolkningsstørrelse. Antall arbeidsplasser i statlig og fylkeskommunal forventes å øke uansett scenario, og antallet vil ikke bli vesentlig påvirket av de ulike alternativene for framtidsscenarioer.

5. Utdanning

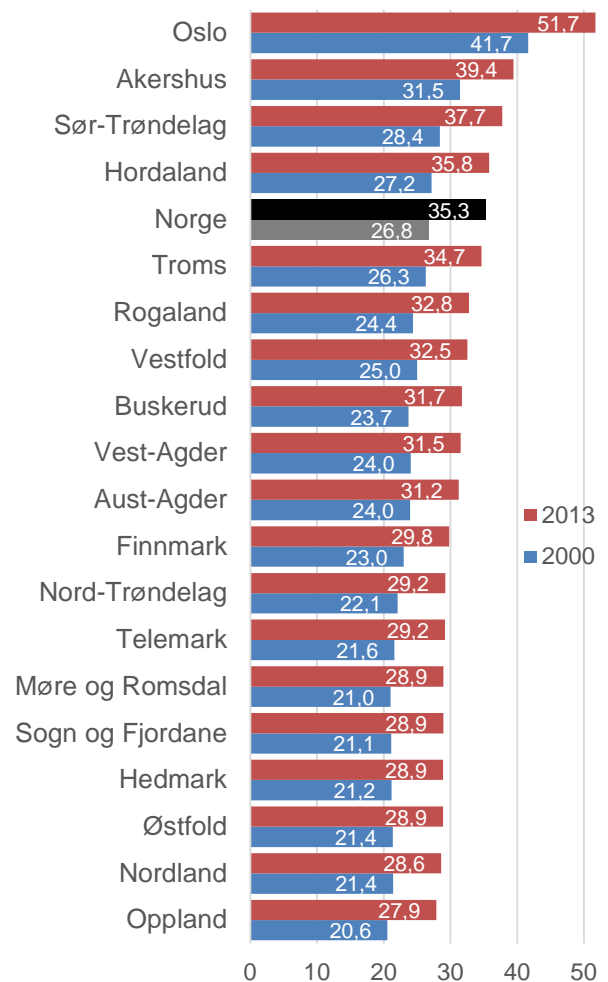
Det er stor interesse for utdanningsnivået, både generelt i befolkningen og i næringslivet. Et høyt utdanningsnivå regnes ofte som en kvalitet i seg selv, samtidig som mange antar at et høyt utdanningsnivå også er vekstfremmende for næringslivet. I regionale utviklingsstrategier, både blant fylkeskommuner og primærkommuner, er det ofte selvstendige målsettinger om å oppnå økt utdanningsnivå. Derfor har vi tatt med dette temaet i denne rapporten. Vi vil først presentere noen data om utdanningsnivå i befolkning. Deretter konsentrerer vi oss om utdanningsnivået i næringslivet.

5.1 Utdanning i befolkning

Utdanningsnivået i befolkningen varierer ganske mye mellom fylkene. Oslo har klart høyest utdanningsnivå i sin befolkning. 51,9 prosent av den sysselsatte befolkningen i Oslo har høyere utdanning, dvs. minst tre år på universitet eller høyskole. Da regner vi ut andelen blant den delen av befolkningen som er registrert som sysselsatt. Etter Oslo er det Akershus, Sør-Trøndelag og Hordaland som har høyest andel av de sysselsatte med høyere utdanning. Det er bare fire fylker som har utdanningsnivå over landsgjennomsnittet.

I Hedmark har 28,9 prosent av den sysselsatte befolkningen høyere utdanning. Andelen er like høy som i Møre og Romsdal, Sogn og Fjordane og i Østfold. Hedmarks nivå er rangert som nummer 16 blant de 19 fylkene. Andelen høyere utdannede i Hedmark har steget fra 21,2 prosent i 2000.

Det er en vesentlig større andel av befolkningen som har høyere utdanning i 2013 enn i 2000. De unge tar utdanning i større grad enn før, og etter hvert som de trer inn i arbeidslivet til erstatning av de som går ut i pensjon, øker utdanningsnivået år for år.

Figur 75: Andel av den sysselsatte befolkningen minst tre års utdanning på høyskole eller universitet.

5.1.1 Utdanningsnivå blant pendlere

Det kan være interessant å se på utdanningsnivået til de som pendler ut og inn av fylkene.

Oslo har en ganske mye høyere utdanningsnivå for de som pendler ut enn de som pendler inn. Det samme gjelder Akershus, Buskerud, Vestfold Sør-Trøndelag og Finnmark. På Østlandet har Østfold, Hedmark, Oppland og Telemark høyere utdanningsnivå blant de som pendler inn. Kanskje betyr det at fylker som Oslo, Akershus og Vestfold er attraktive steder som bosted for folk med høyere utdanning? I så fall vil Hedmark og Telemark vært tilsvarende mindre attraktive for personer med høy utdanning. Kanskje har de med høyere utdanning større preferanse for å bo urbant? Eller bedre råd til å bo i de relativt dyrere byene?

Hvis differansen mellom utdanningsnivå til inn- og utpendlere reflekterer bostedsattraktivitet for personer med høy utdanning, er Hedmark blant fylkene som ikke er attraktive som bosted for de med høyere utdanning.

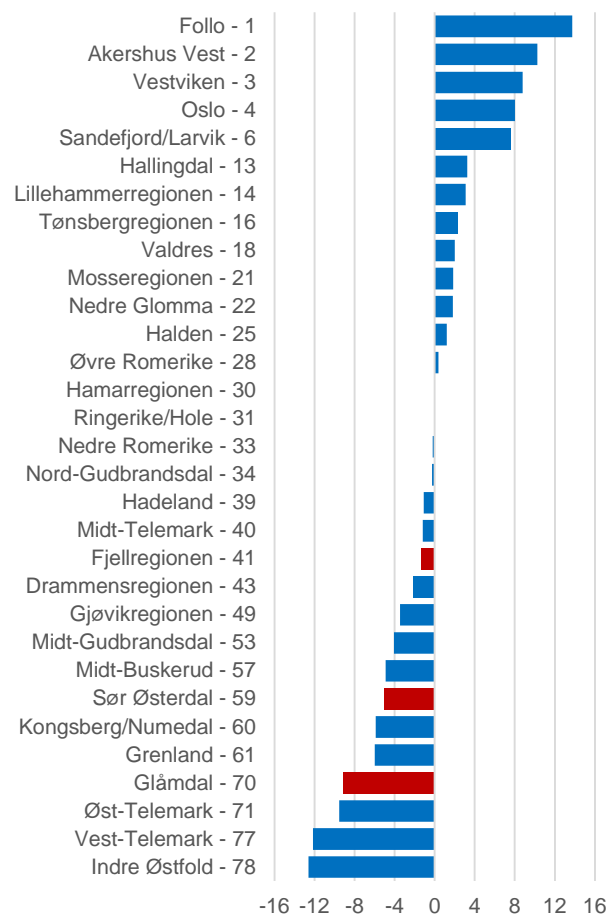
Det blir enda større forskjeller når vi ser på differansen mellom ut- og innpendlere på regionnivå. Follo, Akershus Vest, Vestviken og Oslo er de regionene som har høyest differanse. I disse regionene er utdanningsnivået vesentlig høyere hos de som bor i regionen og pendler ut enn hos de som bor i andre regioner og pendler inn.

I Hamarregionen er andelen høyt utdannede hos de som pendler inn til regionen og de som pendler ut av regionen likt. Hamarregionen rangerer som nummer 30, dvs. over middels, blant landets 84 regioner mht. differanse i utdanningsnivå blant pendlere.

I de øvrige regionene i Hedmark er utdanningsnivået blant de som pendler inn høyere enn hos de som pendler ut. Det kan dermed se ut til at disse regionene er relativt mer attraktive som arbeidssted blant høyt utdannede enn som bosted.

Tabell 7: Andel med høyere utdanning hos pendlere, 2013.

	Pendler inn	Pendler ut	Differanse
Oslo	43,6	51,6	8,0
Vestfold	30,8	36,2	5,4
Akershus	42,5	45,7	3,3
Finnmark	30,7	34,0	3,3
Sør-Trøndelag	37,8	39,6	1,8
Buskerud	36,5	38,1	1,6
Rogaland	29,5	28,5	-0,9
Østfold	34,6	31,7	-2,9
Møre og Romsdal	30,4	27,4	-3,1
Aust-Agder	36,3	32,9	-3,4
Sogn og Fjordane	31,8	28,4	-3,4
Oppland	33,5	29,7	-3,9
Vest-Agder	34,6	30,3	-4,3
Hedmark	36,4	30,2	-6,2
Nordland	33,6	26,3	-7,4
Hordaland	37,3	28,9	-8,4
Telemark	38,0	27,9	-10,1
Troms	39,9	29,4	-10,5
Nord-Trøndelag	42,5	30,4	-12,1

Figur 76: Differanse mellom andel med høy utdanning mellom ut- og innpendlere. Rangering blant de 84 regionene.

5.1.2 Utdanningsnivå sektorer

Det er stor forskjell på utdanningsnivået i de ulike sektorene. Fylke og stat har mye høyere andel med høyere utdanning enn de andre sektorene.

Utdanningsnivået i Hedmark er lavere i samtlige sektorer enn det er på landsbasis.

På landsbasis har 70,3 prosent av arbeidstakerne i fylkeskommunal sektor høyere utdanning. I Hedmark er andelen 65 prosent.

På landsbasis har 65,3 prosent av statlig ansatte høyere utdanning, mens andelen i Hedmark er på 56,3 prosent.

I privat sektor har 17,8 prosent høyere utdanning i Hedmark, mens andelen nasjonalt er 26,8.

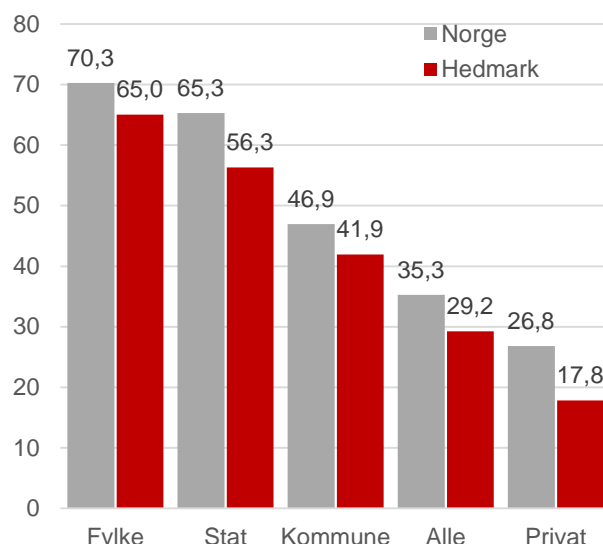
Mens 35,3 prosent av alle arbeidstakere i Norge har høyere utdanning, har 29,2 prosent av de som jobber i Hedmark høyere utdanning.

5.1.3 Utdanningsnivå næringslivet

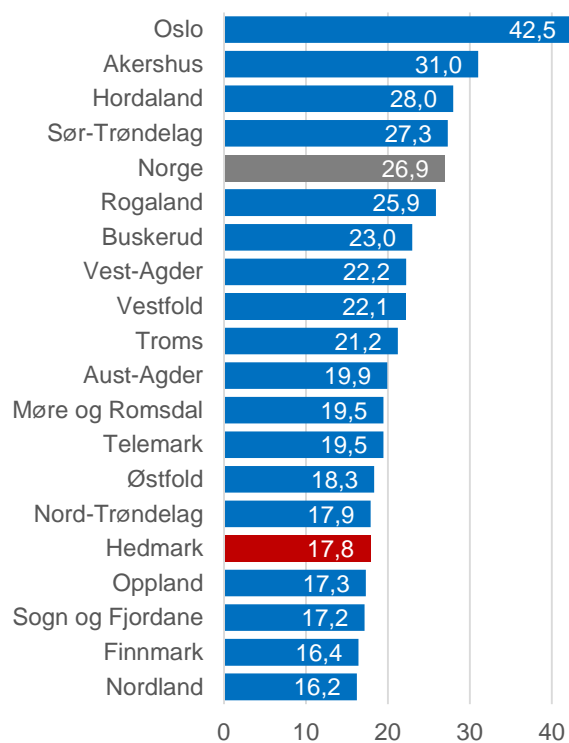
I resten av kapittelet skal vi se spesielt på utdanningsnivået i næringslivet. Variasjonen i utdanningsnivå i næringslivet er vist i figur 78.

Oslo har klart høyest utdanningsnivå i sitt næringsliv. 42,5 prosent av de som arbeider i næringslivet i Oslo har høyere utdanning. Akershus, Hordaland og Sør-Trøndelag har også et høyere utdanningsnivå i næringslivet enn tilsvarende tall på landsbasis. Alle de andre fylkene har et lavere utdanningsnivå i næringslivet enn landet som helhet.

Hedmarks andel høyt utdannede i næringslivet er omtrent like høy som i nabofylkene Nord-Trøndelag og Oppland. Fire fylker har et lavere utdanningsnivå i næringslivet enn Hedmark.

Figur 77: Andel med høyere utdanning i Hedmark og Norge etter sektor, 2013.

Figur 78: Andel med høyere utdanning i næringslivet, etter arbeidssted i 2013.

5.1.4 Utdanningsnivå regioner

Hvordan varierer utdanningsnivået i næringslivet i regionene?

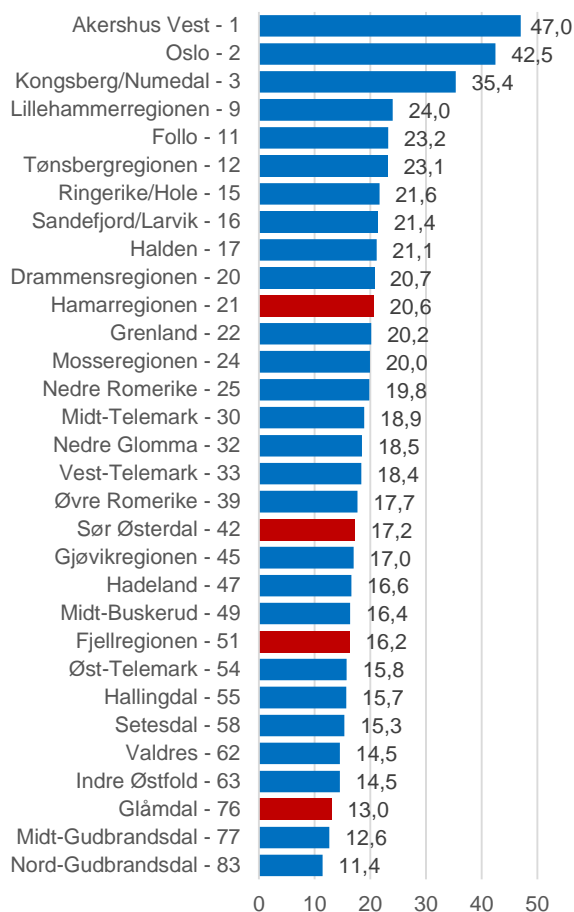
Akershus Vest, Oslo og Kongsberg/Numedal har det høyeste utdanningsnivået av regionene i Norge. Det har de hatt i hvert fall tilbake til år 2000.

Det er små forskjeller mellom regionene som ikke er helt øverst.

I Hamarregionen har 20,6 prosent av de ansatte i næringslivet høyere utdanning. Dette plasserer Hamar som nummer 21 blant landets 84 regioner, dvs. godt over middels.

Sør-Østerdal er plassert midt på treet blant norske regioner. Andelen ansatte i næringslivet med høyere utdanning er på 17,2 prosent.

Glåmdal har lavest utdanningsnivå i næringslivet i Hedmark, og rangerer også lavt nasjonalt.

Figur 79: Andel med høyere utdanning i næringslivet i regionene, etter arbeidssted, 2013. Rangering blant landets 84 regioner.

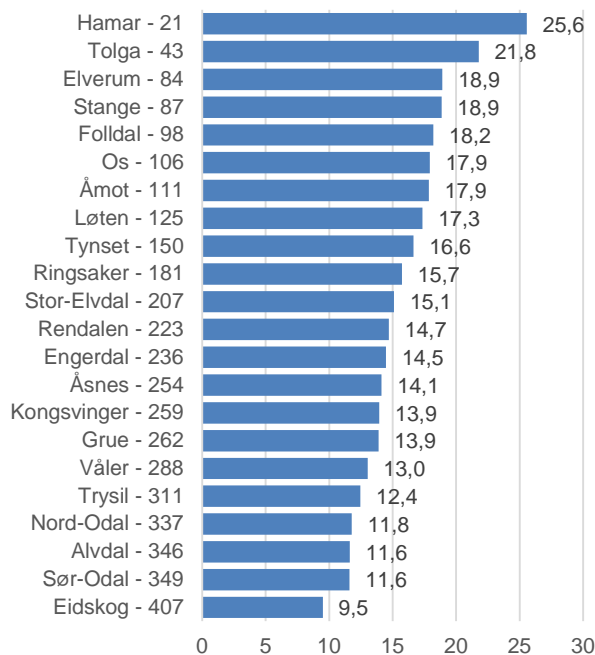
5.1.5 Utdanningsnivå i kommuner

Vi kan også se på utdanningsnivået i næringslivet i kommunene.

Hamar har det klart høyeste utdanningsnivået i næringslivet, etterfulgt av Tolga.

Elverum, Stange og Folldal har også en rimelig høy andel høyt utdannede i næringslivet. De er alle rangert blant de øverste hundre kommunene.

Eidskog har det laveste utdanningsnivået i Hedmark, og rangerer også lavt nasjonalt.

Figur 80: Andel med høyere utdanning i næringslivet i kommunene, etter arbeidssted, 2013. Rangering blant landets 428 kommuner.

5.2 Hvorfor varierer utdanningsnivået?

Det er store forskjeller mellom utdanningsnivået i de ulike bransjene. I figuren til høyre ser vi at i noen bransjer, som tele og IKT og teknisk/vitenskapelige tjenester, er andelen ansatte med høyere utdanning godt over 50 prosent. I bransjer som bygg og anlegg og handel er andelen rundt 10 prosent.

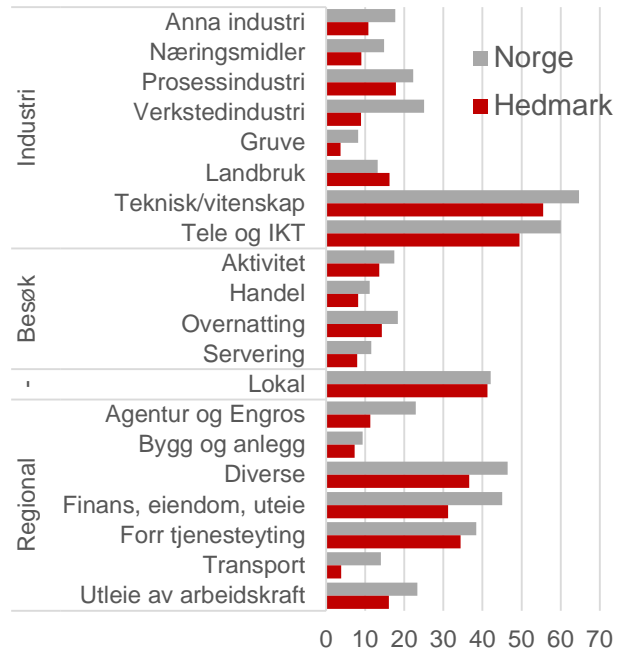
I figuren kan vi også sammenlikne utdanningsnivået mellom Hedmark og Norge bransje for bransje. I samtlige bransjer er utdanningsnivået i Hedmark lavere enn på landsbasis. I de lokale næringene er utdanningsnivået nesten likt.

Ettersom det er store forskjeller mellom utdanningsnivå mellom bransjene, vil det være interessant å undersøke om de regionale ulikhetene mellom utdanningsnivå i næringslivet skyldes at bransjestrukturen er forskjellig.

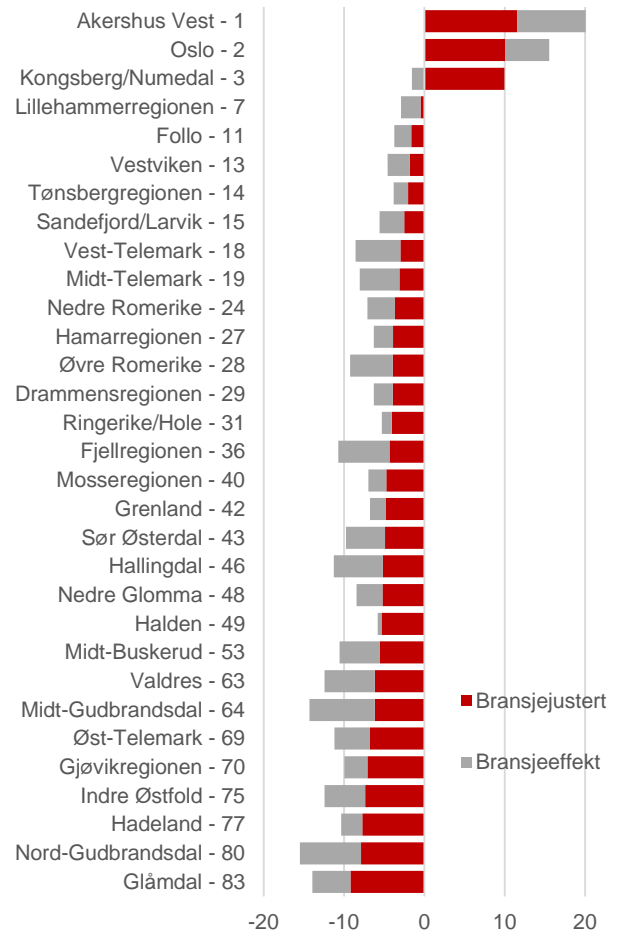
Det har vi gjort i den nederste figuren. Bransjeeffekten er beregnet gjennom å kalkulere hvilken andel ansatte med høy utdanning det ville vært dersom det var gjennomsnittlig utdanningsnivå i hver enkelt bransje, og deretter trekke fra næringslivets generelle utdanningsnivå. Da kan vi se at Akershus Vest ville ha hatt en andel ansatte med høy utdanning i næringslivet som var 8,5 prosentpoeng høyere enn gjennomsnittet for Norge. Blant regionene på Østlandet er det bare Oslo og Akershus Vest som har en positiv bransjeeffekt.

Når vi har regnet ut bransjeeffekten, kan vi også se om noen regioner har unormalt høyt utdanningsnivå når bransjeeffekten er trukket fra. Det er tre regioner på Østlandet som har spesielt høy bransjustert utdanningsnivå, Akershus Vest, Oslo og Kongsberg/Numedal. Alle de andre regionene har et utdanningsnivå som er lavere enn bransjestrukturen skulle tilsi.

Hamarregionen har et høyt bransjustert utdanningsnivå i forhold til mange andre regioner. Sør-Østerdal har et middels høyt bransjustert utdanningsnivå. Glåmdal har et lavt bransjustert utdanningsnivå, lavest på Østlandet og nest lavest i landet.

Figur 81: Andel av ansatte med minst tre års høyere utdanning i ulike bransjer i Norge og Hedmark, 2013.

Figur 82: Avvik mellom regionenes utdanningsnivå i næringslivet og nivået i Norges næringsliv, dekomponert i bransjeeffekt og bransjustert andel. Rangering blant landets 84 regioner mht. bransjustert andel.

5.2.1 Bransjejustert utdanningsnivå i kommunene

Vi kan gjøre den samme analysen for kommunene som vi gjorde for regionene på forrige side.

Samtlige kommuner har en negativ bransjejustert andel høyt utdannede. Det er bare noen få kommuner som har et positivt bransjejustert nivå, blant annet de største byene.

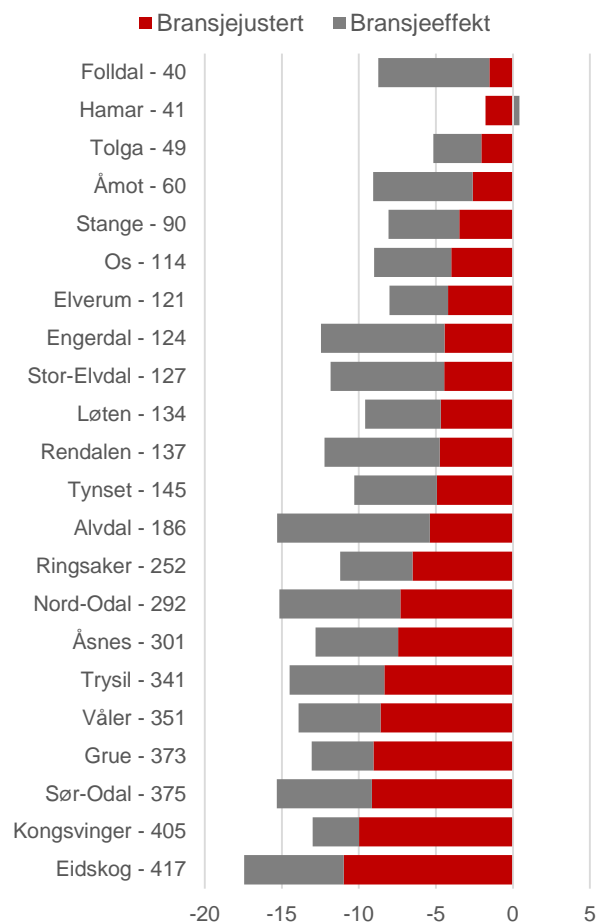
Folldal, Hamar og Tolga er kommuner med et bransjejustert utdanningsnivå som likevel er høyt i forhold til de fleste andre kommuner. Det ser vi av rangeringsnumrene.

Hamar er den eneste kommunen i Hedmark som har en bransjesammensetning som tilsier en høyere andel høyt utdannede i næringslivet enn landsgjennomsnittet. Men den reelle andelen høyt utdannede er lavere enn landet som helhet.

Både Kongsvinger og Elverum har et lavt bransjejustert utdanningsnivå i sitt næringsliv.

Det er også et annet forhold som kommer fram i disse analysene. Stedene som har en gunstig bransjestruktur for å oppnå høyt utdanningsnivå har også generelt høyt bransjejustert utdanningsnivå. De høyt utdannede har en tendens til å klumpe seg på noen steder, og på slike steder er det et forholdvis høyt utdanningsnivå i alle bransjer. Steder med offentlige institusjoner som drar opp utdanningsnivået på stedet, som f.eks. høyskoler, har en tendens til å få høyt utdanningsnivå i alle bransjer i næringslivet.

En skulle tro at det å ha et høyt utdanningsnivå fører til bedre vekst og lønnsomhet i næringslivet, men denne sammenhengen har vi hatt problemer med å påvise.

Figur 83: Avvik mellom kommunenes utdanningsnivå i næringslivet og nivået i Norges næringsliv, dekomponert i bransjeeffekt og bransjejustert andel.

6. Innovasjon

Innovasjon er et sentralt begrep for å forklare global vekst. Nye produkter og forbedrede prosesser skaper økonomisk vekst. Det er derfor interessant å forsøke å måle regionale variasjoner i næringslivets innovasjon. Kan slike forskjeller være med på å forklare hvorfor regionene har ulik næringsutvikling?

Statistisk Sentralbyrå gjennomfører regelmessig en spørreundersøkelse om innovasjon i næringslivet, som vi har fått tilgang til. Siste utgave av denne undersøkelsen ble gjennomført i 2012 og omfattet 6 595 foretak. Mange av disse hadde virksomhet i flere bransjer og kommuner, og hadde til sammen 10 165 bedrifter. Undersøkelsen har en rekke spørsmål om FoU, innovasjon og samarbeid. Vi har konsentrert oss om spørsmål som går direkte på om bedriftene faktisk har gjennomført innovasjoner.

Tabell 8: Spørsmål fra innovasjonsundersøkelsen som er brukt i innovasjonsmålingen.

	Tekst: Verdi lik 1 hvis...	Kort navn	Vekt
Produkt-innovasjon	foretaket introduserte produktinnovasjon i form av nye eller vesentlig forbedrede varer i perioden 2010-2012	Vare	2
	foretaket introduserte produktinnovasjon i form av nye eller vesentlig forbedrede tjenester i perioden 2010-2012	Tjeneste	2
	foretaket hadde produktinnovasjoner nye for markedet i perioden 2010-2012	Nytt for markedet	4
	foretaket hadde produktinnovasjoner nye for verdensmarkedet i perioden 2010-2012	Nytt i verden	4
Prosess-innovasjon	foretaket har introdusert nye eller vesentlig forbedrede metoder for produksjon eller fremstilling av varer og tjenester i 2010-2012	Metode	2
	foretaket har introdusert nye eller vesentlig forbedrede metoder for lagring, levering eller distribusjon av varer og tjenester i 2010-2012	Distribusjon	1
	foretaket har introdusert nye eller vesentlig støttefunksjoner, som systemer for vedlikehold, innkjøp, regnskap eller IT i 2010-2012	Støttefunksjon	1
	noen av prosessinnovasjonene introdusert i perioden 2010-2012 var nye for foretakets marked	Ny metode for markedet	3
Markeds-innovasjon	foretaket i 2010-2012 introduserte markedsinnovasjoner i form av: vesentlige endringer i design (utseende/utforming) av en vare eller tjeneste	Design	2
	foretaket i 2010-2012 introduserte markedsinnovasjoner i form av: nye media eller nye måter for promotering av produktet	Media	1
	foretaket i 2010-2012 introduserte markedsinnovasjoner i form av: nye måter for produkt plassering eller salgskanaler	Markedskanal	0,5
	foretaket i 2010-2012 introduserte markedsinnovasjoner i form av: nye metoder for prising	Prising	0,5

I tabellen over ser vi de spørsmålene som danner grunnlag for indikatorer for innovasjon i regioner og fylker. De er samlet i tre typer av innovasjon: Produktinnovasjon, prosessinnovasjon og markedsinnovasjon. Det er også definert vekter for hvert av spørsmålene, som vi bruker når vi skal lage en samlet indeks for innovasjon. Vektingen er skjønnsmessig, og baserer seg på at noen av spørsmålene intuitivt virker å være viktigere enn andre. Spørsmål om produktinnovasjoner er nye for markedet og om produktinnovasjonene er nye for verdensmarkedet er tillagt størst vekt. Spørsmål om nye måter for produkt plassering eller nye metoder for prising er gitt lavest vekt.

6.1 Innovasjonsfrekvens

Den enkleste og mest direkte metoden å måle regional innovasjon på er å se på andelen, eller frekvensen, av bedrifter som oppgir å ha gjennomført innovasjoner av de 11 ulike typer, basert på de 12 spørsmålene i tabellen på forrige side.

Tabell 9: Prosentvis andel av bedriftene som oppgir ulike typer av innovasjon.

Rang	Fylke	N	Produkt				Prosess				Marked				Innovasjonsgrad
			Vare	Tjeneste	Nytt marked	Nytt Verden	Metode	Distribusjon	Støtte-funksjon	Ny metode for markedet	Design	Media	Markeds-kanal	Pricing	
1	Sør-Trøndelag	665	15,8	12,2	20,6	7,7	12,8	5,7	10,1	7,2	16,1	16,1	10,6	9,4	290,3
2	Hordaland	958	14,9	12,2	19,6	8,8	10,0	7,0	10,4	6,9	15,6	15,3	9,9	7,4	281,1
3	Sogn og Fjordane	245	14,7	8,2	18,0	6,5	17,1	5,3	10,2	11,8	14,3	12,7	10,8	10,0	280,8
4	Oslo	1475	15,3	14,2	20,5	7,1	8,0	5,8	9,6	5,6	17,2	15,4	10,9	10,0	278,2
5	Akershus	878	16,9	10,7	20,4	7,5	11,4	5,5	9,3	6,6	13,7	14,5	10,1	7,9	275,1
6	Telemark	320	17,8	12,5	18,4	6,6	12,5	7,2	9,4	5,6	12,1	14,6	5,6	9,6	265,3
7	Møre og Romsdal	672	15,5	9,1	19,0	8,0	12,4	4,3	8,5	5,2	13,2	16,2	8,6	5,7	260,3
8	Vestfold	449	17,8	8,5	19,2	5,6	7,3	4,9	9,1	6,0	14,5	14,0	10,1	8,3	250,4
9	Rogaland	1092	15,3	9,4	17,5	8,9	8,9	3,8	8,9	6,3	11,3	12,7	9,0	7,3	247,9
10	Buskerud	474	15,4	7,4	17,5	7,2	10,1	2,3	7,0	5,3	11,0	14,1	8,5	7,9	234,0
11	Østfold	468	14,7	7,3	16,9	4,3	10,3	4,5	8,1	5,6	14,9	15,5	9,1	8,9	232,7
12	Troms	311	10,3	10,9	15,1	4,2	10,9	7,4	9,6	7,4	12,7	12,0	9,8	7,0	226,4
13	Oppland	325	13,8	8,0	17,5	4,3	10,5	2,5	7,7	5,2	11,9	14,3	7,9	6,4	223,1
14	Nord-Trøndelag	244	14,3	6,6	15,6	1,6	15,6	6,1	8,2	6,1	14,0	10,4	9,2	5,2	220,2
15	Aust-Agder	213	15,0	4,2	14,1	5,6	8,9	3,8	5,2	5,2	12,1	17,7	7,0	11,2	210,6
16	Nordland	492	10,2	8,1	13,6	3,7	10,8	5,3	7,7	8,1	11,6	10,1	8,7	6,7	205,6
17	Hedmark	342	11,1	6,4	13,2	0,3	9,4	7,0	8,2	9,1	14,7	12,7	12,1	7,8	202,2
18	Vest-Agder	359	12,8	7,0	14,8	4,7	8,4	3,3	8,1	3,9	10,7	14,3	9,1	8,8	202,1
19	Finnmark	142	4,9	9,2	7,0	0,7	8,5	4,9	4,2	4,9	8,3	4,9	7,6	2,1	126,4
	Norge	10165	14,8	10,1	18,0	6,5	10,3	5,2	8,9	6,4	13,8	14,2	9,5	8,0	252,2

I tabellen over ser vi hvordan andelen av innovative bedrifter varierer mellom fylker for de 11 ulike innovasjonstypene. Vi ser også resultatet av en samlet indeks for innovasjon til slutt, der vi har brukt vektene fra tabellen på forrige side.

Målt på denne måten, er det Sør-Trøndelag som har høyest andel innovative foretak, fulgt av Hordaland, Sogn og Fjordane og Oslo. Finnmark, Vest-Agder og Hedmark og har lavest andel innovative bedrifter.

I Hedmark er andelen bedrifter som har introdusert produktinnovasjoner lav. Nesten ingen har introdusert produktinnovasjoner som er nye for verdensmarkedet.

Andelen bedrifter som har introdusert nye eller vesentlig forbedrede metoder for lagring, levering eller distribusjon av varer og tjenester, er relativt høy.

En stor andel av bedriftene i Hedmark har introdusert markedsinnovasjoner i form av nye måter for produkt plassering eller salgskanaler. På indikatoren for markedskanal skårer Hedmark høyest blant fylkene.

6.1.1 Innovasjonsfrekvens – enbedriftsforetak og flerbedriftsforetak

Et kompliserende forhold er at vi har en del foretak som har bedrifter i flere kommuner. Store industriforetak som f.eks. Hydro, Orkla og Statoil har virksomhet i en rekke kommuner. I tallene på forrige side har vi regnet hver enkelt bedrift i slike flerbedriftsforetak som innovative dersom foretaket har oppgitt å ha innovasjon. Spørsmålet er om ikke statistikken over innovasjon i enbedriftsforetakene er et bedre mål på regional innovasjon, enn statistikk som tar med avdelinger av større foretak. Hvis vi tar ut en tabell som på forrige side, men bare med enbedriftsforetak, får vi følgende tall:

Tabell 10: Andel av enbedriftsforetakene som oppgir ulike typer av innovasjon.

Rang	Fylke	N	Produkt				Prosess				Marked				Innovasjons-grad
			Vare	Tjeneste	Nytt marked	Nytt Verden	Metode	Distribusjon	Støtte-funksjon	Ny metode for markedet	Design	Media	Markeds-kanal	Prising	
1	Sør-Trøndelag	307	15,0	9,8	16,3	8,8	10,7	3,9	7,5	7,5	11,7	12,7	8,8	9,8	250,9
2	Akershus	505	16,8	8,9	16,4	7,7	9,7	4,0	6,9	5,5	13,7	12,5	8,3	6,5	242,1
3	Sogn og Fjordane	107	15,9	4,7	14,4	5,6	12,1	2,8	8,4	5,6	15,9	15,0	15,9	11,2	233,8
4	Oslo	963	13,0	12,7	15,6	5,9	5,7	4,9	7,0	4,8	16,4	14,4	10,5	9,3	232,1
5	Møre og Romsdal	319	17,6	5,3	14,5	8,5	11,0	2,8	5,3	4,7	14,7	11,3	9,1	5,6	229,9
6	Vestfold	251	18,7	8,0	15,2	6,0	6,4	2,8	5,6	4,8	15,1	12,0	11,2	8,4	225,6
7	Oppland	164	16,5	6,1	15,5	6,1	11,6	4,3	6,1	5,5	10,4	12,8	6,1	6,7	221,3
8	Hordaland	488	14,1	7,2	13,9	7,0	7,6	2,9	8,0	5,1	13,7	12,9	7,2	7,2	215,2
9	Buskerud	259	15,4	3,1	12,8	8,9	8,1	0,4	3,1	4,6	10,4	10,8	8,1	6,9	196,5
10	Rogaland	556	15,5	5,6	13,4	7,4	7,7	2,0	5,9	5,2	8,6	8,6	6,3	5,8	196,1
11	Vest-Agder	158	17,1	4,4	14,6	5,7	7,6	0,6	5,1	1,3	12,0	11,4	8,2	8,9	192,9
12	Nordland	201	12,9	5,0	11,8	3,5	13,4	2,5	4,5	6,0	10,9	12,9	9,0	7,0	191,6
13	Nord-Trøndelag	124	15,3	3,2	11,4	0,8	13,7	5,6	4,8	4,8	14,5	9,7	7,3	4,8	183,2
14	Telemark	151	14,6	4,0	10,7	6,0	8,6	2,0	4,0	3,3	10,6	9,9	6,6	8,6	175,4
15	Aust-Agder	127	15,7	2,4	9,9	4,7	6,3	4,7	5,5	3,1	11,0	13,4	7,9	10,2	171,6
16	Østfold	242	13,2	3,3	12,0	4,1	6,6	1,7	3,7	2,5	11,6	14,0	7,9	6,6	168,0
17	Hedmark	139	9,4	5,0	9,2	0,7	8,6	1,4	5,0	2,9	12,2	10,1	5,8	6,5	141,3
18	Troms	147	8,2	6,1	7,5	2,0	11,6	4,8	4,8	2,7	5,4	11,6	6,1	4,8	135,6
19	Finnmark	66	4,5	7,6	5,7	0,0	7,6	3,0	0,0	0,0	7,6	4,5	7,6	3,0	90,3
	<i>Norge</i>	<i>5287</i>	<i>14,6</i>	<i>7,2</i>	<i>13,9</i>	<i>6,1</i>	<i>8,5</i>	<i>3,2</i>	<i>5,9</i>	<i>4,7</i>	<i>12,7</i>	<i>12,1</i>	<i>8,4</i>	<i>7,5</i>	<i>209,4</i>

Når vi bare måler innovasjonsgraden i foretak som bare har virksomhet på ett sted, får vi en litt annen rangering, enn vi fikk da vi tok med flerbedriftsforetakene. Sør-Trøndelag har fortsatt høyest innovasjonsgrad. Hedmark ligger fortsatt på 17. plass.

På landsbasis er det 5 287 enbedriftsforetak som har svart på undersøkelsen, og av dem oppgir over 13 prosent av de har introdusert nye produktinnovasjoner i form av nye eller forbedrede varer og varer som er nye for markedet. Videre har over 12 prosent oppgitt at de har introdusert markedsinnovasjoner i form av endring i design og nye media. Innovasjonsgraden i enbedriftsforetakene er generelt noe lavere enn i flerbedriftsforetakene.

I Hedmark er det 139 enbedriftsforetak som har deltatt i undersøkelsen. Bare ett av dem har oppgitt å ha introdusert produktinnovasjoner som er nye for verdensmarkedet. Noen flere har oppgitt at de har introdusert produktinnovasjoner i form av nye eller forbedrede varer og produktinnovasjoner som er nye for markedet. På den annen side er andelen i Hedmark lav sammenliknet med andelen i de fleste andre fylker.

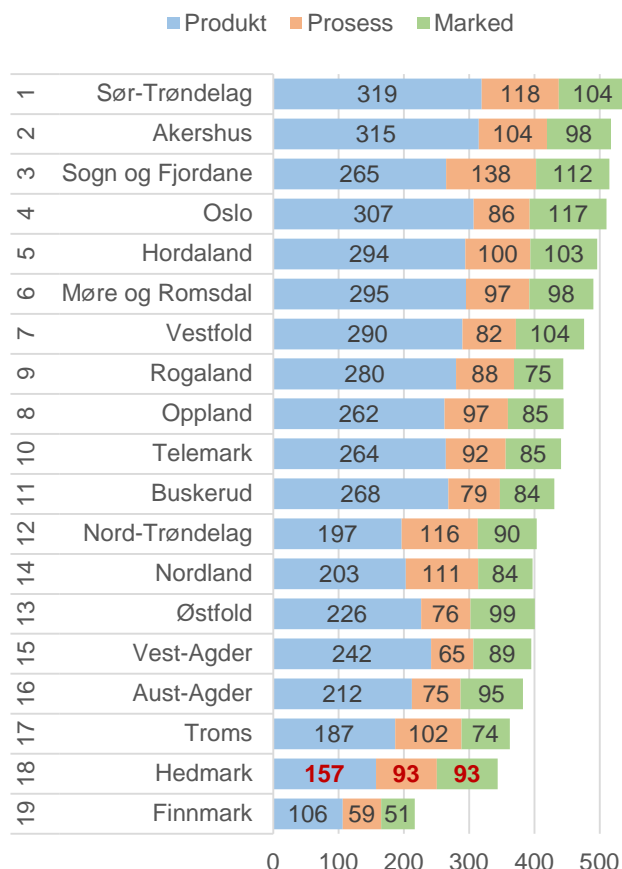
Innovasjonsgraden innen design og metode er omtrent like høy som i landet som helhet. For de øvrige indikatorene har Hedmark en lavere innovasjonsgrad enn landsgjennomsnittet.

6.1.2 Innovasjonsgrad fylker

Hvis vi skal foreta en rangering av fylkene når det gjelder andeler innovative foretak, kan vi kombinere resultatene fra de to tabellene vi har vist på de foregående sidene. Vi får da en rangering som vist i figuren til høyre. Sør-Trøndelag har den høyeste innovasjonsgraden, fulgt av Akershus, Sogn og Fjordane og Oslo. Da vi lagde tilsvarende rangering for innovasjonsundersøkelsen i 2010, var det Møre og Romsdal som kom på topp.

Figuren illustrerer også at det er liten forskjell mellom fylkene, bortsett fra Finnmark og Hedmark som har en del lavere frekvens av innovative foretak. Når det er lite som skiller fylkene, vil rangeringen bli ganske sterkt påvirket av valg av indikatorer.

Finnmark skiller seg ut gjennom å ha en vesentlig lavere score enn de øvrige fylkene, også Hedmark som kom nest sist. Hedmark gjør det riktig nok dårligere enn Troms og Aust-Agder, som også har en lav innovasjonsgrad.

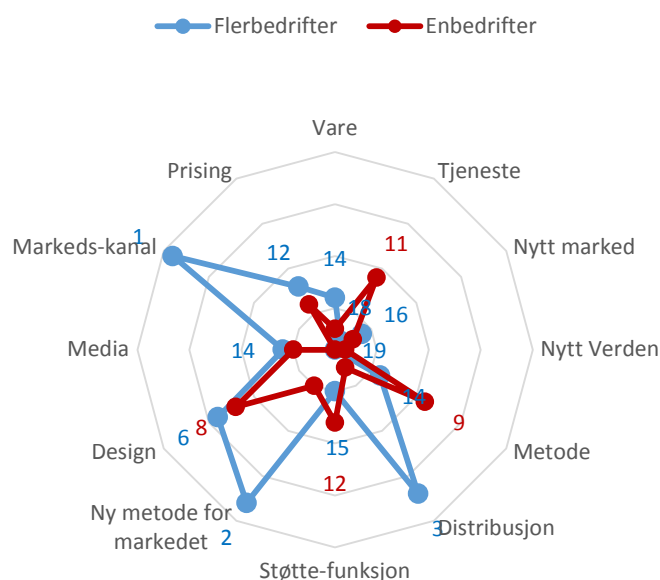
Figur 84: Innovasjonsgrad i fylkene

6.1.3 Rangering for en- og flerbedriftsforetakene

I figuren til høyre kan vi se hvordan Hedmark scorer for de 12 innovasjonstypene, for henholdsvis de lokale enbedriftsforetakene, og for sine avdelinger av større foretak med virksomhet flere steder.

Flerbedriftsforetakene i Hedmark er landets mest innovative når det kommer til markedsinnovasjoner i form av nye måter for produktplassing eller salgskanaler. Flerbedriftsforetakene i Hedmark scorer også godt på indikatoren for distribusjon og metoder som er nye for markedet.

Det står dårligere til med enbedriftsforetakene. Hedmark rangerer over middels på to indikatorer: Andelen bedrifter som har introdusert markedsinnovasjoner i form av endring i *design* og andelen bedrifter som har introdusert nye eller forbedrede *metoder* for produksjon eller framstilling av varer, er over middels høy.

Figur 85: Rangering for Hedmark for de ulike innovasjonstypene.

6.1.4 Innovasjonsgrad i regionene

Andelen innovative bedrifter varierer ikke så mye mellom fylker, men variasjonene er sterkere mellom regioner. To regioner er slått sammen på grunn av lavt antall bedrifter som er med i undersøkelsen, slik at det er 83 regioner som er rangert.

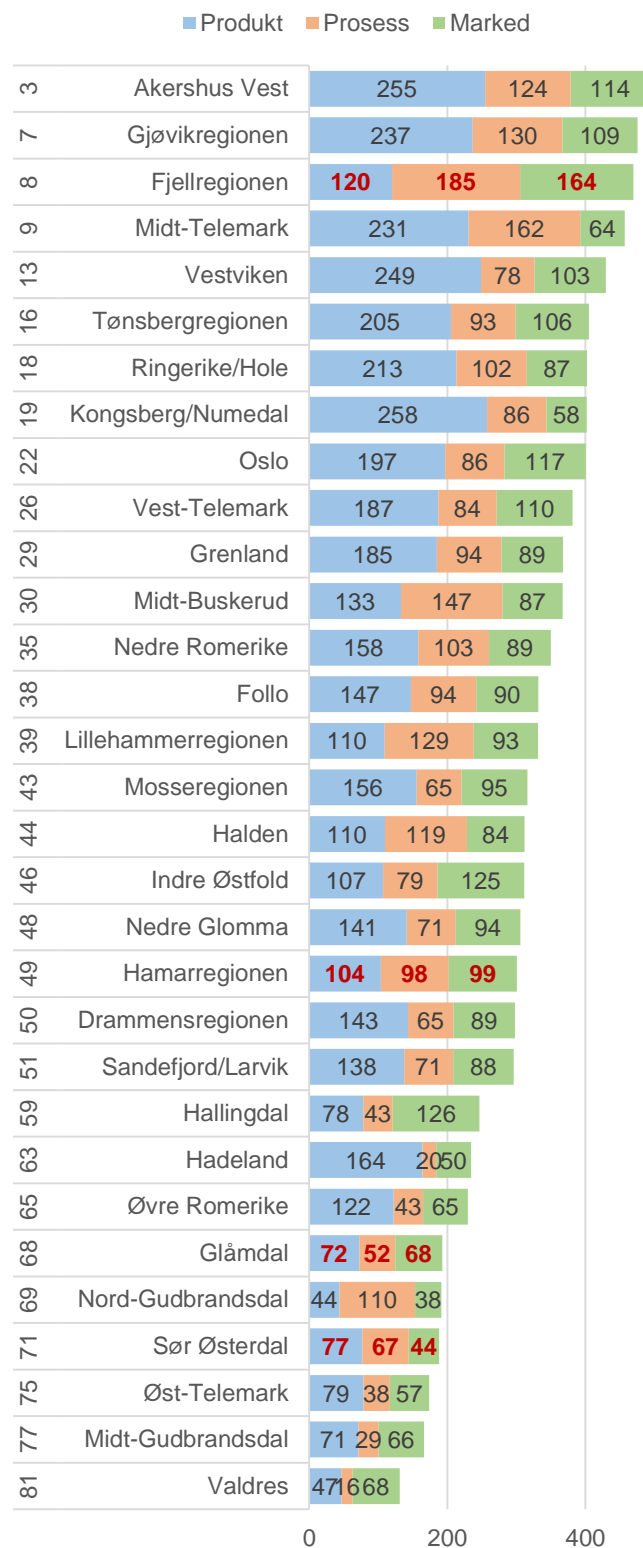
I figuren til høyre har vi vist hvordan regionene på Østlandet kom ut.

I Fjellregionen er næringslivet innovativt. Fjellregionen er blant de ti mest innovative regionene i Norge.

Hamarregionen er nest mest innovativt blant regionene i Hedmark, men under middels på landsbasis.

Glåmdal og Sør-Østerdal har et næringsliv som oppgir at det er lite innovativt.

Undersøkelsen baserer seg på selvrappotering. Det kan være både strukturelle og kulturelle forskjeller i besvarelsen av en slik undersøkelse. Både Glåmdal og Sør-Østerdal er regioner med relativt mye næringsliv knyttet til landbruk og relativt lite næringsliv knyttet til teknologiske tjenester. Kanskje er bedrifter innen teknologiske tjenester generelt mer innovative enn landbruksbedrifter? Kanskje *tror* de at de er det, og derfor oppgir de det i besvarelsen? Kanskje ikke. I tillegg kan det være ulike språklige tolkninger av begrepet *innovasjon*, og dette kan også ha hatt en innvirkning på besvarelsen av undersøkelsen. Hvert fall bør man ha dette og hint i bakhodet når man skal tolke dataene for innovasjonsgraden i norsk næringsliv. Dette vil vi forsøke å ta høyde for i analysene på de neste sidene, der vi skal se på det som vi kaller for innovasjonsklima.

Figur 86: Innovasjonsgrad i regionene, etter samme metode som for fylker på forrige side.

6.2 Innovasjonsklima

Andelen av innovative foretak varierer ganske sterkt mellom ulike bransjer. I en bransje som produksjon av datamaskiner og elektroniske produkter oppgir over 65 prosent av foretakene at de har introdusert nye produkter på markedet, mens i andre bransjer er andelen null. Samtidig øker sannsynligheten for at bedriften er innovativ med størrelsen til bedriften. Dermed vil en region som har mange bedrifter i bransjer med høy innovasjonsgrad naturlig få en høyere andel innovative bedrifter, mens regioner med mange bedrifter i bransjer med lav andel innovative bedrifter vil sannsynligvis få lave andeler med innovative bedrifter. Vi kan måle andelen innovative bedrifter i regionene, der vi samtidig korrigerer for ulikheter i bransjestruktur og fordeling mellom små og store bedrifter. Da får vi et uttrykk for om regionen har høy eller lav andel innovative foretak gitt sin bransje- og størrelsesstruktur. Vi kaller dette for *innovasjonsklima*^v. Vi konsentrerer oss om enbedriftsforetakene i denne analysen. Resultatene av denne analysen er gitt i tabellen under.

Tabell 11: Innovasjonsklima, målt som over eller underhyppighet i et område for at en bedrift er innovativ gitt bransje og størrelse. Verdiene er gjort om til rangering, der 1=beste fylke og 19=dårligste.

Rang	Fylke	Produkt				Prosess			Marked			
		Vare	Tjeneste	Nytt marked	Nytt Verden	Metode	Distribusjon	Støtte-funksjon	Design	Media	Markeds-kanal	Pricing
1	Oppland	1	2	1	5	3	3	3	11	4	17	8
2	Sogn og Fjordane	5	12	4	10	4	9	1	1	1	1	1
3	Akershus	2	9	2	4	6	7	8	7	10	11	18
4	Møre og Romsdal	4	10	8	3	7	10	7	3	12	5	16
5	Sør-Trøndelag	14	5	3	2	8	8	5	15	9	7	5
6	Hordaland	10	8	6	6	13	11	2	5	5	13	10
7	Vestfold	3	4	9	12	19	13	14	4	13	2	7
8	Oslo	12	6	5	9	17	6	16	6	7	3	13
9	Nordland	15	7	10	13	2	12	11	9	3	4	6
10	Buskerud	13	16	12	1	12	18	18	13	11	6	9
11	Nord-Trøndelag	11	11	13	18	1	1	6	2	16	12	15
12	Vest-Agder	7	15	7	11	15	19	13	10	14	9	3
13	Rogaland	6	14	11	8	14	15	4	18	18	15	14
14	Telemark	8	17	14	7	9	14	15	12	15	16	4
15	Østfold	16	18	15	15	16	17	17	14	2	14	12
16	Aust-Agder	9	19	18	14	18	4	12	16	6	10	2
17	Troms	18	3	19	16	5	2	10	19	8	18	17
18	Finnmark	19	1	16	17	11	5	19	17	19	8	19
19	Hedmark	17	13	17	19	10	16	9	8	17	19	11

Oppland er rangert på topp av fylkene, mens Hedmark er rangert sist. Det er litt overraskende, ettersom disse to fylkene har mange likhetstrekk ellers.

Hedmark faller på rangeringen når vi justerer for bransjestruktur og størrelse. Dermed skyldes den lave innovasjonsgraden andre ting enn målbare strukturelle forhold.

6.2.1 Innovasjonsklima i regionene

Vi kan bruke samme metode for å beregne innovasjonsklima i regionene. Vi tar da utgangspunkt i rangeringer for hver enkelt innovasjonstype. Resultatene for regionene på Østlandet er vist i tabellen under.

Tabell 12: Innovasjonsklima, målt som sannsynlighet for at en bedrift er innovativ gitt bransje og størrelse. Tallene i tabellen viser rangering for hver av indikatorene fra 1=beste region til 83=dårligste region.

Rang	Region	Produkt				Prosess			Marked				Produkt	Prosess	Marked
		Vare	Tjeneste	Nytt marked	Nytt Verden	Metode	Distribusjon	Støtte-funksjon	Design	Media	Markeds-kanal	Prising			
3	Gjøvikregionen	2	21	1	5	11	17	20	24	9	25	17	1	11	18
5	Vest-Telemark	7	24	12	1	77	10	6	3	67	15	9	5	42	6
6	Fjellregionen	10	7	7	66	4	16	1	5	40	55	2	14	2	9
11	Vestviken	9	14	11	2	50	75	46	33	25	17	21	4	57	23
18	Akershus Vest	24	42	26	15	26	45	44	29	48	38	66	21	29	35
23	Øvre Romerike	17	18	14	22	78	53	38	41	45	71	23	12	73	48
24	Lillehammerregionen	68	6	43	31	21	2	7	14	43	66	39	40	9	25
25	Follo	35	19	23	27	34	15	36	26	53	70	59	25	27	44
27	Nedre Romerike	21	44	22	34	29	23	26	50	28	21	57	28	24	42
28	Midt-Buskerud	40	78	41	13	3	74	81	47	55	62	58	35	8	53
29	Hallingdal	47	28	21	49	71	62	78	21	2	5	8	38	77	4
30	Oslo	37	27	33	28	56	35	50	27	39	34	48	31	54	27
33	Kongsberg/Numedal	15	81	45	3	39	76	83	52	70	50	67	22	59	63
36	Tønsbergregionen	32	46	49	21	46	31	54	30	50	20	35	36	48	28
37	Midt-Telemark	6	71	31	23	12	54	67	56	83	77	77	23	25	80
38	Sandefjord/Larvik	31	29	19	51	64	81	17	38	51	23	53	30	61	40
40	Indre Østfold	34	54	38	48	52	42	71	16	13	26	24	42	65	16
43	Mossregionen	49	30	32	25	65	79	45	23	60	59	50	33	70	41
50	Grenland	38	53	58	33	32	44	52	48	27	40	27	47	35	43
51	Midt-Gudbrandsdal	65	2	35	65	38	55	19	53	59	76	38	39	39	66
53	Drammensregionen	42	45	50	35	61	39	57	39	38	37	29	46	62	37
54	Ringerike/Hole	39	39	63	36	45	65	11	11	75	81	32	53	44	38
58	Hamarregionen	61	34	56	74	41	49	39	28	47	49	31	61	45	32
59	Nedre Glomma	48	72	61	38	54	40	48	60	16	41	45	56	53	47
60	Nord-Gudbrandsdal	55	64	44	73	6	64	13	83	37	83	37	59	10	81
69	Valdres	71	66	71	41	75	56	61	25	29	52	71	69	78	33
77	Hadeland	56	70	47	71	79	69	70	82	77	64	80	62	81	83
78	Øst-Telemark	74	80	75	29	80	72	77	72	72	80	16	70	82	77
80	Glåmdal	75	76	80	76	73	66	72	54	57	53	78	79	79	60
81	Halden	83	47	78	83	60	83	37	76	20	75	76	81	67	76
83	Sør Østerdal	72	73	82	81	48	51	63	80	65	78	75	82	64	82

Selv når vi korrigerer for bransjestruktur og størrelse, kommer Fjellregionen ut som en region med et særdeles innovativt næringsliv. Fortsatt rangerer Hamarregionen noe under middelerdien og Glåmdal og Sør-Østerdal på bunn. Både Glåmdal og Sør-Østerdal kommer relativt dårligere ut når vi justerer for bransjestruktur og størrelse. Gitt at den språklige og kulturelle forståelsen av spørsmålene i undersøkelsen er like i regionene i Norge, har Fjellregionen noe i sitt næringsliv som gjør dem innovative, som Glåmdal og Sør-Østerdal ikke har. Kanskje de kan ha noe lære av Fjellregionen?

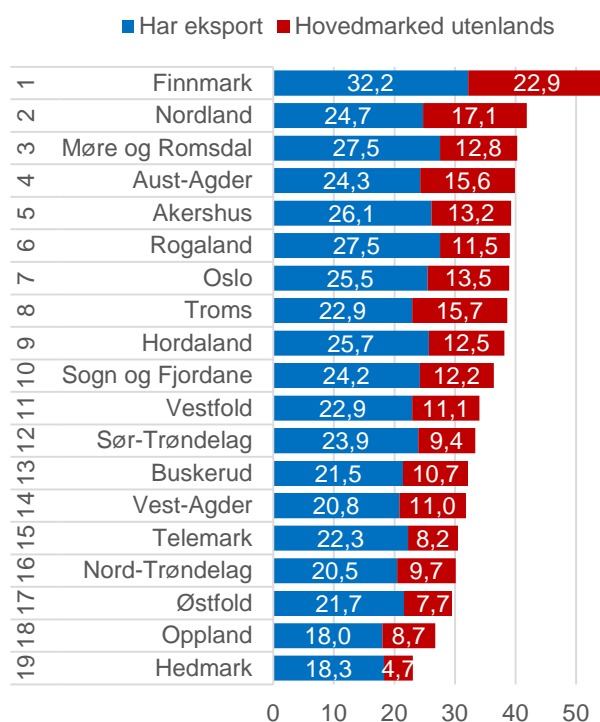
6.3 Internasjonalisering

Hvilke fylker har det mest internasjonale næringslivet? Innovasjonsundersøkelsen har også data om hvorvidt bedriftene selger varer og tjenester til utlandet, og om de har sitt hovedmarked utenlands. Det kan vi bruke for å se hvordan tilbøyeligheten til å selge varer og tjenester utenlands varierer mellom fylkene.

I figuren til høyre ser vi hvordan andelen som har eksport og som har sitt hovedmarked utenlands varierer mellom fylkene.

Finnmark har den høyeste andelen av eksportbedrifter i utvalget. Finnmark har også den høyeste andelen av bedrifter med hovedmarkedet utenlands.

Hedmark og Oppland har den laveste andelen eksportbedrifter, og Hedmark har den laveste andelen bedrifter som har sitt hovedmarked utenlands. Målt med denne metoden har Hedmark det minst internasjonale næringslivet blant fylkene i Norge.

Figur 87: Andel av bedrifter i innovasjonsundersøkelsen som oppgir at de selger til utlandet, og som har sitt hovedmarked utenlands.

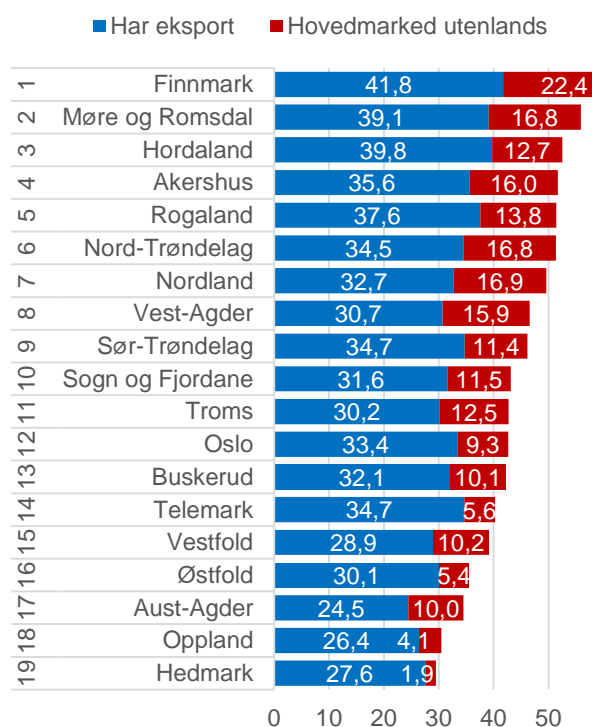
6.3.1 Andel ansatte i eksportbedrifter

I figuren over viste vi andelen av bedrifter med eksport. Da vil små og store bedrifter telle like mye. Vi kan også se på andelen av de ansatte som arbeider i eksportbedrifter.

Det er høyere andeler av ansatte i bedrifter med eksport. Det er fordi store bedrifter har sterkere tilbøyelighet til å ha eksport.

Rangeringen av fylkene blir noe annerledes. Finnmark er fremdeles på topp, men nå er Møre og Romsdal nummer to, Hordaland nummer tre og Akershus nummer fire.

Hedmark og Oppland er også fylkene med lavest andel *ansatte* i eksportbedrifter.

Figur 88: Andel av ansatte i innovasjonsundersøkelsen i bedrifter som oppgir at de selger til utlandet, og som har sitt hovedmarked utenlands.

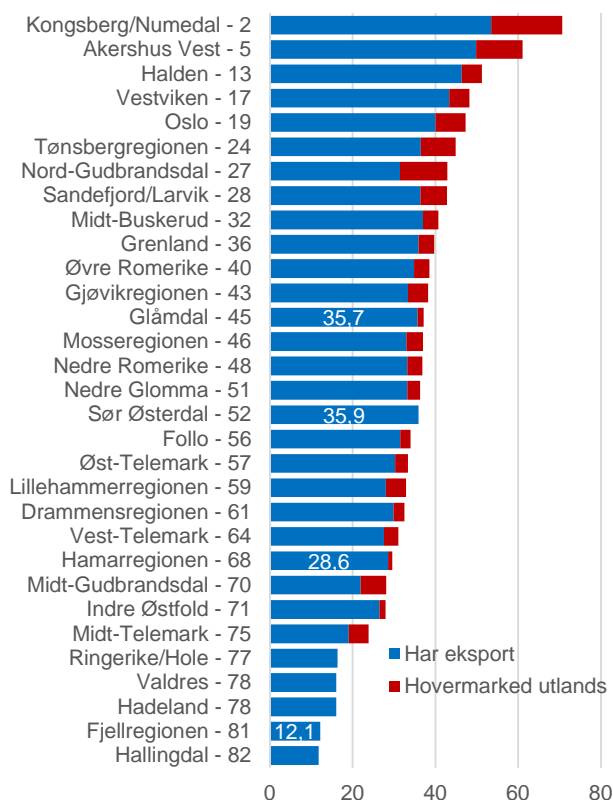
6.3.2 Internasjonalisering regioner

Andelen av bedrifter som har eksport varierer ganske sterkt mellom regionene.

I Glåmdal og Sør-Østerdal oppgir 35 prosent av bedriftene at de eksporterer sine varer og tjenester utenlands. I mange regioner på Østlandet er andelen eksportbedrifter på omkring 35 prosent.

I Hamarregionen er andelen eksportbedrifter noe lavere.

Kun et fåtall av bedriftene i Fjellregionen har eksport.

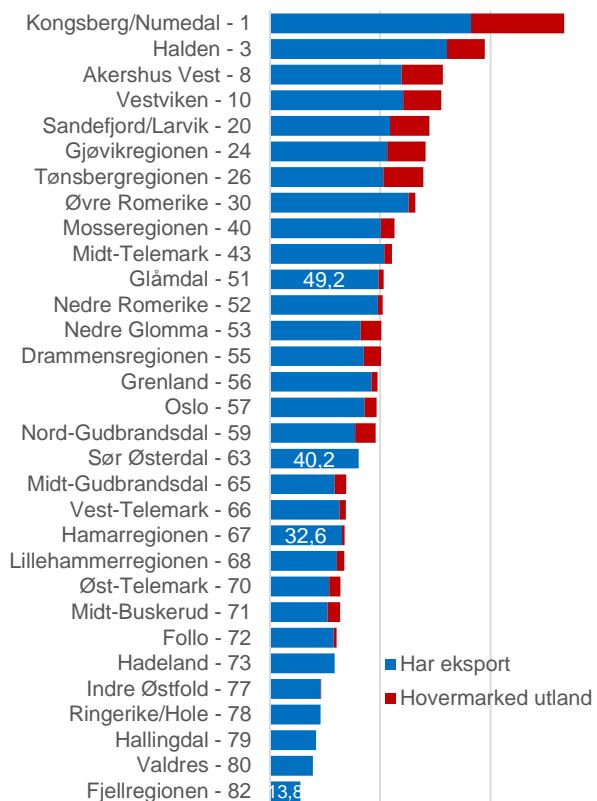

Figur 89: Andel av bedriftene i innovasjonsundersøkelsen som har eksport og som har sitt hovedmarked utenlands.

6.3.3 Andel ansatte i eksportbedrifter

Vi kan også se på hvor stor andel av de ansatte som arbeider i eksportbedrifter.

Andelen ansatte i eksportbedrifter er noe større for samtlige regioner, men den relative rangeringen i forhold til hverandre er lik. Glåmdal har høyest andel ansatte i eksportbedrifter. Nesten halvparten av de ansatte i privat sektor jobber i eksportbedrifter. Fjellregionen har en lav andel ansatte i eksportbedrifter, i tråd med regionens lave andel bedrifter som har eksport.

Figur 90: Andel av ansatte i bedrifter som har eksport og som har sitt hovedmarked utenlands.

7. NæringsNM

NæringsNM er utviklet for å måle hvordan næringslivet presterer i ulike områder i Norge. For å måle næringsutviklingen i en kommune, ser vi på fire mål: Nyetableringer, lønnsomhet, vekst og næringslivets størrelse^{vi}.

NæringsNM	Nyetableringer	<ol style="list-style-type: none"> 1. Etableringsfrekvens: Antall nyregistrerte foretak som andel av eksisterende foretak i begynnelsen av året 2. Bransjejustert etableringsfrekvens: Basert på etableringsfrekvens, justert for effekten av bransjestrukturen 3. Vekst i antall foretak: Etableringsfrekvensen fratrukket nedlagte foretak
	Lønnsomhet	<ol style="list-style-type: none"> 4. Andel foretak med positivt resultat før skatt 5. Bransjejustert lønnsomhet: Andel foretak med positivt resultat før skatt, justert for effekten bransjestruktur, bedriftens omsetning og alder. 6. Andel foretak med positiv egenkapital
	Vekst	<ol style="list-style-type: none"> 7. Andel foretak med omsetningsvekst høyere enn prisstigningen (KPI) 8. Andel foretak med realvekst justert for bransjestruktur, bedriftens omsetning og alder. 9. Andel foretak med vekst i verdiskaping 10. Andel foretak med vekst i verdiskaping, justert for bransjestruktur, bedriftens omsetning og alder.
	Næringslivets størrelse	<ol style="list-style-type: none"> 11. Antall arbeidsplasser i næringslivet som andel av befolkningen

Nyetableringer i regioner og kommuner blir målt med tre indikatorer. Den første, etableringsfrekvens, måler antall nyregistrerte foretak i forhold til eksisterende antall foretak i begynnelsen av året. Bransjejustert etableringsfrekvens er etableringsfrekvensen fratrukket virkningen av bransjestrukturen i regioner og kommuner. Denne indikatoren forteller oss om regionen har få eller mange etableringer når vi tar hensyn til at etableringsfrekvensen varierer mye mellom ulike bransjer. Den tredje indikatoren er vekst i antall foretak. Dette vil være etableringsfrekvensen fratrukket frekvensen av nedlagte foretak, samt innflyttede foretak fratrukket utflyttede.

Lønnsomheten i regionenes næringsliv blir målt med tre indikatorer. Den første er andel foretak med positivt resultat før skatt. I tillegg har vi målt andelen lønnsomme foretak justert for bransjestruktur, bedriftens omsetning og alder. Den tredje indikatoren er andel foretak med positiv egenkapital.

Vekst i regionene er målt med andel foretak med omsetningsvekst større enn prisstigningen. Også her har vi en indikator som justerer for bransjestruktur, omsetning og alder. Den tredje indikatoren er andel foretak av samtlige regnskapspliktige foretak på stedet, som har vekst i verdiskapingen. Det er også en siste indikator der det er justert for forskjeller i bransjestruktur, omsetning og alder til foretakene.

Indikatoren ”næringslivets størrelse” er antall arbeidsplasser i næringslivet som andel av befolkningen på stedet. For hver indikator rangeres både regioner og kommuner. Rangeringsnumrene legges så sammen innenfor hver gruppe. Til slutt summeres rangeringsnumrene for de fire indeksene nyetablering, lønnsomhet, vekst og næringslivets størrelse. Regionen og kommunen som har lavest sum, kommer ut som vinner av NæringsNM.

7.1 Nyetableringer

Etableringsfrekvensen er antall nyetablerte foretak som prosent av antall eksisterende foretak i begynnelsen av året.

Etableringsfrekvensen i Norge har vært ganske høy i hele perioden fra 2001 til 2006, før den begynte å synke. I de siste årene har landets etableringsfrekvens ligget rundt sju prosent.

I hele perioden vi har målt for har etableringsfrekvensen i Hedmark vært lavere enn etableringsfrekvensen på landsbasis. Etableringsfrekvensen har steget de siste to årene, og var på 6 prosent i 2013.

7.1.1 Etableringsfrekvens i fylkene

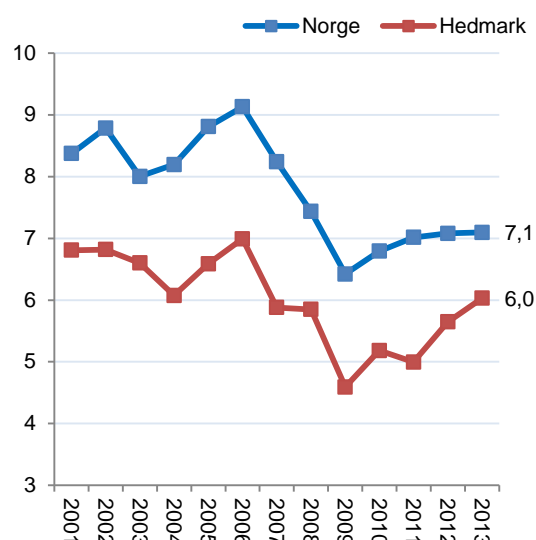
I figuren til høyre ser vi etableringsindeksen i alle fylkene, for 2013, og som gjennomsnitt for de ti siste årene.

Oslo har hatt høyest etableringsfrekvens, mens Sogn og Fjordane har lavest etableringsfrekvens både i 2013 og i snitt siste ti år.

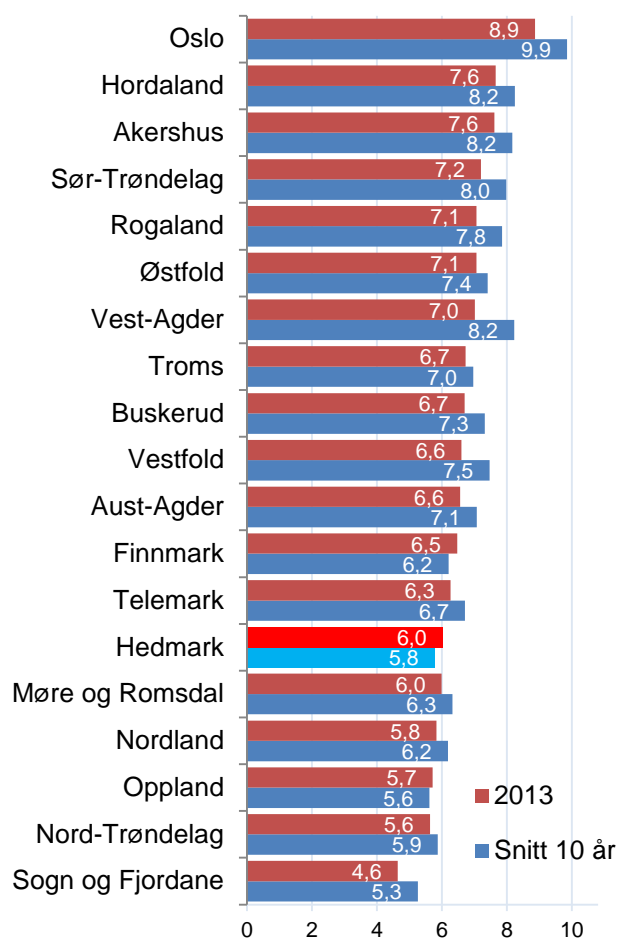
Noe av forskjellen i etableringsfrekvensen mellom fylkene kan forklares av bransjestrukturen. Enkelte fylker har mange foretak i bransjer hvor det er mange nyetableringer, som i tjenesteytende sektor. Andre fylker har en stor andel av bedriftene i bransjer med lite nyetablering, som industri og landbruk. Oslo og Akershus har en fordelaktig næringsstruktur for å få mange nyetableringer.

Det kan se ut til at vekst, og spesielt høy vekst i befolkningen, forårsaker høy etableringsfrekvens. Høy etableringsfrekvens har sannsynlig vis mindre effekt på arbeidsplassvekst og dermed befolkning. Det er fordi nyetableringene stort sett er små, og utgjør en liten andel av samlet antall ansatte.

Etableringsfrekvensen i Hedmark er litt under medianverdien, men bedre enn i fem andre fylker.

Figur 91: Etableringsfrekvensen i Norge og Hedmark i perioden 2001-2013.

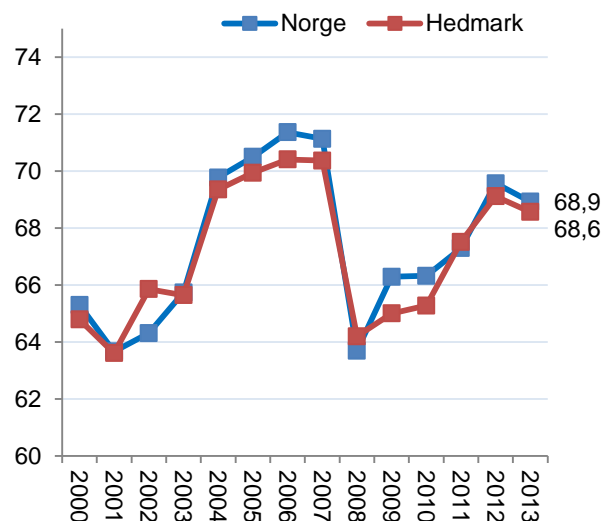
Figur 92: Etableringsfrekvensen i fylkene i 2013, og gjennomsnitt av etableringsfrekvensen for siste ti år.

7.2 Lønnsomhet

Lønnsomheten i næringslivet måles som andel av foretakene med positivt resultat før skatt. Med denne metoden teller små og store foretak likt.

Lønnsomheten i norsk næringsliv var på topp i årene fra 2004 til 2007. I 2008 sank lønnsomheten brått, for deretter å stige de tre neste årene. I 2013 hadde 68,9 prosent av alle regnskapspliktige foretak positivt resultat før skatt, noe som var en liten nedgang fra 2012.

Andelen lønnsomme bedrifter i Hedmark er omtrent like høy som andelen nasjonalt. Det har den også vært siden 2000.

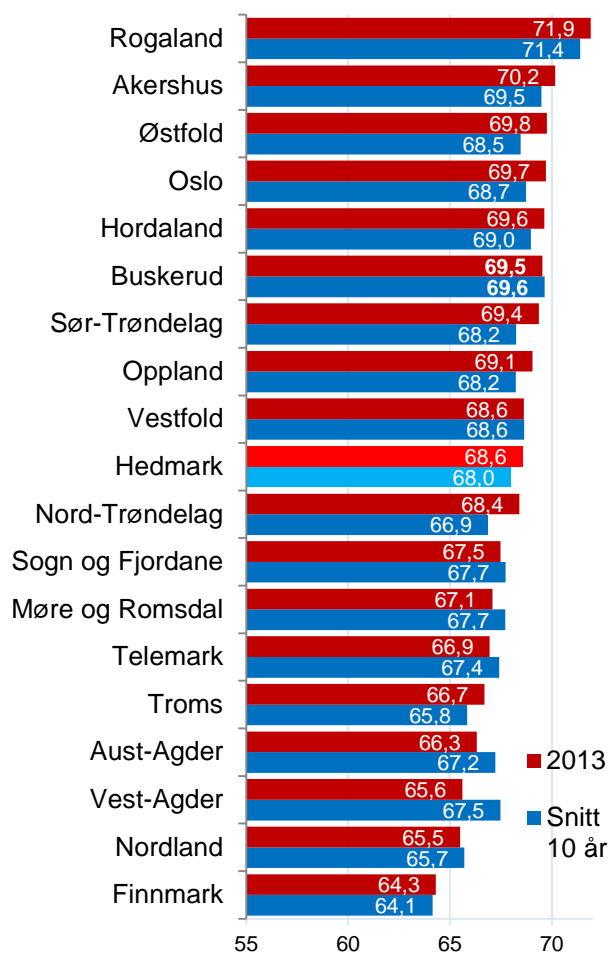
Figur 93: Prosentvis andel foretak med positivt resultat før skatt i Norge og Hedmark i perioden 2000-2012.

7.2.1 Andel lønnsomme foretak i fylkene

I figuren ved siden av ser vi hvordan andelen lønnsomme foretak varierer mellom fylkene i Norge.

Rogaland har den beste lønnsomheten, som vanlig, i de siste årene. Akershus kom på andreplass. Nabofylket Østfold kom på tredjeplass, den beste plasseringen siden 2000. Østlandet gjør det bedre i NæringsNM for 2013 enn tidligere.

Vi så i figuren over at andelen lønnsomme foretak i Hedmark er omtrent like høy som andelen nasjonalt. Hedmark rangerer også middels blant fylkene i Norge. Andelen lønnsomme foretak er ca. like høy i Vestfold og Nord-Trøndelag.

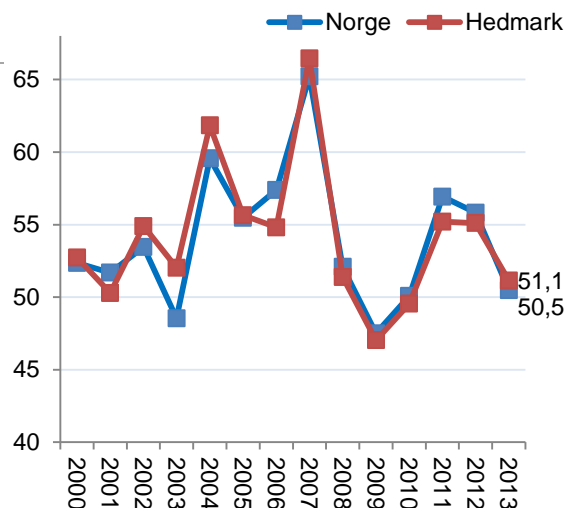

Figur 94: Prosentvis andel foretak med positivt resultat før skatt i fylkene i 2013 og i snitt siste ti år.

7.3 Vekst

Andel vekstforetak i Norge var rekordhøy i 2007, da 65,2 prosent av foretakene hadde omsetningsvekst høyere enn prisstigningen. Andel vekstforetak sank deretter dramatisk de to neste årene, og var på 47,5 prosent i 2009. Etter dette tok andelen vekstforetak seg opp, men falt ganske mye fra 2012 til 2013. I 2013 hadde 50,5 prosent av alle foretakene i Norge omsetningsvekst høyere enn prisstigningen.

Hedmark har en litt høyere andel vekstforetak enn landsgjennomsnittet, men andelen har vært tilnærmet lik andelen på landsbasis i hele perioden vi har målt for. Drøye halvparten av foretakene i Hedmark hadde en omsetningsvekst høyere enn prisstigningen i 2013.

Figur 95: Andel foretak med omsetningsvekst høyere enn prisstigningen i Hedmark og Norge i perioden 2000-2012.

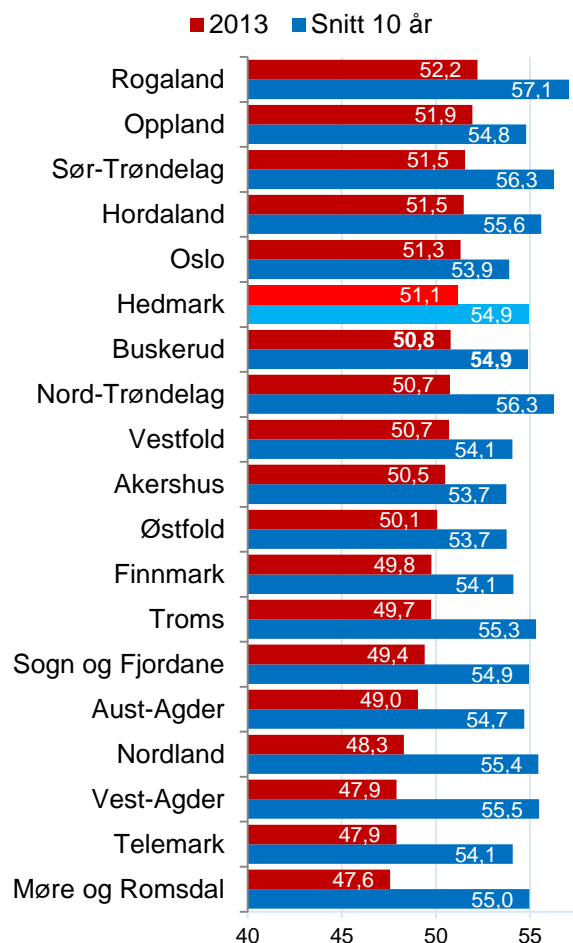
7.3.1 Andel vekstforetak i fylkene

Rogaland hadde høyest andel vekstforetak i næringslivet av fylkene i 2013.

Denne indikatoren er av og til vanskelig å forstå og tolke bevegelsene til. Den rimer ganske dårlig for Akershus som har en middels plassering, men hvor næringslivet vokser raskt i antall arbeidsplasser. Det er også vanskelig å forstå hvorfor fylker som Hedmark og Nord-Trøndelag kan ha høyere andel vekstforetak enn Akershus.

Samtlige fylker har en lavere andel vekstforetak i 2013 sammenliknet med den siste tiårsperioden.

Hedmark har en over middels høy andel vekstforetak. Den har også vært relativt høy de siste ti årene.

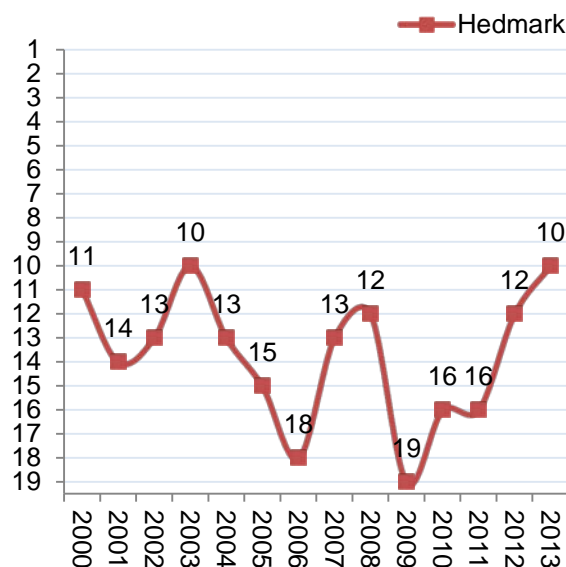

Figur 96: Andel foretak med omsetningsvekst høyere enn prisstigningen i fylkene i 2012 og i snitt for siste ti år.

7.4 NæringsNM for fylkene

NæringsNM er en rangering av kommuner, regioner og fylker basert på et sett med elleve indikatorer for nyetableringer, lønnsomhet, vekst og næringslivets størrelse. Formålet er å komme fram til et mål som forteller hvordan næringslivet samlet sett gjør det i en region. Telemarksforskning har utarbeidet NæringsNM for NHO de siste elleve årene.

Hedmark kom på tiende plass i årets NæringsNM. Det er sammen med plasseringen i år 2003 den beste plasseringen Hedmark har oppnådd i NæringsNM. Hedmark kom på sistede plass i 2009, men har deretter karret seg oppover. Det har vært en svært positiv utvikling i Hedmarks bevegelser i NæringsNM de siste fire årene.

Figur 97: Rangeringen til Hedmark i NæringsNM i perioden 2000-2013.

7.4.1 Fylkenes plassering

For å rangere fylkene bruker vi en enklere indeks basert på etableringsfrekvens, andel lønnsomme foretak og andel vekstforetak. Disse indikatorene er transformert til et tall mellom 0 og 10, der 0 er dårligste fylke og 10 er beste fylke.

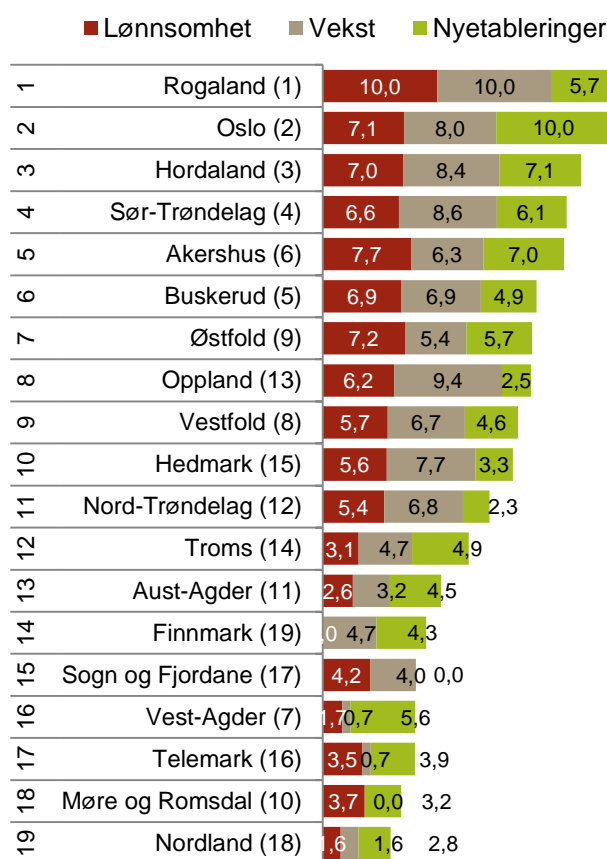
Rogaland kom best ut av fylkene i 2013, foran Oslo og Hordaland. Sør-Trøndelag ble nummer fire.

I toppskiktet er plasseringen i år ganske lik plasseringen de siste ti årene. Men i mellomskiktet og på bunn har det skjedd noen endringer.

Fylker som etter finanskrisen generelt har gjort det dårlig på næringsvidet, som Østfold, Hedmark og Oppland, har klatret opp på årets plassering. Også Finnmark har gjort et kraftig hopp opp.

Møre og Romsdal og Vest-Agder har falt mange hakk i 2013 fra snittplasseringen de siste ti årene.

I de ti foregående årene har Hedmark hatt en snittplassering som nummer 15. I 2013 har Hedmark da gått opp fem trinn fra snittplasseringen.

Figur 98: NæringsNM for fylkene basert på tall fra 2013. Tallene i parentes angir rangering for perioden 2004-2013.

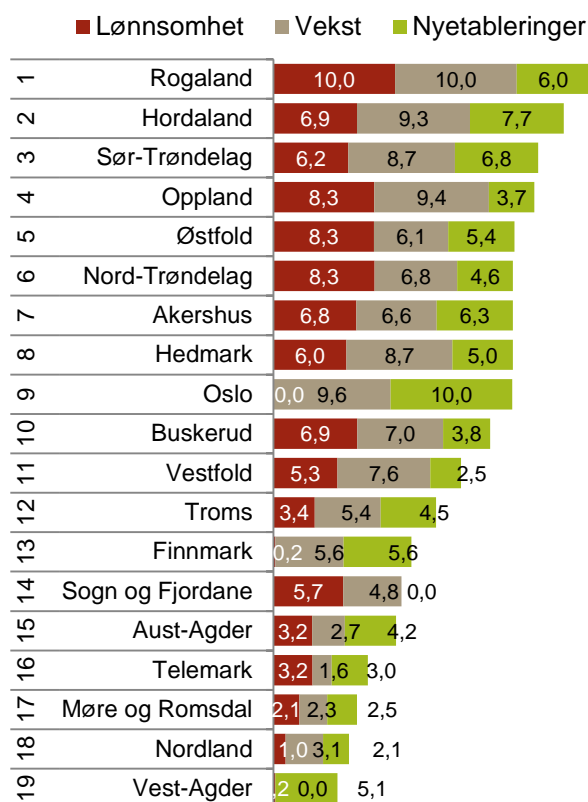

7.4.2 Justert NæringsNM

Skyldes Stavangerregionens og Rogaland sterke posisjon i NæringsNM oljen? I år har vi laget indikatorer for lønnsomhet, vekst og nyetableringer der vi justerer for variasjoner mellom stedene med hensyn til bransjestruktur, bedriftenes størrelse (omsetning) og alder. Vi har da undersøkt om noen steder har bedre lønnsomhet og vekst enn andre, for bedrifter i samme bransje og størrelse, og om det er mange nyetableringer i forhold til stedenes bransjestruktur. Da får vi mål for utviklingen, som filtrerer bort strukturelle forskjeller.

Rogaland har de beste resultatene også med denne metoden, selv om forskjellene er noe mindre. Hordaland, Sør-Trøndelag og Oppland kommer på de neste plassene med denne metoden. Fylker som Oppland, Hedmark, Østfold og Nord-Trøndelag kommer bedre ut når vi justerer for bransje- og størrelsesstruktur. Oslo, Vest-Agder og Møre og Romsdal kommer dårligere ut.

Noe av Hedmarks middelmådige plassering kan derfor skyldes bransjestrukturen, størrelsen og alderen.

Figur 99: Bransje- og størrelsesjusterte indikatorer for fylkene.

7.5 NæringsNM for regioner

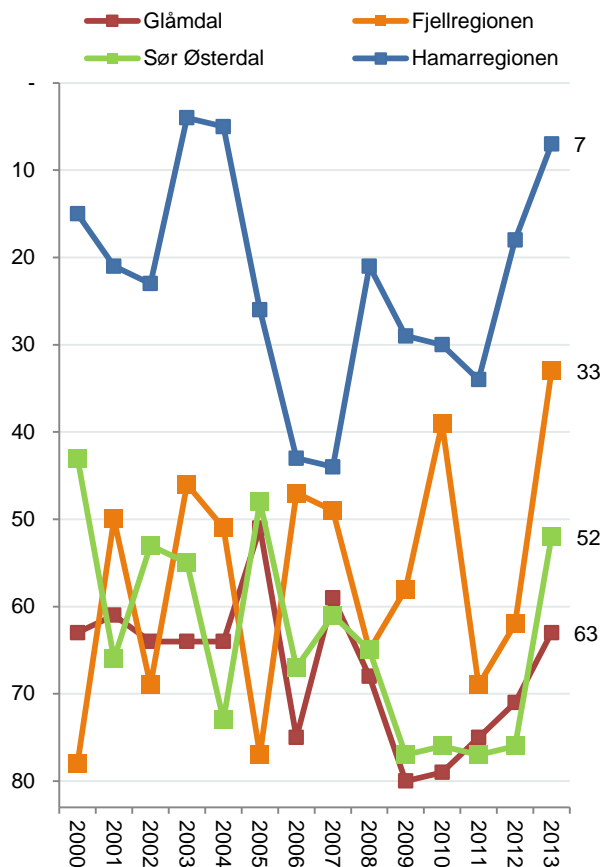
Hamarregionen har den desidert beste plasseringen blant regionene i Hedmark i 2013. Hamarregionen kom på 7. plass. Det er en forbedring fra de to foregående årene. Hamarregionen har i nesten alle år kommet over medianverdien på NæringsNM.

Fjellregionen har gjort et kraftig hopp fra fjoråret, og kom på 33. plass i årets NæringsNM. Det er bare i år og i 2009 at Fjellregionen har fått en plassering over medianen.

Sør-Østerdal kom på 52. plass i årets NæringsNM. Det er også en sterk forbedring fra året før, da regionen kom nesten helt nederst. Sør-Østerdal hadde en «down»-periode i fire år, men den ser nå ut til å ha tatt slutt.

Også Glåmdal gjør det bedre enn før i NæringsNM, selv om det er et godt stykke igjen til toppskiktet. Men med tanke på at Glåmdal kom sist i NæringsNM i 2009, er forbedringen til årets 63. plass en god forbedring.

Selv om de tre sistnevnte regionene ikke har en høy plassering, er det et godt tegn at samtlige regioner i Hedmark har forbedret sin posisjon i NæringsNM det siste året.

Figur 100: Rangeringen til regionene i Hedmark i NæringsNM i perioden 2000-2013. Rangering blant 80 regioner.

7.5.1 Regionene på Østlandet

Regionenes plassering i NæringsNM er basert på et sett med 11 indikatorer for nyetableringer, lønnsomhet, vekst og næringslivets størrelse.

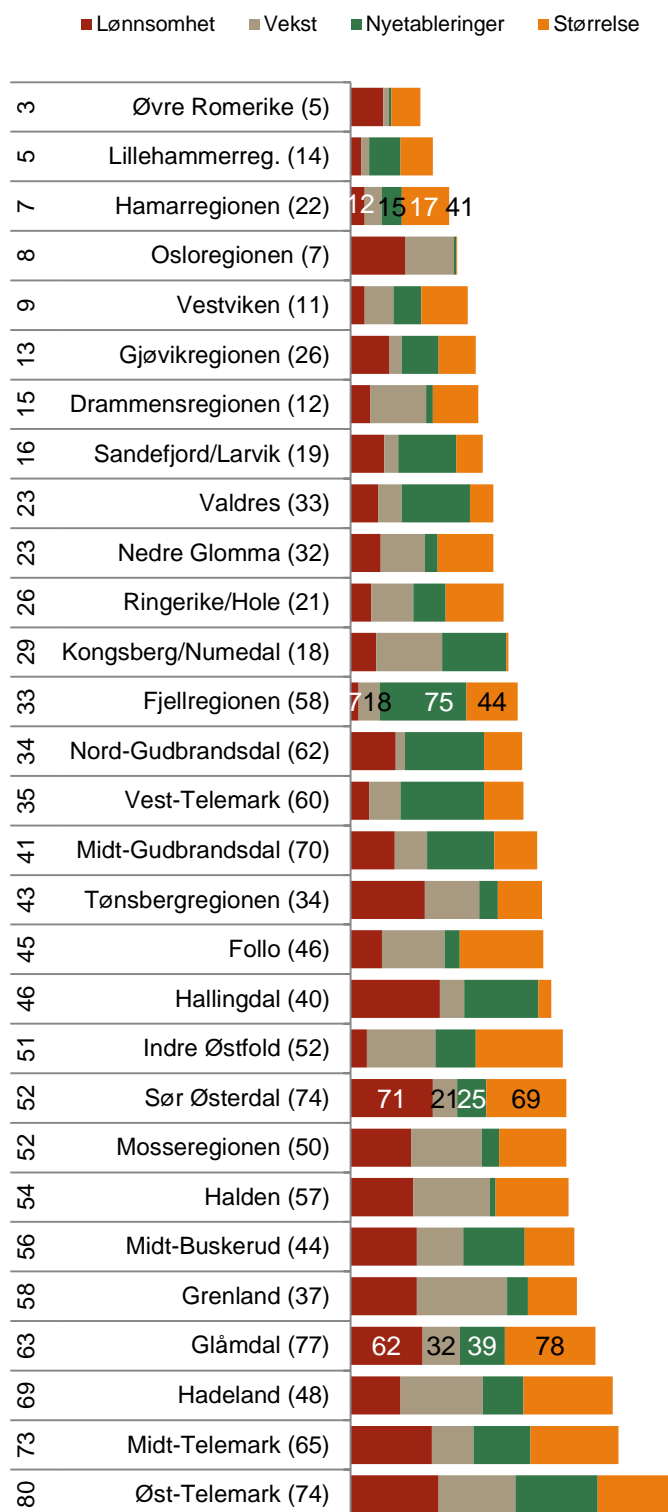
Det er regionene på Vestlandet som har gjort det sterkest i NæringsNM, og Stavangerregionen er på topp for både 2013 og siste ti år. Regionene på Østlandet gjør det imidlertid relativt sett bedre i 2013 enn de forrige årene.

Hamarregionen har steget fra en snittplassering på 22 blant 83 regioner til en 7. plass i år. Næringslivets størrelse trekker den plasseringen ned. Antall arbeidsplasser som andel av befolkningen er bare middels høy. På de øvrige indikatorene gjør Hamarregionen det godt.

Fjellregionen har en høy andel lønnsomme bedrifter, men andelen nyetablerte bedrifter er lav. Næringslivets størrelse er litt under middels.

I Sør-Østerdal er det den lave andelen lønnsomme foretak og den lave størrelsen som trekker plasseringen ned. Sør-Østerdal gjør det imidlertid over middels godt på indikatorene for vekst og nyetableringer.

Glåmdal har en litt over middels høy andel nyetableringer og bedrifter i vekst. Men siden næringslivet er lite og andelen lønnsomme bedrifter er lav, kommer Glåmdal samlet sett dårlig ut i årets NæringsNM. Den gode nyheten er at årets plassering er bedre enn snittplasseringen for de siste ti årene.

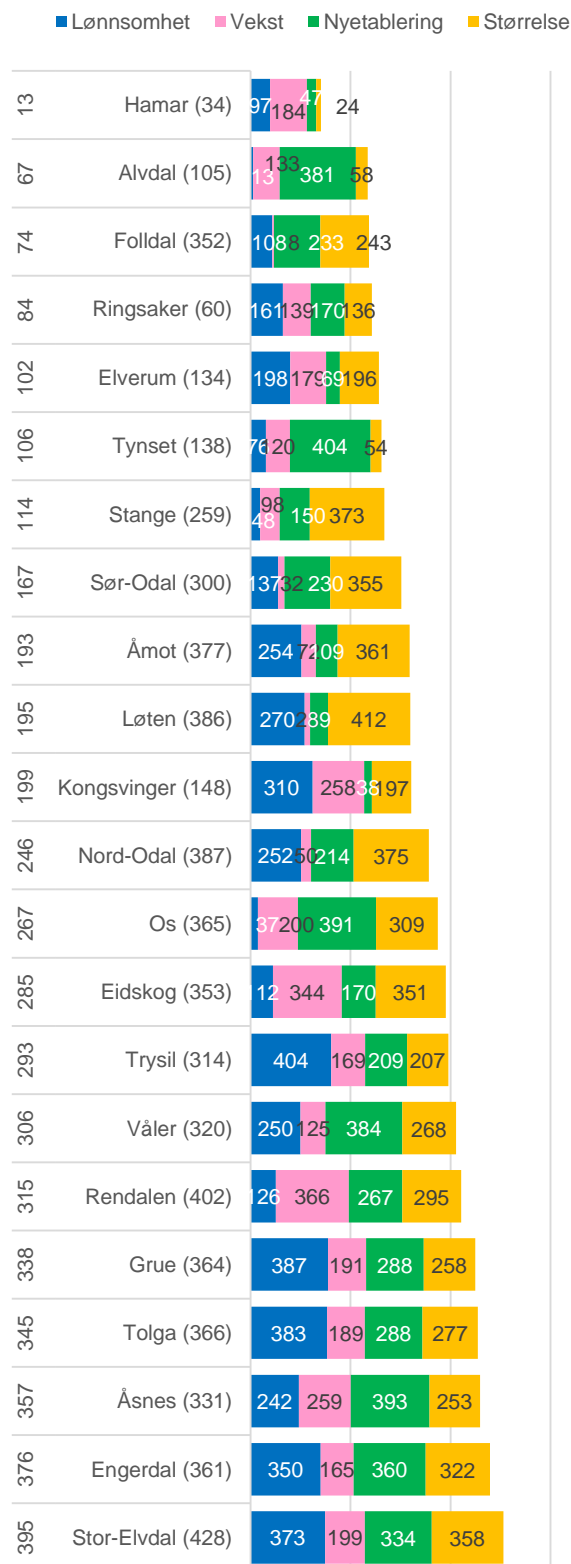
Figur 101: NæringsNM for regionene på Østlandet. Rangering blant landets 83 regioner i 2013 til venstre, og rangering siste ti år i parentes. Rangering for de fire indeksene vises i figuren.

7.6 NæringsNM for kommuner

Hamar er den soleklare vinneren av NæringsNM blant kommunene i Hedmark i 2013. Hamar kom på 13. plass, en forbedring fra en snittplassering på 34 de siste ti årene. Tatt i betraktning at det er 428 kommuner i Norge, er en 13. plass en god plassering.

Alvdal og Folldal har gjort noen overraskende hopp i 2013 sammenliknet med årene før. Alvdal har klatret fra en 105. plass til en 67. plass i årets NæringsNM. Mer oppsiktsvekkende er det kanskje at Folldal har gått fra å være nummer 352 i snitt til å være på 74. plass i 2013. I Folldal er det andelen vekstforetak som trekker plasseringen opp, mens næringslivets relative størrelse trekker plasseringen ned.

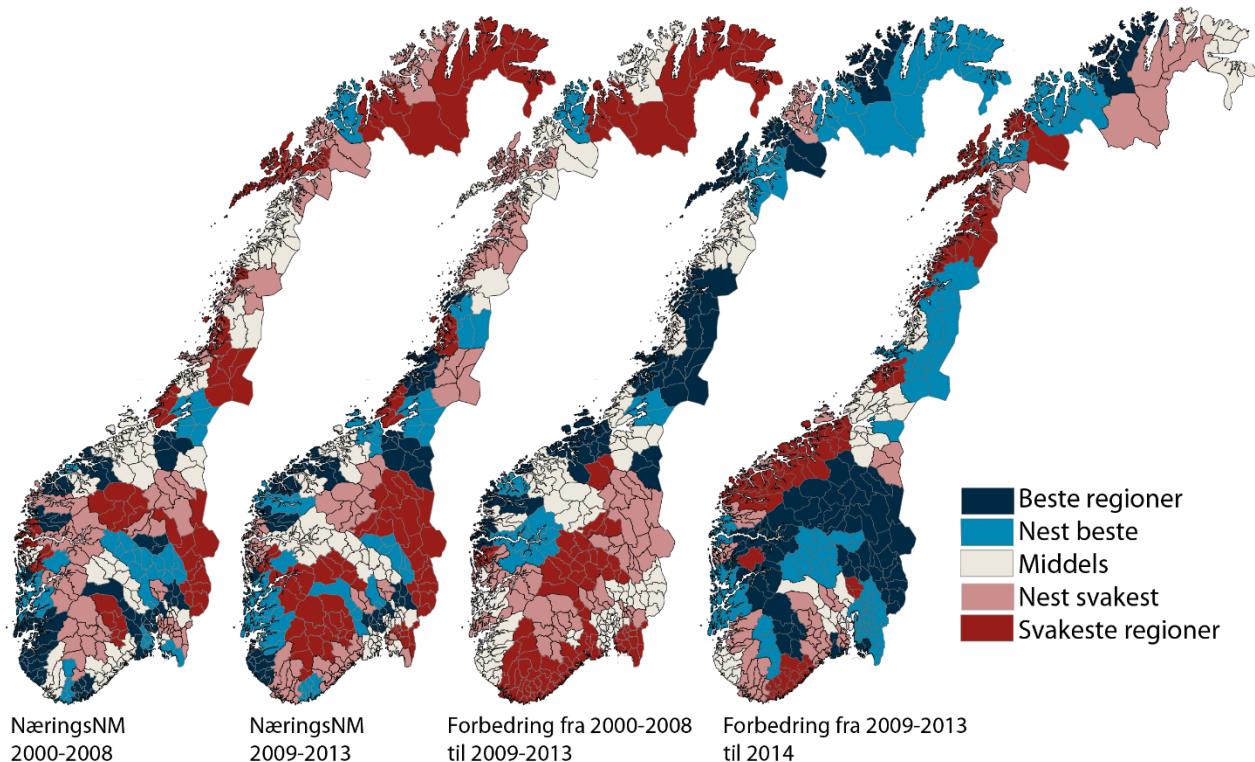
Stor-Elvdal er årets taper blant kommunene i Hedmark. I et tiårsperspektiv har Stor-Elvdal hatt dårligst plassering blant kommunene i Norge, så tross lav plassering i år, er den litt bedre enn før.

Figur 102: Kommunene i Hedmark sine resultater i NæringsNM. Alle tall er rangeringer blant landets 428 kommuner, til venstre rangering for NæringsNM siste år, i parentes siste ti år. I figuren vises rangeringer for hver av de fire indeksene.

7.7 Utviklingstrekk i NæringsNM

Finanskrisen som startet i 2008, representerte et veiskille i den regionale utviklingen i Norge, og påvirket næringsutviklingen ulikt i de forskjellige regionene. NæringsNM for 2014 viser at mange av regionene på Østlandet har forbedret næringsutviklingen igjen.

Figur 103: Kart som viser regionenes sammenlagte resultat i NæringsNM i perioden 2000-2008 til venstre, sammenlagte resultater fra perioden 2009-2012 i midten, og regionenes forbedring i siste periode. I det siste kartet ser vi forbedringene i NæringsNM 2014 i forhold til perioden 2009-2013 (kart nr. to fra venstre).

Hvordan regionene gjorde det i NæringsNM i perioden 2000 til 2008 er vist i kartet til venstre. I midten ser vi hvordan regionene presterte i NæringsNM i perioden 2009-2012, det vil si etter finanskrisen. I kartet lengst til høyre ser vi endringene fra siste års NæringsNM i forhold til perioden 2009-2013.

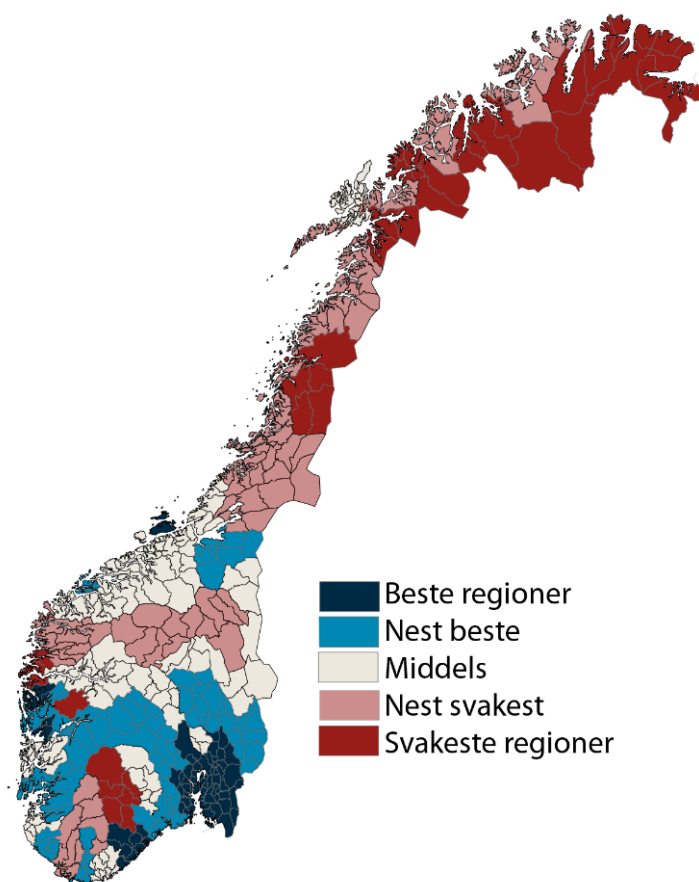
I fjorårets NæringsNM viste vi de tre kartene til venstre, og vi gjorde et poeng ut av mange av regionene på Østlandet gjorde det svakere i årene etter finanskrisen enn årene før.

Denne tendensen ser ut til å ha reversert i løpet av 2013. I NæringsNM for 2014 har mange av regionene på Østlandet forbedret seg i forhold til resultatene fra årene før.

Det gjelder blant annet hele området Oslo, Akershus, Østfold og Hedmark. Med de utsiktene om er nå, med lav oljepris og forventet lavere aktivitet i olje- og gassrelatert næringsliv, kan dette kanskje være starten på en ny utvikling der næringslivet på Østlandet vil styrke seg relativt til næringslivet på Vestlandet.

7.8 Næringsdrevet eller befolkningsdrevet vekst?

Hva kommer først, arbeidsplasser eller folk? Svaret varierer mellom forskjellige steder. På noen steder er befolkningsveksten drivkraften. Noen steder er attraktive å flytte til og bo i, og trekker til seg innflyttere selv om arbeidsplassveksten ikke er sterk. På slike steder øker også arbeidsplassene på grunn av økende etterspørsel og god tilgang på arbeidskraft. Andre steder er det arbeidsplassveksten som er drivkraften. Hvis næringslivet vokser, øker etterspørselen etter arbeidskraft og det fører til at det også flytter folk til stedet.

Figur 104: Regionene i Norge, fordelt etter om de har over eller under forventet nettoutflytting ut fra arbeidsplassveksten i årene 2008-2013.

I kartet over har vi sett på regionenes nettoutflytting i forhold til arbeidsplassveksten i regionene. Kartet sier ikke noe om hvilke regioner som har hatt arbeidsplassvekst, men om hvordan nettoutflyttingen står i forhold til arbeidsplassveksten.

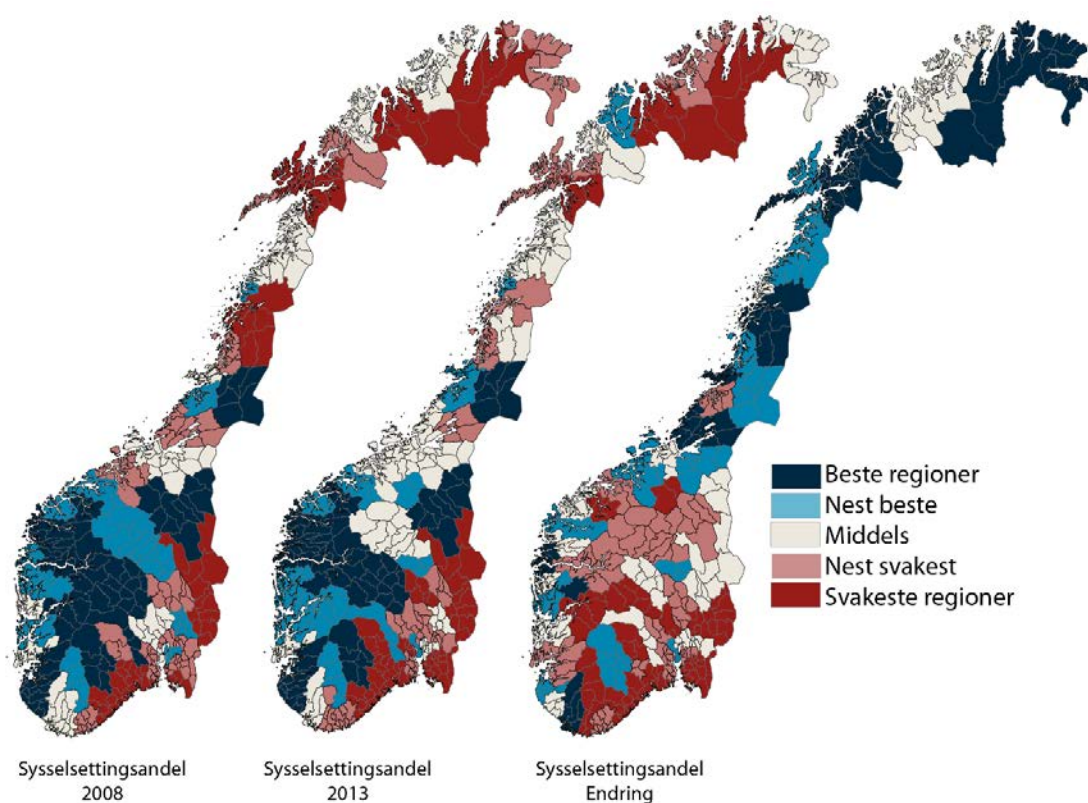
Noen regioner, særlig de som er lokalisert rundt Oslofjorden, har hatt høyere netto innflytting enn arbeidsplassveksten skulle tilsi. Det er det vi har kalt brutto bostedsattraktivitet. Tiltrekningskraften skyldes for den stor del de strukturelle

flyttefaktorene vi gjorde rede for i kapitlet om bostedsattraktivitet. Dette er regioner som har hatt en befolkningsdrevet vekst. De røde regionene er regioner som har hatt større netto utflytting enn arbeidsplassveksten skulle tilsi. I disse regionene har veksten blitt lavere som følge av nedgang i befolkningen.

Kartet kan brukes som en illustrasjon på hvor i landet det har vært en befolkningsdrevet vekst etter 2008.

7.9 Sysselsettingsandelen

Det er ikke likegyldig om veksten på et sted er næringsdrevet eller befolkningsdrevet. I begge tilfeller øker befolkningen på stedet. Men steder som har befolkningsdrevet vekst får etter hvert en stadig lavere andel av befolkningen som er sysselsatt. Befolkningsveksten på slike steder fører til at det blir flere arbeidsplasser i skjermet sektor, men arbeidsplassveksten blir lavere enn befolkningsveksten. Steder med næringsdrevet vekst får på sin side sterkere arbeidsplassvekst enn befolkningsvekst.

Figur 105: Sysselsettingsandeler i regionene i 2008, 2013 og endringer fra 2008 til 2013. Sysselsettingsandelene er justert for variasjoner i aldersstruktur.

I kartene over ser vi at mange av regionene på Østlandet har lav sysselsettingsandel, og at dette er en tendens som har økt fra 2008 til 2013.

Kartene viser at det er et systematisk mønster, der regioner som har en næringsdrevet vekst oppnår en høy og økende sysselsettingsandel i befolkningen mens regioner med befolkningsdrevet vekst etter hvert får synkende sysselsettingsandel.

Mange regioner på Vestlandet har høy og økende sysselsettingsandel som følge av god næringsutvikling. Mange av regionene i Nord-Norge har også økende sysselsettingsandel, men da først og fremst som følge av utflytting. Den befolkningsdrevne veksten i mange av regionene på Østlandet har dermed en pris i form av at en synkende andel av befolkningen er sysselsatt. Dette gjelder også deler av Hedmark fylke.

Selve Osloregionen har ikke hatt særlig reduksjon av sysselsettingsandelen siden 2008, men hadde i utgangspunktet en forholdsvis lav andel.

ⁱ Bransjeinndelingen tar utgangspunkt i registerdata for arbeidssted, med tilhørende NACE på 5-siffernivå. Fullstendig oversikt finnes på [\(link\)](#)

ⁱⁱ I utregningen av bostedsattraktiviteten faller fire regioner bort. Dette er regioner som bare har én kommune. Det gjelder Oslo, Halden, Bergen og Voss.

ⁱⁱⁱ Vi baserer oss å at sysselsettingsandelene innenfor hvert årstrinn er konstant, og har brukt SSBs middeleframskrivning om antall personer i alle årstrinn hvert år til 2040.

^{iv} Vi har brukt progressivt gjennomsnitt for de ti siste årene der veksten de siste årene teller mer enn de første.

^v Rent teknisk måler vi innovasjonsklima gjennom en binær logistisk regresjonsanalyse der avhengig variabel er om bedriften har innovasjon (0/1) og uavhengige variable er størrelse (lineær av antall ansatte), bransje (dummyvariable for hver 2-siffer NACE-bransje) og dummyvariable for regioner. Betakoeffisienten for regionvariabelen vil da være et uttrykk for om regionen har høy eller lav tilbøyelighet for å ha innovasjon. Denne regresjonsanalysen er kjørt for alle de 11 innovasjonstypene, og deretter veid på samme måte som vi veier for frekvenser.

^{vi} Alle tall for nyetableringer, vekst og lønnsomhet baserer seg på data som Telemarkforskning har fått levert fra Brønnøysundregistrene.

Regioninndeling:

Fjellregionen

Rendalen
Tolga
Tynset
Alvdal
Folldal
Os (Hedmark)

Glåmdal

Kongsvinger
Nord-Odal
Sør-Odal
Eidskog
Grue
Åsnes
Våler (Hedmark)

Hamarregionen

Hamar
Ringsaker
Løten
Stange

Sør Østerdal

Elverum
Trysil
Åmot
Stor-Elvdal
Engerdal